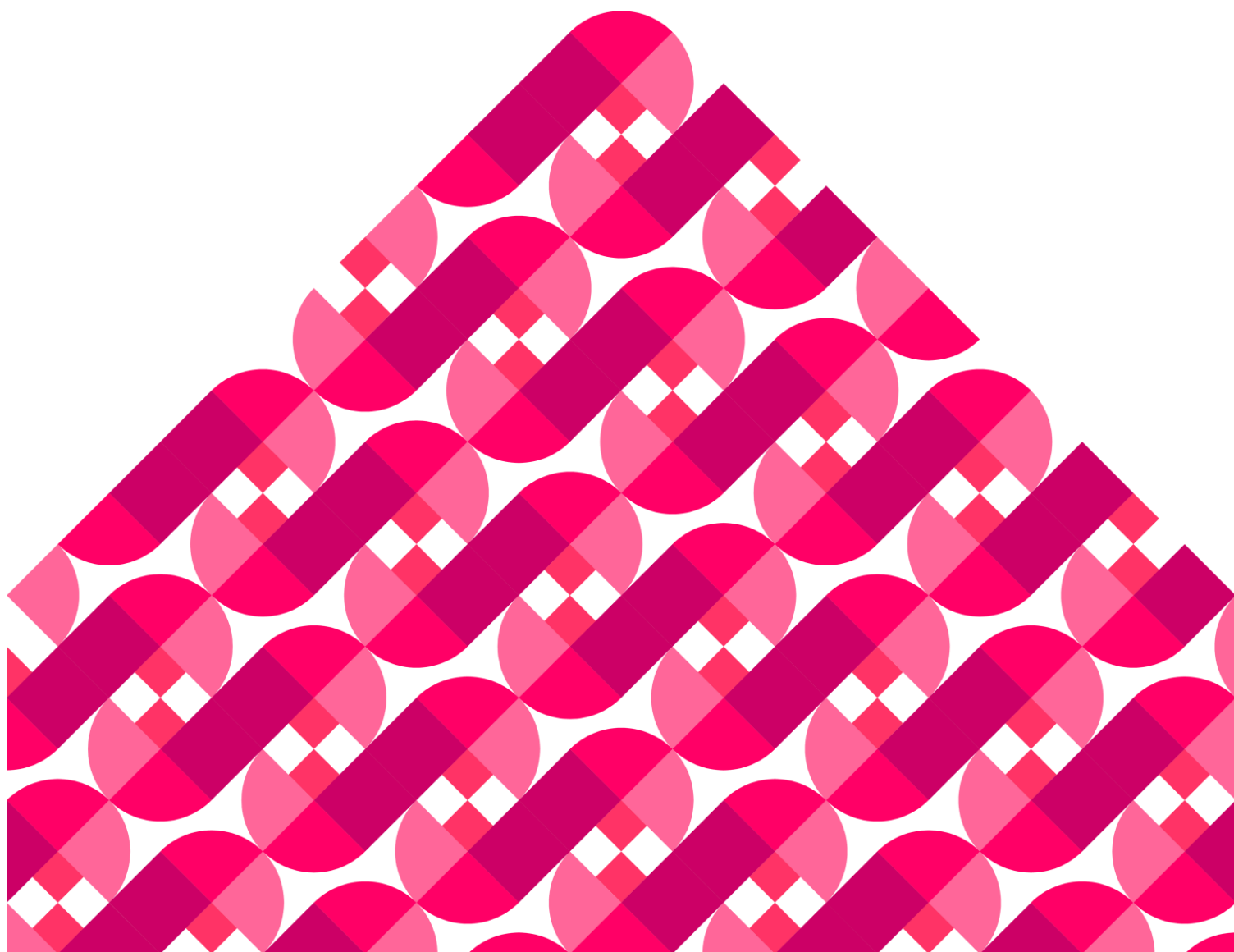

Särskild sårbarhet, särskilt ansvar

Stödmaterial för att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning och kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

Myndigheten för delaktighet arbetar med att främja, guida och stödja samhällets aktörer att genomföra sina uppdrag utifrån hela befolkningens behov och förutsättningar.

Myndigheten för delaktighet, 2025
Särskild sårbarhet, särskilt ansvar

Nummer 2025:6
ISBN: 978-91-989334-3-7

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens webbplats www.mfd.se.
Alternativa format kan beställas från Myndigheten för delaktighet.

E-post: info@mfd.se
Telefon: 08-600 84 00

Förord

Alla, oavsett ålder och andra förutsättningar, har rätt till ett liv i trygghet och till ett liv fritt från våld. Trots det har barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning en högre risk att utsättas för alla typer av våld jämfört med befolkningen i övrigt. Myndigheten för delaktighet, MFD, har under de senaste åren i flera regeringsuppdrag beskrivit hur våldsutsattheten kan se ut och på vilka sätt en funktionsnedsättning kan öka risken för våld. MFD har även beskrivit hur samhällets stöd till personer med funktionsnedsättning ser ut och identifierat kunskapsluckor och utvecklingsbehov. Genom rapporter, metodstöd, filmer och utbildningar har myndigheten bidragit till en ökad kunskapsutveckling och kunskapsspridning inom våldsområdet. Genom uppdraget som presenteras i den här rapporten tar MFD ytterligare steg framåt i det arbetet. Det inom områden där kunskapen och kunskapsspridning förblivit låg. Barn med funktionsnedsättningar som påverkar kommunikation samt personer med funktionsnedsättning i hederskontext har i tidigare sammanhang lyfts fram som särskilt sårbara, utan att de särskilda omständigheter och förutsättningar de har, har preciserats i någon högre utsträckning.

I och med det här uppdraget hoppas MFD bidra till att fler yrkesverksamma får tillgång till rätt kunskap, kompetens, arbetssätt och metoder för att kunna förebygga, upptäcka, utreda och hantera våld mot barn och unga med funktionsnedsättning. MFD vill också bidra till att öka kunskapen om barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext, för att kunskapen på olika sätt ska kunna omsättas i praktiska verktyg som faktiskt stödjer en bättre upptäckt av – och ett bättre stöd och skydd till – personer som drabbas.

MFD:s förhoppning är att rapporten ska fungera som ett referensverk för alla som vill förstå de särskilda förutsättningar och behov som finns kring våld mot barn och unga och hedersrelaterat våld och förtryck samt bidra till en förflyttning av kunskapsläget både på nationell och internationell nivå. MFD vill också tacka alla aktörer som har delat med sig av sina erfarenheter och sina tankar i intervjuer och andra kartläggningar. Ert bidrag är unikt och skapar en grund för ny kunskap, goda råd och möjliga lösningar. Ett alldeles särskilt tack vill MFD slutligen också rikta till de personer med egen erfarenhet av att leva med funktionsnedsättning och våld som medverkar i den här rapporten. Era berättelser om svåra upplevelser och erfarenheter bidrar till att hjälpa andra. Ert bidrag är också avgörande för att inblandade aktörer bättre ska förstå vad samhället behöver göra annorlunda för att alla ska få leva ett liv fritt från våld, oavsett funktionsförmåga.

Liljeholmen i februari 2025

Malin Ekman Aldén
Generaldirektör

Innehållsförteckning

Förord	3
Sammanfattning	5
Genomförande av uppdraget	8
Uppdraget till MFD	9
Disposition	16
Ordlista	17
Bakgrund	19
Större utsatthet för våld	20
Andra typer av våld och fler arenor för utsatthet	20
Faktorer som utmärker särskild våldsutsatthet	21
Kunskap om vissa våldsformer saknas fortfarande	22
Barn och unga med funktionsnedsättning, resultat från MFD:s kartläggning av stödmaterial	23
Att kartlägga stödmaterial	25
Vilka stödmaterial har MFD hittat?	34
Hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning, resultat från MFD:s kartläggning.....	41
Sårbarhet och utsatthet i en hederskontext	43
Förutsättningar och behov för att kunna förebygga, upptäcka och motverka utsattheten.....	61
Slutsatser.....	80
Osynlighet, våld och utsatthet skapar hinder för delaktighet och jämlika levnadsvillkor	81
Behov av kunskap och kompetens	82
Utveckling för ett förbättrat förebyggande arbete.....	85
Förutsättningar för bättre upptäckt och stöd	86
Förbättrad samverkan för att motverka sektoriell uppdelning och stuprör	88
Förslag för att fortsätta motverka våldsutsatthet.....	90
Förbättrad kunskap och spridning.....	92
Förbättrad metodutveckling	95
Kunskap och stödmaterial som MFD tagit fram och utvecklat inom uppdraget.....	99
Kunskapsunderlag och stödmaterial för att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.....	100
Nya kunskapsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning.....	105
Referenser	116

Sammanfattning

Mellan juni 2023 och februari 2025 har Myndigheten för delaktighet, MFD, arbetat med ett regeringsuppdrag som består av två olika men sammankopplade delar. Den ena delen handlar om att kartlägga och utveckla stödmaterial för att förebygga och upptäcka våldsutsatthet och våldsutövande bland barn och unga med funktionsnedsättning. Den andra delen är en fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning.

Kartläggning och utveckling av stödmaterial om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning

Inom ramen för kartläggning och utveckling av stödmaterial om samtal om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning har MFD publicerat en rapport med forskning om temat. MFD har också publicerat en kartläggning av de stödmaterial, inklusive kunskapsstöd och kommunikationsstöd, som identifierats inom prioriterade områden. MFD har även tagit fram två webbutbildningar för yrkesverksamma som i sitt arbete möter barn och unga med funktionsnedsättning. Den ena webbutbildningen riktar sig till arbetsgrupper och den andra till enskilda som i sitt arbete möter barn och unga. Båda utbildningarna har tagits fram i nära samarbete med Barnafrid och i dialog med yrkesverksamma och företrädare för barn och unga med funktionsnedsättning.

Kartläggningen av stödmaterial visar att det fortfarande finns omfattande behov av kunskap om att barn och unga med funktionsnedsättning utsätts för våld i högre utsträckning än andra. Yrkesverksamma inom verksamheter där våld både kan förebyggas och upptäckas har behov av kunskap om funktionsnedsättningar, funktionshinder och kommunikationsstöd för att kunna samtala om våld med barn och unga som behöver kommunikationsstöd för att kunna uttrycka sig. Även om det finns en hel del kunskapsunderlag och stödmaterial så känner yrkesverksamma inte till hur de kan få tillgång till dessa. Det gäller kunskapsunderlag, likväl som metoder och arbetssätt för att kommunicera om våld, och nödvändiga kommunikationsstöd för att kunna samtala med barn och unga som har funktionsnedsättningar som påverkar kommunikationen. Evidensläget är genomgående svagt och det finns behov av mer forskning.

MFD:s insatser, dialoger och samarbeten under detta uppdrag har bidragit till bättre förutsättningar för yrkesverksamma att förebygga och upptäcka våldsutsatthet, men mycket arbete kvarstår för att alla barn och unga ska kunna leva ett liv fritt från våld.

Fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

MFD har genomfört sex kvalitativa intervjustudier för att identifiera utsatthet och undersöka arbetssätt, metoder samt behov av förbättringar inom verksamheter som möter personer med funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Studierna riktar sig till verksamheter inom skolväsendet, rättsväsendet, hälso- och sjukvården och socialtjänsten i en bred bemärkelse. Majoriteten av intervjuerna har genomförts med

yrkesverksamma, men även personer med funktionsnedsättning och egen erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck har intervjuats.

Kartläggningen visar att utsattheten hos personer med funktionsnedsättning i en hederskontext är svårupptäckt. Många yrkesverksamma pekar på svårigheten att avgöra var gränsen går mellan befogad omsorg från familjen och otillbörlig kontroll och förtryck. Målgruppens utsatthet i en hederskontext förstärks genom beroendet av familjens stöd och omsorg, vilket också gör det svårare att förstå risker och att värja sig mot våld. Familjers okunskap och skam kring funktionsnedsättningar bidrar också till att begränsa individens möjlighet att få stöd och söka hjälp.

Yrkesgrupper som möter personer med funktionsnedsättning har behov av fördjupad kunskap om målgruppens särskilda sårbarhet och utsatthet i en hederskontext. Verksamheter som arbetar inom exempelvis anpassade skolformer, habilitering och verksamheter enligt lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, behöver förstärkta kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. Verksamheter inom exempelvis rättsväsendet och delar av socialtjänsten som utreder våld behöver fördjupade kunskaper om hur våldet kan ta sig uttryck mot personer med funktionsnedsättning. En identifierad framgångsfaktor är att yrkesverksamma får tillgång till expertfunktioner, antingen inom hedersrelaterat våld och förtryck eller funktionshinder beroende på vilken kompetens som saknas.

Det finns också behov av förbättrad samverkan mellan aktörer samt inom en och samma organisation, såsom kommuner och regioner, i såväl det förebyggande som det reaktiva arbetet. Det finns behov av en förtydligad ansvarskedja i hanteringen av ärenden där barn och vuxna med funktionsnedsättning utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. En sammanhållen och tillgänglig kunskapsbank för yrkesverksamma, samt en jämlik spridning av kunskapen till verksamheter behövs för ett effektivare arbete.

Förslag för det fortsatta arbetet med att motverka våldsutsatthet

MFD har genom detta regeringsuppdrag bidragit till ökad kunskap om våldsutsatthet hos personer med funktionsnedsättning. Detta med särskilt fokus på hedersrelaterat våld och förtryck, samt förbättrad tillgång till stödmaterial för yrkesverksamma som möter barn och unga med funktionsnedsättningar som kan skapa hinder i kommunikationen. Samtidigt återstår ett långsiktigt arbete. Det finns fortsatt stora utmaningar i att synliggöra hur hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig uttryck mot personer med funktionsnedsättning samt att öka kunskapen och utveckla anpassade metoder och arbetssätt inom verksamheter som kan möta målgruppen. Valfungerande samverkansstrukturer, ett förtydligt ansvar hos berörda aktörer samt tydlig vägledning i arbetet behövs för att bättre förebygga, upptäcka och agera vid våldsutsatthet hos särskilt sårbara grupper.

Kapitel 1

Genomförande av uppdraget

Uppdraget till MFD

Den här rapporten är en slutredovisning av ett uppdrag som Myndigheten för delaktighet, MFD, fick av regeringen i juni 2023.¹ Regeringsuppdraget består av två olika, men sammankopplade, delar:

Uppdragets ena del handlar om att kartlägga och utveckla stödmaterial för att förebygga och upptäcka våldsutsatthet och våldsutövande bland barn och unga med funktionsnedsättning. Den här delen av uppdraget handlar om att kartlägga utbud, tillgång till och behov av anpassade arbetssätt, metoder och kommunikationsstöd för samtal med barn och unga med vissa funktionsnedsättningar, till exempel intellektuella och andra kognitiva funktionsnedsättningar. Utifrån kartläggningen ska MFD utveckla stödmaterial med fokus på samtal med barn och unga. Enligt uppdraget ska MFD också sprida metoder och kommunikationsstöd till berörda aktörer.

Uppdragets andra del handlar om att genomföra en fördjupad kartläggning av arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Arbetet handlar om att identifiera utsattheten och att kartlägga befintliga arbetssätt och metoder. Även behov av förbättringar kring dessa aspekter har undersökts inom olika verksamhetsområden som arbetar förebyggande eller reaktivt mot hedersrelaterat våld och förtryck som kan drabba personer med funktionsnedsättning i olika åldrar. I kartläggningen ingår även att identifiera kunskapsluckor om utsattheten för hedersrelaterat våld och förtryck bland personer med funktionsnedsättning, inklusive kunskapsluckor kring multiutsatthet i en hederskontext.

Organisering av arbetet

Då uppdraget består av två olika delar har MFD valt att organisera arbetet i två arbetsgrupper som samordnas genom en gemensam styrgrupp. Arbetssättet har möjliggjort en nära samverkan där arbetsgrupperna har kunnat dra nytta av varandras arbeten. I genomförandet av uppdraget har arbetsgrupperna även genomfört ett antal aktiviteter som har varit gemensamma. Aktiviteterna presenteras i nedanstående avsnitt.

En viktig utgångspunkt i genomförandet har varit att bygga vidare på kunskap om våld som MFD och andra aktörer har samlat in. MFD har inom ramen för uppdraget strävat efter att skapa synergieffekter mellan olika uppdrag som fokuserar på våld och andra närliggande frågor.

---

¹ Regeringsbeslut III:2, 2023-06-29, Uppdrag att kartlägga och utveckla stödmaterial om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning samt fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning, dnr S2023/02178 (delvis).

Dialog med myndigheter och andra relevanta aktörer

MFD har i enlighet med uppdraget samarbetat med Jämställdhetsmyndigheten och Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. MFD har även inhämtat kunskap och synpunkter från ett flertal aktörer² som bidragit med värdefulla inspel i myndighetens arbete.

Arbetet med kartläggningen om hedersrelaterat våld och förtryck har även presenterats och diskuterats i ett internationellt sammanhang med både forskare inom funktionshinderstudier och civilsamhällesaktörer i flera europeiska länder.³

Samråd och aktiv involvering

Civilsamhällets många olika organisationer spelar en viktig roll i arbetet med att förebygga och bekämpa alla typer av våld. MFD har därför inhämtat civilsamhällets synpunkter, problembeskrivningar och kunskap. MFD har genomfört flera samråd med totalt 19 organisationer som företräder personer med funktionsnedsättning, barnrättsorganisationer samt organisationer som möter och stödjer personer som är utsatta för våld, bland annat hedersrelaterat våld och förtryck.⁴ Samråden genomfördes i samarbete med Jämställdhetsmyndigheten.

I arbetet med att utveckla stödmaterial om att förebygga och upptäcka våld mot barn och unga har MFD särskilt involverat organisationer som företräder barn och unga med funktionsnedsättning.⁵

Inom ramen för kartläggningen av kunskap om hedersrelaterat våld har MFD haft särskilda samråd och dialoger med aktörer som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck och organisationer som företräder personer med

---

² MFD har haft dialog med följande aktörer: Barnombudsmannen; Barnafriid – Nationellt kunskapscentrum; Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland tillsammans med vissa regionala resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck samt Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Örebro län respektive Norrbottens län; Socialstyrelsen; Nationellt centrum för kvinnofrid och Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Utöver dessa aktörer har MFD även haft dialoger med Statens beredning för medicinsk och social utvärdering; Skolverket; Nordens välfärdscenter; Nordisk information för kunskap om kön; Västra Götalandsregionen; Göteborgs stad samt RFSU Malmö.

³ MFD bidrog med presentationen "Mapping Honour-Based Violence and Oppression Against People with Disabilities in Sweden" vid *The 12th Alter Conference – Disability Research for the Real World* vid universitetet KU Leuven i Belgien, den 3–5 juli 2024.

⁴ Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige; Kvinnors nätverk; Nationellt kvinnojour och stöd på teckenspråk, NKJT; Ecpat; ChildX; Delaktighet Handlingskraft Rörelsefrihet; Barnens rätt i samhället; Metoo-uppropen; Brottsofferjouren; Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar; RFSL; RFSL ungdom; Synskadades Riksförbund; Riksorganisationen Unga med Synnedsättning; 1000 möjligheter; Sveriges Dövas Riksförbund; Sveriges Dövas Ungdomsförbund; Riksförbundet FUB och Riksorganisationen GAPF – Glöm Aldrig Pela och Fadime.

⁵ Nätverket Unga för Tillgänglighet, NUFT; Sveriges Dövas ungdomsförbund; Unga hörselskadade; Unga rörelsehindrade och Ung i FUB.

funktionsnedsättning.⁶ MFD har även involverat personer med funktionsnedsättning och som har egen erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck.

Genomförande av kartläggningar, utgångspunkter och vägval

Kartlägga och utveckla stödmaterial om våld mot barn och unga

I den del av uppdraget som syftar till att kartlägga och utveckla stödmaterial om våld mot barn och unga, har MFD gjort en inledande avgränsning baserad på de slutsatser som MFD tidigare har dragit inom ramen för myndighetens kartläggande uppdrag om våld.⁷ Det tidigare uppdragets kartläggning av förutsättningar och behov har legat till grund för de urval som MFD har gjort i genomförandet av den breda kartläggning av vilka material för samtal om våld som finns tillgängliga. Denna refereras i det nedanstående till som kartläggningen.

I kartläggningen har MFD fokuserat på insatser som stärker yrkesverksammas förmåga och därmed inte i lika hög grad identifierat stödmaterial som syftar till att stärka egenmakt hos individen. MFD har även valt att fokusera på stödmaterial som stärker förmågan hos yrkesverksamma att förebygga och identifiera utsatthet mer än våldsutövning eller stöd till våldsutövare, även om våldsutövande bland barn och unga med funktionsnedsättning förekommer, inte minst i skolan och inom omsorgen. I denna del av uppdraget har det inte ingått att kartlägga stödmaterial för att ge skydd och stöd, eller behandlande insatser.

Kartläggningen omfattar flera olika insatser för att få en bild av vilka stöd som finns och hur yrkesverksammas tillgång och behov kring stödmaterialen ser ut. Tidigt i processen gav MFD konsultbolaget Sweco i uppdrag att kartlägga utbud och yrkesverksammas tillgång till stödmaterial.⁸ Kartläggningen genomfördes genom en skrivbordsstudie, en strategisk workshop med nyckelaktörer⁹ samt intervjuer med yrkesverksamma inom socialtjänst, skola, hälso- och sjukvård och

---

⁶ Dialog med Riksorganisationen GAPF den 8 februari 2024 (dnr 2023/0425). Samråd med Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck; Länsstyrelsen Västra Götaland; Resurscenter Heder Skaraborg; Resursteam heder Göteborg; Origo; Länsstyrelsen Örebro län; Länsstyrelsens Norrbotten och Gävle Barnahus den 13 september 2024 (dnr 2023/0425). Samråd med Sveriges Dövas Riksförbund den 1 oktober 2024 (dnr 2023/0425).

⁷ Myndigheten för delaktighet (2023a; 2023b).

⁸ Dnr 2023/0426.

⁹ Vid den strategiska workshopen deltog representanter från Stiftelsen Allmänna Barnhuset; det nationella kunskapscentrumet Barnafriad vid Linköpings universitet; Socialstyrelsen; specialistenheten för kommunikationsstöd och digital delaktighet vid Västra Götalandsregionen (Dart); Ågrenska nationellt kunskapscenter för sällsynta diagnoser och andra funktionsnedsättningar samt Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet.

rättsväsende.¹⁰ Konsultuppdraget levererades som en rapport¹¹. MFD har kompletterat Swecos kartläggning genom information som kommit fram i de många möten med experter och yrkesverksamma och genom egna eftersökningar.¹²

Kartläggningen omfattar stödmaterial som används inom både verksamheter, arenor och yrkesgrupper som specifikt möter barn och unga med funktionsnedsättning, och relevanta verksamheter som är universella och möter alla barn och unga inklusive de med funktionsnedsättning.

Kartläggningen omfattar stödmaterial som används inom:

- socialtjänst inklusive omsorg och utförarverksamheter,
- skolverksamheter inklusive anpassade skolformer,
- rättsväsende inklusive barnahusverksamheter,
- hälso- och sjukvård inklusive habilitering.

Kartläggningen omfattar metoder för att förebygga och upptäcka våld samt stöd för att utreda våldsutsatthet. Eftersom det förebyggande och upptäckande arbetet är sammankopplat med det utredande arbetet, omfattas både utredning om risk- och skyddsbehov som socialtjänsten gör och rättsväsendets brottsutredning.

I genomförandet av deluppdraget om barn och unga har MFD även gjort avgränsningar i förhållande till ålder och funktionsnedsättning. Målgruppen i deluppdraget är barn och unga i åldern 0–24 år med funktionsnedsättning. Ett särskilt fokus i genomförandet är också funktionsnedsättningar som kan påverka förmågan att kommunicera och som därmed ställer särskilda krav på omgivningens förmåga att se, höra och förstå vad personen förmedlar. Exempel på funktionsnedsättningar är intellektuell, kognitiv, neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, språkstörning eller förvärvad hjärnskada. Även fysiska funktionsnedsättningar kan orsaka svårigheter att kommunicera, exempelvis syn-, hörsel- eller rörelsenedsättning.

I MFD:s kartläggning av stödmaterial var en viktig aspekt att ta reda på i vilken utsträckning de metoder och arbetssätt som används av yrkesverksamma är utvärderade. Den bild som kommunicerades av yrkesverksamma var att det råder stor brist på evidensbaserade metoder. MFD tog kontakt med Statens beredning

---

¹⁰ Intervjupersonerna representerade följande verksamheter och organisationer: Anpassad gymnasieskola – Uppsala; BUP Barnahusteam – Region Stockholm; Ericastiftelsen, Habilitering – Region Skåne; Habilitering – Region Stockholm; Kompetenscenter föräldraskap och kognitiva svårigheter - Linköpings universitet; Parasportförbundet; RFSU – Malmö; Skolverket; Socialförvaltningen – Haninge kommun; Socialförvaltningen – Huddinge kommun; Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM); Vård- och omsorgsförvaltningen – Östersunds kommun.

¹¹ Dnr 2023/0426.

¹² Myndigheten för delaktighet (2024c).

för medicinsk och social utvärdering, SBU, för att undersöka om den litteratur som finns i SBU:s databaser visar kring frågan. Under 2024 genomförde SBU en förstudie om bedömningsinstrument för att upptäcka eller utreda våldsutsatthet bland barn och unga med funktionsnedsättning.¹³

I arbetet med att utveckla stödmaterial har MFD haft ett nära samarbete med Barnafrid och även använt en referensgrupp med företrädare för yrkesverksamma inom de områden som stödmaterialet ska kunna användas.¹⁴ I de delar som berör kommunikation och kommunikationsstöd har MFD haft ett samarbete med specialistenheten för kommunikationsstöd och digital delaktighet Dart.¹⁵

Fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

I den del av uppdraget som syftar till att göra en fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck har MFD valt en kvalitativ och utforskande inriktning. Det valet har gjorts för att kunna ta fram kunskap som tidigare saknats eller varit mycket begränsad inom olika verksamhetsområden. MFD:s arbete har syftat till att identifiera och beskriva former av utsatthet hos en målgrupp med varierande förutsättningar och behov. Detta främst utifrån yrkesverksammas erfarenheter, men även till viss del utifrån egna erfarenheter hos personer med funktionsnedsättning. MFD:s fördjupade kartläggning mäter inte omfattning av utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck hos personer med funktionsnedsättning. Den kvalitativa ansatsen bidrar snarare till att belysa utmaningar, framgångsfaktorer och goda exempel i arbetssätt samt kunskapsluckor och utvecklingsbehov i arbetet att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning.

Tidigare rapporter från andra aktörer om hedersrelaterat våld och förtryck¹⁶ har särskilt lyft fram utsatta personer med intellektuell funktionsnedsättning. Personer med andra funktionsnedsättningar i en hederskontext har dock inte uppmärksamrats. Inom ramen för det här regeringsuppdraget har MFD gjort särskilda ansträngningar för att undersöka och belysa hur utsattheten kan se ut när personer med olika typer av funktionsnedsättningar utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck, exempelvis utsatthet hos personer som är döva, har hörselskada eller dövblindhet.

---

¹³ Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2024).

¹⁴ Barnahus Linköping; Region Skåne; Jönköping University; Polismyndigheten; Västra Götalandsregionen (DART); Skolverket; Malmö stad; Region Gotland; Länsstyrelsen Stockholm; Göteborgs universitet; Huddinge kommun; Barnafrid - Linköpings Universitet; Nacka Kommun och Region Stockholm.

¹⁵ Websida med information om Dart: <https://www.vgregion.se/ov/dart/> [hämtad: 2025-01-27].

¹⁶ Se t.ex. TRIS (2020); Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2023) och SOU 2024:21.

MFD:s fördjupade kartläggning har fokuserat på verksamheter och arenor utifrån två perspektiv:

- Verksamheter och arenor som specifikt arbetar med personer med funktionsnedsättning och som kan möta personer med funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck,
- Relevanta verksamheter som är universella och kan möta personer med funktionsnedsättning.

Arbetet har omfattat genomförande av kvalitativa studier riktat mot följande verksamhetsområden:¹⁷

- Skolväsendet genom intervjuer med representanter från 16 verksamheter inom anpassad skolform, två specialskolor och 20 verksamheter inom komvux som anpassad utbildning,
- Habiliteringen genom intervjuer med 14 representanter från åtta verksamheter,
- Rättsväsendet genom intervjuer med 14 yrkesverksamma inom Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten samt advokater,
- Ungdomsmottagningar, barnhälsovården och kvinnohälsovården¹⁸ genom intervjuer med representanter från 27 olika verksamheter,
- Socialtjänsten, verksamheter inom LSS och verksamheter som erbjuder skydd, genom intervjuer med sammanlagt 38 yrkesverksamma.

Den sistnämnda studien (socialtjänsten med mera) har dessutom inkluderat intervjuer med tio personer med erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁹ När personer med egen erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck citeras i denna rapport har MFD, när det finns skäl till det, valt att precisera intervjupersonens kön, ungefärlig ålder och funktionsnedsättning. I varje fall har MFD gjort en skälighetsbedömning som tar hänsyn till risk för igenkänning. Ansvarig forskare har också gjort bedömningen att intervjupersonens kön, ålder och typ av funktionsnedsättning har varit motiverat att skriva ut, eftersom detta har stor betydelse för analysen och bidrar till ny och viktig kunskap om en

---

¹⁷ Se kapitel 7 för ytterligare information kring studierna.

¹⁸ I rapporten används kvinnohälsovård som ett samlingsbegrepp för alla de vårdverksamheter som ger graviditetsrelaterad vård samt vård relaterad till kvinnors fysiska, sexuella och reproduktiva hälsa. I studien ingår verksamheter som själva benämner sig barnmorskemottagningar, mödrhälsovårdscentraler, specialistmödravård och olika kvinnokliniker och gynekologiska mottagningar. I studien inkluderas också specialistmottagningar som bland annat verkar mot könsstympning av flickor och kvinnor.

¹⁹ Studien med fokus på socialtjänst, verksamheter inom LSS och verksamheter som erbjuder skydd har genomförts inom ramen för ett forskningsprojekt i samarbete med Mittuniversitetet och Uppsala universitet. Studien är granskad och godkänd av Etikprövningsmyndigheten, dnr. 2024-0040401.

målgrupp som tidigare inte studerats i undersökningar om hedersrelaterat våld och förtryck.

I resultatdelarna av rapporten refererar den fördjupade kartläggningen till samtliga kvalitativa studier som nämnts ovan.

Särskilt om arbetet att bidra med kunskap om könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning

I regleringsbrevet för 2024²⁰ fick MFD ett tilläggsuppdrag till det uppdrag som den här rapporten handlar om. MFD skulle utifrån resultat i uppdraget bidra med kunskap och erfarenheter i Jämställdhetsmyndighetens uppdrag att samordna och stödja utveckling och implementering av myndigheters arbete för att förebygga och bekämpa könsstympning av flickor och kvinnor. MFD har valt att tolka tilläggsuppdraget på så sätt att särskild kunskap skulle inhämtas vad gäller könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning. Även om frågan om könsstympning av flickor och kvinnor funnits med som ett tema genomgående i arbetet har MFD genomfört en särskild kunskapsinhämtning riktad mot specifika verksamheter inom hälso- och sjukvården. Denna studie vänder sig till ungdomsmottagningar samt barn- och kvinnohälsovården. Syftet med denna studie har varit att belysa:

- Vilka kunskaper och erfarenheter yrkesverksamma inom verksamheterna har av att möta personer med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext generellt och/eller som varit eller riskerar att utsättas för könsstympning.
- Hur verksamheterna arbetar med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive könsstympning av flickor och kvinnor, kopplat till funktionsnedsättning.
- Hur verksamheterna tar hänsyn till särskilda förutsättningar och behov som kan finnas hos flickor/kvinnor och pojkar/män med funktionsnedsättning för att målgruppen ska ta del av vård och stöd på ett jämlikt sätt.

Övriga studier i MFD:s fördjupade kartläggning har genomgående inkluderat frågan om könsstympning av flickor och kvinnor.

Utöver det har MFD tillsammans med Jämställdhetsmyndigheten och Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland utvecklat tillgängligt informationsmaterial baserat på befintligt textmaterial på webbplatsen www.konsstympning.se.²¹

---

²⁰ Regeringsbeslut III:5, 2023-12-21, dnr S2023/03257 (delvis).

²¹ Det framtagna tillgängliga materialet består av lättläst text på svenska. Dessa texter innefattar generell information om könsstympning av flickor och kvinnor, information till utsatta och personer i riskzonen samt information till anhöriga. De lättlästa texterna kommer att publiceras på www.konsstympning.se under våren 2025.

Disposition

Rapporten inleds med ett kapitel som beskriver våldsutsatthet hos barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning utifrån tre teman: beroende, sårbarhet och osynlighet.

Det efterföljande kapitlet innehåller resultat från deluppdraget som handlar om att kartlägga och utveckla stödmaterial för att förebygga och upptäcka våld mot barn och unga med vissa funktionsnedsättningar. Den första delen av kapitlet fokuserar på att beskriva hur tillgången till relevanta stödmaterial ser ut. Den andra delen av kapitlet beskriver vilka stödmaterial som MFD har hittat i sin kartläggning.

Nästa kapitel innehåller MFD:s resultat från den fördjupade kartläggningen av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Den första delen av kapitlet beskriver utsatthet och sårbarhet som är särskilt utmärkande hos målgruppen. Den andra delen fokuserar på förutsättningar och behov hos yrkesverksamma i det förebyggande och reaktiva arbetet.

Därefter presenteras MFD:s slutsatser utifrån resultaten i kapitel 3 och 4, följt av ett kapitel med MFD:s förslag för att fortsätta arbetet med att motverka våldsutsatthet hos personer med funktionsnedsättning.

Rapporten avslutas med en närmare beskrivning av kartläggningarna i respektive deluppdrag.

Ordlista

Rapporten använder flera fackord och uttryck. För att underlätta läsningen finns några av dem i den här ordlistan:

Alternativ och kompletterande kommunikation, AKK, är ett samlingsnamn för olika kommunikationssätt och metoder som stödjer kommunikation mellan människor och hjälper personer med kommunikationssvårigheter att förstå andra och att uttrycka sig.

Funktionshinder är en begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Exempel är svårigheter att klara sig själv i det dagliga livet och bristande delaktighet i arbetslivet, i sociala relationer, i fritids- och kulturaktiviteter, i utbildning och i demokratiska processer. Hindren handlar framför allt om bristande tillgänglighet i omgivningen.

Funktionsnedsättning är en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada och vara av bestående eller övergående natur.

Hedersrelaterat våld och förtryck, HRV, utövas för att bevara en familjs, en släkts eller en annan grapps heder. Kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet anses vara central men även pojkar och män kan utsättas för våld och kontroll. HRV kan innebära begränsningar i vardagslivet och kring livsval men även omfatta utsatthet för grovt, inklusive dödligt, våld.

Intellektuell funktionsnedsättning, IF, innebär en nedsatt intellektuell förmåga och en samtidig nedsatt adaptiv förmåga, det vill säga hur personen fungerar i vardagen. Det finns stora variationer inom funktionsnedsättningen som delas in i lindrig, medelsvår, svår och mycket svår.

Kognitiv funktionsnedsättning kan uppstå på grund av olika funktionsnedsättningar eller skador som påverkar hjärnan. Det kan till exempel vara neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, intellektuell funktionsnedsättning eller hjärnskada efter olycka eller stroke.

LSS står för lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

LSS-insats står för lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. Exempel på LSS-insatser är personlig assistans, bostad med särskild service, korttidstillsyn och ledsagarservice.

Metod kan definieras som den praktiska tillämpningen dvs. själva utförandet. Det är en process som utförs i syfte att nå ett specifikt mål eller att erhålla ett resultat.

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, NPF, är ett samlingsnamn för olika tillstånd som påverkar hur hjärnan och nervsystemet fungerar och hanterar information. Begreppet inkluderar tillstånd som adhd, autism och språkstörning, dyslexi, dyskalkyli, motoriska problem samt tics och Tourettes syndrom. Det är vanligt med kombinationer av NPF-diagnoser som till exempel autism och språkstörning.

Nära relation kan innebära relationer mellan personer som till exempel är gifta, sambo, särbo, föräldrar, barn eller syskon. Flera personer med funktionsnedsättning har även andra personer i sin vardag, som vårdpersonal och personal i insatser enligt LSS eller SoL. Det kan innebära andra former av nära relationer än för en person som saknar ett vård- eller stödbehov.

Psykiska funktionsnedsättningar innebär en varaktig funktionsnedsättning som försvårar för en individ att leva ett liv som andra. Tillståndet är inte statiskt utan varierar ofta över tid. En person med psykisk funktionsnedsättning kan periodvis fungera som andra men ibland ha stora svårigheter i vardagslivet.

SoL står för socialtjänstlagen (2001:453).

Stödmaterial eller bara material, samlingsnamn som MFD använder i denna publikation för att beteckna metoder, arbetssätt, kommunikationsstöd, utbildningar och andra material som yrkesverksamma använder i arbetet med att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.

Särskild sårbarhet för våld innebär att en grupp är utsatt i särskilt hög grad, eller att brotten ger upphov till särskilt allvarliga konsekvenser för den som utsätts.

Tillgänglighet innebär att personer med funktionsnedsättning har tillträde till den fysisk och digital miljö, transporter och anläggningar samt tillgång till information, kommunikation, varor, produkter och tjänster på lika villkor som andra.

Våld kan handla om brottsliga gärningar men kan också vara handlingar som inte definieras som brott som till exempel nedsättande kommentarer, ekonomiskt utnyttjande, försummelse och isolering från vänner och familj. Socialstyrelsens definition av våld omfattar fysiskt, psykiskt och sexuellt våld. Den nationella strategin för att bekämpa mäns våld mot kvinnor inkluderar olika våldstyper som hedersrelaterat våld och förtryck, könsstympning av flickor och kvinnor samt prostitution och människohandel.

Våld mot barn avser enligt FN:s barnrättskommittés definition alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försummelse, misshandel eller utnyttjande samt sexuella övergrepp mot barn. Kommittén understryker att både vuxna och barn kan vara våldsutövare.

Kapitel 2

Bakgrund

Större utsatthet för våld

MFD har tidigare undersökt förekomsten av våld mot personer med funktionsnedsättning i olika åldrar.²² Resultaten visar att risken att drabbas av våld i det närmsta är dubbelt så hög för en person som har en funktionsnedsättning, i jämförelse med någon som inte har det. Resultaten visar också att barn och unga med funktionsnedsättning är särskilt utsatta. Deras sårbarhet och utsatthet för försummelse, fysiskt och psykiskt våld, sexuella övergrepp och andra former av kränkningar är väl dokumenterade, både i svensk och internationell forskning.²³ Studier visar att dubbelt så många barn med funktionsnedsättning i jämförelse med barn utan, uppger att de blivit utsatta för våld av anhöriga eller närstående.²⁴ Även mobbning är dubbelt så vanligt förekommande. Undersökningar visar även att barn och unga med funktionsnedsättning utsätts för sexuella övergrepp i högre utsträckning.²⁵

Andra typer av våld och fler arenor för utsatthet

Våld mot en person med en funktionsnedsättning kan se likadant ut som våld mot en person som inte har en funktionsnedsättning. Våldet kan också ta andra uttryck och former. Det finns handlingar som blir våld först när de sker mot en person som har en funktionsnedsättning. Det kan handla om att flytta runt möbler hemma hos någon som är blind eller att gömma eller slå sönder någons hjälpmedel. Sådana handlingar kallas funktionshindersrelaterat våld.

En person som har en eller flera funktionsnedsättningar har ofta fler och andra personer som de är beroende av, till exempel för stöd och omsorg. Sådana relationer räknas vanligtvis inte som en nära relation. Detta trots att relationerna kan vara både intima och långsiktiga. Det finns också arenor där våld kan uppstå, som bara finns till för personer med funktionsnedsättning, till exempel i verksamheter enligt Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade, LSS.²⁶ Våld förekommer också i verksamheter som inte särskilt finns till för personer med funktionsnedsättning, men där många har någon typ av funktionsnedsättning. Det kan till exempel handla om kriminal- och ungdomsvården, där många har en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning.²⁷

För att kunna synliggöra och upptäcka våld mot personer med funktionsnedsättning behövs en förståelse för funktionshindersrelaterat våld, nära relationsliknande relationer och funktionshindersspecifika arenor.

---

²² Myndigheten för delaktighet (2023b).

²³ Svedin, Landberg & Jonsson (2022).

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Inspektionen för vård och omsorg (2024).

²⁷ Barnrättsbyrån (2021); Inspektionen för vård och omsorg (2023).

Faktorer som utmärker särskild våldsutsatthet

För att beskriva utsattheten för våld bland personer med funktionsnedsättning används ofta tre teman; beroende, sårbarhet och osynlighet.²⁸ Dessa tre teman kan användas för att bättre förstå vad risker och sårbarhetsfaktorer kan bestå i, även om orsakerna bakom är komplexa och förekommer på många olika sätt. De är också sammanhängande och behöver förstås tillsammans. De kan förklara både hur våld uppstår, varför det inte upptäcks och varför personerna i fråga inte får tillgång till rätt stöd och skydd.

Beroende: Många personer med funktionsnedsättning är, oavsett ålder, beroende av familj och personal. De kan också ha ett större behov av en tillgänglig omgivning. Det på ett sätt som personer utan funktionsnedsättning sällan har. Beroendet kan vara mer eller mindre omfattande. Beroende av tillgänglighet och av hjälp och stöd från andra i sin omgivning påverkar en persons möjlighet till självbestämmande. Det kan också vara en riskfaktor för att utsättas för kränkningar och våld. Beroendet kan samtidigt hindra den som utsätts från att ta sig ut ur ett destruktivt sammanhang eller en relation.

Sårbarhet: En funktionsnedsättning kan i sig också innebära olika typer av sårbarheter. Det kan vara att inte ha fysiska eller kognitiva möjligheter att skydda sig mot övergrepp och våld. Det kan också vara svårare att uppfatta och förstå faror i omgivningen. Sårbarheten kan också handla om att sakna kunskap om eller möjligheter att värna sina rättigheter eller att berätta om det man har blivit utsatt för. Det kan till exempel bero på brister i sexualundervisning, bristande förståelse för kroppslig integritet, en svag självkänsla eller sexuell självkänsla. Sårbarheten kan minska eller öka på grund av andra omständigheter som följer av ålder, en kombinerad utsatthet utifrån kön eller av sämre möjligheter att tillgodogöra sig information, vård eller hjälp som är tillgänglig för andra.

Osynlighet: Utsatthet och våld mot en person med funktionsnedsättning kan osynliggöras på olika sätt. Det kan handla om stereotypera uppfattningar och brist på kunskap om vem som kan drabbas av och utsätta någon för våld som hindrar upptäckt, skydd och stöd.²⁹ Det kan också vara en begränsad kommunikation eller begränsade kontakter med omvärlden. Det kan därutöver handla om brister i tillgänglighet i samhället som leder till isolering och försvårar insyn. En annan aspekt av osynliggörandet av utsattheten är att inte fråga eller följa upp om eller när en person utsätts för våld. Osynlighet kan också handla om bristande statistik som osynliggör våld i vissa målgrupper, till exempel bland barn och unga i de anpassade skolformerna.

---

²⁸ Brottsförebyggande rådet (2007).

²⁹ Bylund (2024); Starke (2024a).

Kunskap om vissa våldsformer saknas fortfarande

Alla våldsformer och sammanhang är inte lika väldokumenterade. Socialstyrelsen har tidigare konstaterat att det är en utmaning att kartlägga förekomst av hedersrelaterat våld och förtryck nationellt. Det beror bland annat på metodologiska, juridiska, tekniska och etiska överväganden.³⁰ Att skapa en uppfattning om hur vanligt förekommande hedersrelaterat våld och förtryck är i gruppen personer med funktionsnedsättning ännu svårare.³¹ Ett sätt att få en uppfattning om detta är att fråga yrkesverksamma som träffar målgruppen.

Sexuellt våld mot personer med funktionsnedsättning kan vara särskilt svårt att upptäcka. Det kan bland annat bero på att yrkesverksamma inte ser personer med funktionsnedsättning som några som har en sexualitet.³² Det kan också bero på målgruppens egna låga kännedom om bland annat sexuella rättigheter. Det finns studier som visar på att det finns specifika risker för barn, unga och vuxna med intellektuell funktionsnedsättning att bli utsatta för sexuell exploatering på digitala arenor. Speciellt handlar detta om flickor med intellektuell funktionsnedsättning där kontakter på internet har varit ingången till sexhandel och trafficking.³³ Ett annat uttryck, där sexuellt våld går ihop med det digitala, är när flickor och unga kvinnor med funktionsnedsättning manipuleras och utnyttjas på nätet av förövare som lockar med löften om romantik och giftermål. När flickorna skickar avklädda bilder hotas de med spridning för att ytterligare låta sig utnyttjas. I en hederskontext kan skulden för sexuellt våld läggas på brottsoffret istället för att ge henne stöd och hjälp.

---

³⁰ Socialstyrelsen (2019).

³¹ Begränsade studier har dock genomförts på temat, se t.ex. TRIS (2012; 2020).

³² Bahner (2025).

³³ Svedin et al. (2021); Starke (2024a).

Kapitel 3

Barn och unga med funktionsnedsättning, resultat från MFD:s kartläggning av stödmaterial

I det här kapitlet redovisar MFD arbetet med det deluppdrag som handlar om att kartlägga och utveckla stödmaterial för att förebygga och upptäcka våld mot barn och unga med vissa funktionsnedsättningar. Uppdraget har i huvudsak gått ut på att utifrån det befintliga kunskapsläget om den särskilda sårbarhet som barn och unga med funktionsnedsättning har, skapa bättre förutsättningar för att förebygga och upptäcka våld. Detta genom att göra yrkesverksamma mer medvetna, uppmärksamma och trygga i mötet och i samtal med dessa barn och unga.

Kapitlet består av två delar:

- Att kartlägga stödmaterial
- Vilka stödmaterial har MFD hittat?

Att kartlägga stödmaterial

I denna första del har den huvudsakliga frågeställningen som legat till grund för genomförandet varit följande:

- Hur ser utbudet och tillgången till relevanta stödmaterial ut för yrkesverksamma som kan möta barn och unga med funktionsnedsättning?

Olika yrkesgrupper har en viktig roll i att förebygga och upptäcka våld

Alla som möter barn och unga har möjlighet att upptäcka våld. Personal inom till exempel skola, socialtjänst, ungdomsmottagning, myndigheter som möter medborgare samt hälso-och sjukvård, inklusive habilitering och psykiatri, kan spela en avgörande roll i att motverka utsatthet. I sina många och olika möten med barn och unga, med och utan funktionsnedsättning, kan våld och utsatthet både förebyggas och upptäckas. För att förstå vilka behov av tillgång till kunskap och stödmaterial³⁴ som finns hos olika grupper av yrkesverksamma har MFD kartlagt sådana behov inom verksamheter som är särskilt viktiga för att förebygga och upptäcka våld. MFD har också kartlagt behov och tillgång till stödmaterial i det utredande arbetet som ska leda till att utsatta barn och unga får adekvat skydd, stöd och behandling, men utan att kartlägga dessa insatser.

Att tolka och förstå tecken och signaler

Att upptäcka våld handlar om att alla som träffar barn och unga med funktionsnedsättning behöver kunna uppmärksamma signaler och våga ställa frågor om våldsutsatthet eller våldsutövande. För barn med funktionsnedsättning kan det också handla om att yrkesgrupper behöver kunna upptäcka att ett barn faktiskt har en funktionsnedsättning. Att veta om att ett barn har en viss funktionsnedsättning kan vara avgörande för att en yrkesverksam ska kunna se indikationer på våld och ställa rätt frågor.

Det saknas kunskap generellt om hur barn med funktionsnedsättning beter sig när de är utsatta för våld, trauma och så vidare. Det är inte alltid de "vanliga" sätten de beter sig på. Barn med svår funktionsnedsättning kan ofta tappa funktioner – man slutar prata, slutar teckna, börjar kissa på sig och så vidare. Den kunskapen finns inte och det finns väldigt lite forskning om barn med funktionsnedsättning och trauma.

— Yrkesverksam, habilitering

MFD:s kartläggning visar också att länken mellan det upptäckande och det utredande arbetet inte alltid fungerar tillräckligt. Det kan bero på att yrkesverksamma som möter målgruppen inte har tillräcklig erfarenhet och kännedom om metoder för att upptäcka våldet. Enligt intervjupersoner i denna

---

³⁴ MFD använder begreppet stödmaterial eller bara material för att beteckna metoder, arbetssätt, kommunikationsstöd, utbildningar och andra material som yrkesverksamma använder i arbetet med att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.

kartläggning saknar många också kunskap om hur de ska föra ärendena vidare. Det finns dessutom en osäkerhet kring oros- och polisanmälan. Det finns sådant som tyder på att den oron gäller särskilt för barn och unga som har behov av anpassad kommunikation. Osäkerheten handlar bland annat om vad som händer i nästa steg och om hur information om barnets behov ska föras vidare till socialtjänst och polis.³⁵

Att upptäcka funktionsnedsättning och behov av tillgänglighet

MFD:s kartläggning av stödmaterial visar de behov av kunskap för att kunna upptäcka en funktionsnedsättning hos ett barn som en del verksamheter har. Anställda inom till exempel Polismyndigheten, hälso- och sjukvården och socialtjänsten kan inte alltid identifiera barn med funktionsnedsättning när de möter dem. Det kan leda till att information, intervjuer och förhör inte anpassas efter barnets funktionsförmåga. Det kan också innebära att yrkesverksamma misstolkar barnets signaler. Ett barns tystnad eller avvisande svar kan tolkas som ovilja att samarbeta. Det kan också tolkas som språksvårigheter eller som resultat av en kris- eller traumareaktion.³⁶ Oavsett så får det konsekvenser i form av att barnets behov inte blir adekvat bemötta. Det kan i sin tur riskera att övergången till nästa steg, där misstanke om utsatthet ska utredas, uteblir eller blir bristfällig eller att utredningen blir ofullständig. En ofullständig utredning kan innebära att barnets upplevelser av att vara utsatt inte kommer fram eller att vittnesmål inte bedöms som tillförlitliga. Det kan också innebära att barnet inte får tillgång till rätt skyddande eller behandlade insatser.

Förebygga, upptäcka och utreda – hela kedjan behöver fungera

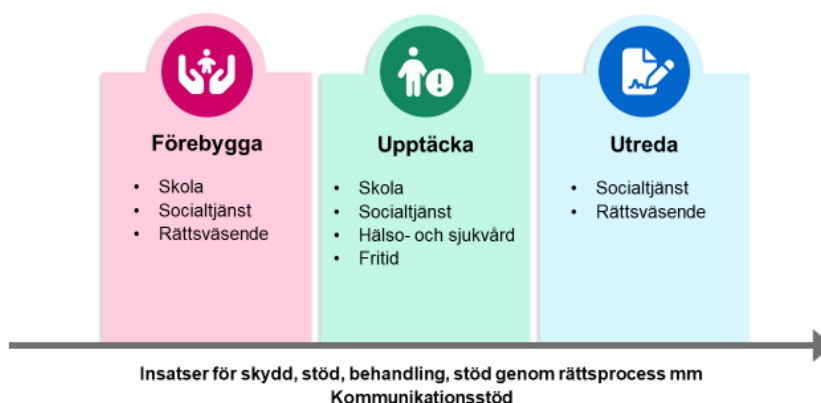
Att bekämpa våld mot barn och unga är en komplex kedja av insatser som sträcker sig över flera steg och över tid. Det är en kedja som involverar förebyggande åtgärder, upptäckt och utredning av våldsutsatthet och våldsutövande. Varje steg är avgörande för att ge den som utsatts rätt möjlighet att komma till tals. Det är också viktigt för att kunna ge rätt och adekvat stöd och skydd. Varje steg avgör också förutsättningarna för utredningsarbetet under en rättsprocess.

---

³⁵ Larsson (2024),

³⁶ Larsson (2024); Starke (2024a).

Hela kedjan behöver fungera

Bilden ovanför visar de tre delarna i processen att förebygga, upptäcka och utreda våld. I det förebyggande steget har till exempel skolan, socialtjänsten och rättsväsendet centrala roller. I den upptäckande fasen är skolan, socialtjänsten, hälso- och sjukvården och inte minst fritidssektorn viktiga arenor. Det utredande arbetet involverar främst socialtjänsten och rättsväsendets verksamheter. Genom hela processen behövs insatser för skydd, stöd och behandling samt stöd genom rättsprocessen. Barn och ungas behov av tillgänglig kommunikation och tillgång till relevanta kommunikationsstöd behöver också säkerställas genom hela processen.

MFD:s kartläggning visar att det inte alltid finns en klar uppdelning mellan det förebyggande, upptäckande och det utredande arbetet när det gäller barn med och utan funktionsnedsättning. Ibland används samma eller liknande material i de olika delarna av arbetet. MFD kan också konstatera att det finns en del material framtaget, men att det saknas utvärderade stödmaterial för en del funktionsnedsättningar och för vissa tillgänglighetsbehov.

Vad är ett stödmaterial och vad är ett kommunikationsstöd?

Grunden i arbetet med att förebygga och bekämpa våld mot barn och unga är att säkerställa att barn och unga ges utrymme, möjlighet och plats att själva beskriva sin situation. När yrkesverksamma möter barn och unga som riskerar att bli eller som är utsatta för våld behövs dels stödmaterial i form av metoder, formulär, bedömningsinstrument och arbetssätt för att utreda vad som hänt, dels stödmaterial för att bedöma risker och undersöka behov av stöd och behandling. Om barnet eller den unga personen har en funktionsnedsättning som påverkar kommunikationen, behöver yrkesverksamma också kunna använda den typ av kommunikationsstöd som barnet eller den unga personen behöver för att kunna uttrycka sig. Det kan till exempel vara ett material med bilder som barnet kan peka på för att beskriva sin åsikt eller något som har hänt.

Barn och unga som har behov av stöd i sin kommunikation

Alla barn och unga är i varierande utsträckning särskilt beroende av vuxna, just på grund av att de är barn och unga. Det beroendet är särskilt viktigt att ta hänsyn till när det gäller barns och ungas rätt att komma till tals i alla frågor som berör dem. Funktionsnedsättningar som kan medföra behov av stöd i sin kommunikation är till exempel intellektuell funktionsnedsättning, autism eller talsvårigheter som kan bero på en fysisk funktionsnedsättning.

För barn och unga som har behov av stöd i sin kommunikation på grund av en funktionsnedsättning, är beroendet av omgivningen särskilt tydligt. Ett barn med ett otydligt, begränsat talat språk eller som saknar ett talat språk, kan ha särskilda utmaningar i att göra sig förstådd. Det kan påverka omgivningens förmåga att upptäcka och rapportera våld och våldsutsatthet. En nedsatt språkförståelse kan också påverka förmågan att förstå instruktioner kring hur, när och vem man ska vända sig till för att berätta om våld. Förmågan att förstå information som ofta ingår i våldsförebyggande interventioner, kunskap om olika typer av våld och hur man kan skydda sig från våldsutsatthet kan också påverkas.³⁷

För att kunna förbättra upptäckten av våld och stärka skyddet och stödet för våldsutsatta barn krävs större uppmärksamhet bland yrkesverksamma på fungerande kommunikation, inklusive alternativ och kompletterande kommunikationssätt (AKK)³⁸, som herefter kommer att benämnas kommunikationsstöd.

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, CRPD, slår fast att barn har rätt att använda de kommunikationsstöd som de behöver för att kunna uttrycka sin vilja.³⁹ I mars 2023 rekommenderade även FN:s kommitté för barnets rättigheter att Sverige säkerställer rätten för barn med funktionsnedsättning att höras och få tillgång till lämpligt kommunikationsstöd i allt beslutsfattande som påverkar dem.⁴⁰ Kommunikationsstöd är därmed något som samhället måste tillhandahålla och underlätta användandet av för alla personer som är i behov av det.⁴¹

För barn och unga som har behov av kommunikationsstöd är sådana stöd avgörande för att yrkesverksamma ska kunna upptäcka våldsutsatthet. MFD har

---

³⁷ Nyberg (2024).

³⁸ Alternativ och kompletterande kommunikation, AKK, är ett samlingsnamn för olika kommunikationssätt och metoder som stödjer kommunikation mellan människor. Kommunikationsstöd, som AKK, hjälper personer med kommunikationssvårigheter att förstå andra och att uttrycka sig.

³⁹ FN (2006).

⁴⁰ FN (2023).

⁴¹ Nyberg (2024).

därför även kartlagt vilka kommunikationsstöd som yrkesverksamma har tillgång till och använder.

Grundläggande förutsättningar måste finnas på plats

Inom deluppdraget om att kartlägga och utveckla stödmaterial om våld mot barn och unga har MFD träffat ett antal yrkesverksamma med lång erfarenhet av och ett stort engagemang i arbetet för att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning. I dessa samtal har det framkommit att några av de brister kring kommunikation mellan barn och unga och vuxna som möter dem i sin yrkesroll och som MFD identifierade i det förra uppdraget om våld, fortfarande kvarstår. Utan dessa brister inte har åtgärdats är det svårt för yrkesverksamma att kunna använda både generella och anpassade stödmaterial, även när sådana finns på plats.

Kunskapshöjning är den viktigaste åtgärden

För att kunna förebygga, upptäcka och hjälpa barn och unga med funktionsnedsättning som utsätts för våld, behöver alla som möter barn och unga ha kunskap om barns våldsutsatthet. De yrkesverksamma uppmärksammar att grundläggande kunskap om utsatthet hos barn och unga med funktionsnedsättning är den viktigaste åtgärden. Behovet av en generell kunskapshöjning är större än behovet av att ta fram specifika stödmaterial.

Det är mer centralt att få till stånd sådan kunskap än specifika metoder. Vi behöver förstå utgångsläget för att veta hur man ska arbeta vidare. Idag upplever man inte att det finns kunskap om utsatthetens former och frekvens med mera. Då är det svårt att ens börja jobba aktivt för att förebygga och upptäcka.

— Yrkesverksam, ej identifierad verksamhet

I MFD:s kartläggning av stödmaterial framkommer det att yrkesverksamma i hög utsträckning saknar integrerad kunskap om våld, funktionsnedsättning och funktionshinder. Det finns även stora kunskapsbehov om grupper av barn som är särskilt sårbara utifrån sitt starka beroende till omgivningen. Det gäller till exempel barn som behöver använda AKK.

Ansträngda verksamheter påverkar yrkesverksammas möjligheter

Många verksamheter som möter barn är ofta ansträngda, bland annat på grund av brist på resurser och utmaningar kring personalförsörjning. De har också många prioriterade frågor att ta ställning till. Personalomsättningen inom vissa verksamheter är hög, vilket gör det svårt att behålla viktig kompetens inom

organisationen. Det påverkar också det långsiktiga arbetet med frågor om våld. En workshopdeltagare uttrycker:

”

Jag vill nog trycka på tillgängligheten för all personal och implementeringen (...) Vi sitter i besparingstider på alla håll och kanter, så att arbeta med våld är en del som många avstår ifrån, då det är svårt och känsligt. Det behöver verkligen in i de strukturer som finns i organisationerna för att stanna kvar som en del i allas uppdrag att arbeta med.

— Yrkesverksam, socialtjänst

Organisatoriska förutsättningar spelar in

Kartläggningen visar att den uppdelning och specialisering som finns i många verksamheter är en utmaning. Det finns intervjupersoner som uttryckte att ”det finns två olika världar av yrkesverksamma som sällan möts”. Den ena världen är verksamheter som arbetar med våld, till exempel inom kommunens förvaltning för individ- och familjeärenden, och den andra är verksamheter som finns till specifikt för personer med funktionsnedsättning, till exempel kommunens funktionsstödsförvaltning. Uppdelningen får praktiska konsekvenser för personer med funktionsnedsättning som utsätts för våld. Till exempel kan socialtjänstens vanligt förekommande uppdelning mellan funktionshinder och våld få konsekvenser för personer med kognitiva funktionsnedsättningar som utsätts för våld i nära relation. Enheter som arbetar med våld kan ha svårt att möta och utreda våld med hjälp av kommunikationshjälpmedel på grund av att kompetens om hur de ska användas saknas eller att själva hjälpmedlet saknas. Enheter som arbetar med funktionshinder kan ha låg erfarenhet av att utreda våld.⁴²

Ingen eller otillräcklig tillgång till anpassade stödmaterial

MFD:s kartläggning visar att yrkesverksamma uppfattar att det råder stor brist på stödmaterial kring hur man kan arbeta med våldsutsatthet bland barn och unga med funktionsnedsättning. Det gäller både stöd kring det förebyggande arbetet samt kring upptäckt, stöd och behandling. Kartläggningen visar också att det är få yrkesverksamma som känner till de kunskapsstöd och material som faktiskt finns. Det verkar bland annat bero på att stödmaterial ofta utvecklas och används lokalt. De får då inte spridning utanför den lokala verksamheten och kommer inte till nytta inom fler.

---

⁴² Källström et al. (2024).

Det är få yrkesverksamma som känner till eller använder stödmaterial om att förebygga, upptäcka eller utreda våld och som är anpassade till olika tillgänglighetsbehov.

Att hitta bra metoder är en utmaning när det gäller barn med funktionsnedsättning. Nästan oavsett vilka metoder man letar upp så är de gjorda generellt för skolbarn eller för skolungdomar. Om man är liten eller har funktionsnedsättning finns det inte så mycket.

— Yrkesverksam, skola

Metoder, arbetssätt och stödmaterial som redan är framtagna behöver nå fram till sina slutanvändare. De som ska använda materialen behöver också känna sig bekväma med att använda dem. I vissa verksamheter som kartläggningen omfattar förekommer sällan ärenden om våld. Det leder till att yrkesverksamma inte får tillräcklig erfarenhet av att hantera sådana ärenden. För andra verksamheter är det istället mötet med barn och unga med funktionsnedsättning som är ovanligt och som gör att tillräcklig kompetens och erfarenhet inte kan arbetas upp.

Befintliga stödmaterial anpassas lokalt

Det finns olika sätt att hantera behovet av stödmaterial. Kartläggningen visar exempel på yrkesverksamma som själva omarbetar befintligt material.

Yrkesverksamma kan exempelvis ta material som är framtaget för barn och unga generellt och anpassar och förfinar dessa för att de ska passa en viss målgrupp med funktionsnedsättning. Sådana anpassningar handlar dels om att anpassa metoder om att förebygga och upptäcka våld så att dessa lämpar sig i arbetet med barn och unga med en viss funktionsnedsättning, dels om att anpassa generella kommunikationsstöd så att dessa också fungerar i samtal om våld.

Yrkesverksamma uppger att anpassningarna är nödvändiga för att de metoder som finns ska fungera i specifika kontexter och i relation till olika individer med särskilda behov och förutsättningar. Samtidigt kan yrkesverksamma uppleva osäkerhet kring metodernas kvalitet när de inte är utvärderade eller baserade på bästa tillgängliga kunskap, utan snarare bygger på lokal kunskap och förmåga.

Nu finns risken att man inspireras av något som i sin tur är en inspiration av något annat. Det kan bli urvattnat.

— Yrkesverksam, socialtjänst

Osäkerhet i hur kommunikationsstöd ska användas

Det är även tydligt att yrkesverksamma inte känner sig säkra på hur kommunikationsstöden ska användas. De önskar uttryckligen stöd i den praktiska användningen. Det finns också stora behov av att få öva på att använda stöden. Detta eftersom möten med barn och unga med funktionsnedsättning upplevs vara sällan förekommande i flera verksamheter, såsom inom Barnahus.

Vilka stödmaterial har MFD hittat?

I det följande fortsätter MFD att redovisa arbetet med deluppdraget som handlar om att kartlägga och utveckla stödmaterial för samtal med barn och unga som har vissa funktionsnedsättningar.

Denna del av kapitlet fokuserar huvudsakligen på att besvara följande frågeställning:

- Vilka stödmaterial finns att tillgå för att förebygga, upptäcka och utreda våld mot barn med funktionsnedsättning?

Stödmaterial för att förebygga, upptäcka och utreda

MFD har kartlagt vilka stödmaterial som redan finns för att stödja yrkesverksamma i att förebygga, upptäcka och utreda våld och utsatthet hos barn och unga. Kartläggningen har synliggjort ett antal exempel på metoder, arbetssätt och anpassningar som till exempel används av vissa kommuner. De identifierade materialen används sällan i bara ett syfte. I det nedanstående beskrivs materialen och hur de används utifrån respektive steg i processen.

Generella kommunikationsstöd som kan användas i samtal om våld

Kommunikationsstöd används i olika sammanhang för att möjliggöra för vissa barn och unga att kunna uttrycka sin vilja, förstå och ta del av information och berätta om sina erfarenheter. Kommunikationsstöden möjliggör också för omgivningen, till exempel yrkesverksamma, att lyssna och förstå dessa barn och unga utifrån deras behov. Vissa kommunikationsstöd handlar om att ge användaren begrepp för det som hen vill uttrycka. Det kan vara genom bilder eller andra material som personen kan peka på. Andra stöd handlar om att hjälpa till att organisera berättelsen, om det är svårt att minnas eller berätta i vilken ordning saker har hänt. Det kan till exempel vara olika typer av visuella scheman eller en tidslinje.⁴³ Ett exempel på en sådan metod är *Samtalsmattan*.⁴⁴

Kommunikationsstöd kan användas i alla delar av kedjan av insatser för att förebygga, upptäcka, utreda och att ge stöd, skydd och behandling.

Även om MFD har identifierat några utvärderade kommunikationsstöd som yrkesverksamma använder för samtal om våld så har inget av dessa stöd utformats i syfte att kommunicera om just våld. MFD har inte funnit några utvärderade kommunikationsstöd med explicit syfte att upptäcka våld mot barn och unga.

Material för det förebyggande arbetet

Ett förebyggande arbete mot våld behöver omfatta medvetandegörande och kunskapshöjande insatser både till yrkesverksamma och till barn, unga och föräldrar. Det förebyggande arbetet behöver särskilt syfta till att stärka barn och ungas egenmakt och integritet. Det kan göras genom att till exempel prata om gränser mellan acceptabelt och oacceptabelt beteende, om samtycke med mer.⁴⁵ Det förebyggande arbetet kan genomföras på många olika arenor, till exempel inom skolan inklusive elevhälsan, i fritidssektorn, idrottsverksamheter, dagliga verksamheter och LSS-boenden med mer.

MFD:s kartläggning visar att det verkar saknas förebyggande material som är framtaget för, eller anpassat till, barn och unga med funktionsnedsättning. Till

---

⁴³ Information om metoder som stödjer kommunikation. <https://www.vgregion.se/ov/dart/lar-om-kommunikationsstod/metoder/> [hämtad: 2025-01-27].

⁴⁴ Information från Dart om metoden *Samtalsmattan*, <https://www.vgregion.se/ov/dart/lar-om-kommunikationsstod/uttrycka-asikter-med-samtalsmatta/> [hämtad: 2025-01-27].

⁴⁵ Starke (2024b).

exempel är vanliga metoder för att förebygga våld, exempelvis *Mentorer i våldsprevention* (MVP)⁴⁶ och *Tåget*⁴⁷, inte anpassade för samtal med barn som behöver kommunikationsstöd. Yrkesverksamma inom habilitering beskriver hur de arbetar förebyggande genom att erbjuda utbildningen *Navigator ACT*⁴⁸ till vårdnadshavare till barn och unga med funktionsnedsättning. Utbildningen fokuserar bland annat på att vårdnadshavare ska få verktyg att hantera stress och affektfyllda situationer så att dessa inte ska leda till våld. MFD har hittat exempel på utvärderade våldspreventiva program som är framtagna för vuxna med funktionsnedsättning, till exempel det hälsofrämjande programmet VIP. VIP är utvärderat och har visat sig stärka målgruppen på olika sätt. Dock är VIP inte framtaget för eller anpassat till barn.⁴⁹

Skolans roll

Skolan är en viktig arena för att förebygga att våld uppstår. MFD:s kartläggning visar att det är det ovanligt att skolpersonal använder specifika förebyggande metoder eller arbetssätt med elever med funktionsnedsättning. Det gäller både reguljära och anpassade skolverksamheter. För de anpassade skolformerna saknas ofta denna typ av material. Det saknas till exempel material som syftar till empowerment mer generellt, som exempelvis *Stopp min kropp*⁵⁰, i ett format för anpassade skolformer.

I undervisningen kan skolpersonal till exempel använda *Grundskolebrevet*, som innehåller kunskapshöjande material och verktyg för att undervisa om våld för elever i grundskola och anpassad grundskola.⁵¹ Skolverkets webbkurs *Sexualitet, samtycke och relationer* i anpassade skolformer kan också användas.⁵² Västra Götalandsregionen har tagit fram en lärarhandledning för bildstöd utbildning om

---

⁴⁶ Metodmaterial MVP. <https://mvpsverige.se> [hämtad: 2025-01-27].

⁴⁷ Program "Tåget", framtaget av Botkyrka kommun. <https://www.botkyrka.se/stod-trygghet-och-familj/trygghet-och-sakerhet/trygghetsskapande-arbete/sa-jobbar-vi-for-ett-tryggare-botkyrka/sa-jobbar-vi-i-skolan/taget---valdsforebyggande-arbete-i-skolan-for-yngre-arskurser>. [hämtad: 2025-01-27].

⁴⁸ Behandlingsprogrammet heter "Navigator ACT". <https://ki.se/kind/forskning-pa-kind/gammal-startsida-pagaende-forskningsprojekt-pa-kind/navigator-act> [hämtad: 2025-01-17].

⁴⁹ Websida för forskningsprojektet "Utvärdering av V.I.P – Viktig Intressant Person" vid Marie Cederschiölds högskola, <https://www.mchs.se/arkiv/projekt/socialt-arbete/utvardering-av-v.i.p---viktig-intressant-person.html> [Hämtad: 25-01-08].

⁵⁰ Stödmaterial "Stopp min kropp" som tagits fram av Rädda barnen [Hämtad: 25-01-20].

⁵¹ Stödmaterial "Grundskolebrevet" som tagits fram av den ideella föreningen Treskabinoll, <https://treskabinoll.nu/grundskolebrevet/> [Hämtad: 25-01-20].

⁵² Skolverkets webutbildning om undervisning i ämnet Sexualitet, samtycke och relationer" i anpassade grundskolan, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/kurser-och-utbildningar/sexualitet-samtycke-och-relationer-i-anpassade-grundskolan--webbkurs> [Hämtad: 25-01-20].

våld för undervisning med elever som har kognitiva eller kommunikativa svårigheter.⁵³

MFD har identifierat ytterligare material för skola, men kartläggningen visar samtidigt att yrkesverksamma sällan känner till dessa. *Rätt att veta* är till exempel en utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck som har ett särskilt fokus på unga med intellektuell funktionsnedsättning.⁵⁴ Materialet *Trippelt utsatt - Metodstöd* handlar om att utveckla en handlingsplan för att motverka hedersrelaterat förtryck och våld inom den anpassade gymnasieskolan.⁵⁵ Ytterligare ett exempel på ett material för att prata om våld mot barn och som finns för anpassade skolformer är *Snacka tryggt* om våld mot barn.⁵⁶

Socialtjänstens roll

Socialtjänsten kan erbjuda familjestöd och föräldraskapsstöd för att förebygga konflikter och våld i hemmet. I familjer där en eller båda föräldrarna har en intellektuell funktionsnedsättning finns föräldrastödsprogram som är särskilt anpassade. Kartläggningen visar att få yrkesverksamma känner till dessa.⁵⁷ Inom socialtjänsten händer det att utbildningsmaterial och andra underlag tas fram lokalt och sprids inom en enskild kommun.⁵⁸

Socialtjänstens förebyggande arbete består också av insatser som riktas direkt till barn och unga med funktionsnedsättning. I kartläggningen är sådana insatser av generell karaktär och berör sällan våld. Syftet är istället främst att stärka kunskapen om rättigheter och förmågan att berätta om olika erfarenheter. Ett exempel är att yrkesverksamma inom anpassade skolformer och LSS-verksamheter arbetar med utgångspunkt i barnkonventionen och som diskuterar frågor om sexualitet och samtycke med målgruppen.

Material för att upptäcka våld

MFD:s kartläggning visar att även om antalet utvärderade metoder är litet, så finns det ett antal anpassade arbetssätt, rutiner och stödmaterial för att ställa frågor om våld till personer inklusive barn med funktionsnedsättning. Västra

---

⁵³ Stöd för undervisning om våld som tagits fram inom Västra Götalandsregionen och verksamheten Dart, <https://www.vgregion.se/ov/dart/fardigt-material/samtal-om-vald/material/undervisa-om-vald/> [Hämtad: 25-01-20].

⁵⁴ Utbildning "Rätt att veta" som tagits fram av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, <https://www.mucf.se/verktyg/ratt-att-veta> [Hämtad: 25-01-20].

⁵⁵ Metodstöd "Trippelt utsatt – Att utveckla en handlingsplan för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck på gymnasiesärskolan" som tagits fram av organisationen TRIS – Tjejjers rätt i samhället (2014).

⁵⁶ Stödmaterial "Snacka tryggt om våld mot barn" som har tagits fram av Rädda barnen. <https://www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/vald-mot-barn/snacka-tryggt-om-vald-mot-barn/>. [Hämtad: 25-01-27].

⁵⁷ Forslund et al. (2024).

⁵⁸ Myndigheten för delaktighet (2024c).

Götalandsregionens kompetenscentrum kring våld i nära relationer, VKV, har utvecklat formuläret *Frågor om våld*. Formuläret finns i versioner för barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning. Utvärderingar av formulären har gett positiva resultat i att identifiera våldsutsatthet samt kring användarvänlighet och relevans.⁵⁹ Inom projektet *Bildsamt* har ett material som stödjer samtal om våld tagits fram.⁶⁰

Att komplettera frågeformulär med bildstöd är ett sätt att göra materialet mer användbart för barn och unga med funktionsnedsättning. Region Skåne använder Västra Götalandsregionens bildstöd om våld i sin rutin om att ställa frågor om våld till alla besökare i alla verksamheter. Bildstöd finns också till några av socialtjänstens bedömningsmetoder om våld i nära relationer som används mer utbrett i hela landet. Exempel på detta är *FREDA*⁶¹ kortfrågor som har ett tillhörande bildstöd och *FREDA* på picto.⁶² Dessa är dock inte utformade efter behoven hos barn och unga med funktionsnedsättning. Yrkesverksamma inom socialtjänst och utförarverksamheter efterfrågar kompletterande stöd kring *FREDA* om hur verktyget kan användas för samtal om våld med ett barn som exempelvis har kognitiv funktionsnedsättning, intellektuell funktionsnedsättning eller språkstörning.

Utvärderade stödmaterial

I MFD:s kartläggning av stödmaterial var en viktig aspekt att ta reda på i vilken utsträckning de metoder och arbetssätt som används av yrkesverksamma är utvärderade. I Fortes systematiska kartläggning av förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck, framkommer att det finns behov av mer forskning om vilka interventioner som fungerar för personer med funktionsnedsättning.⁶³ Fortes kartläggningen handlar dock inte specifikt om barn och unga.

Både i Swecos rapport och i MFD:s fortsatta samtal med yrkesverksamma och experter kommunicerades bilden av att det råder stor brist på evidensbaserade metoder. MFD tog därför kontakt med Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, SBU, för att undersöka vad den litteratur som finns i SBU:s databaser visar kring frågan. Under 2024 genomförde således SBU en förstudie på uppdrag av MFD om bedömningsinstrument för att upptäcka eller utreda våldsutsatthet bland barn och unga med funktionsnedsättning. Förstudien resulterade i ett

---

⁵⁹ Nyberg (2024).

⁶⁰ Stöd i samtal om våld som tagits fram av Dart inom projektet Bildsamt.
<https://www.vgregion.se/ov/dart/fardigt-material/samtal-om-vald/> [Hämtad: 25-01-27].

⁶¹ Syftet med FREDA är att ge socialtjänsten och andra verksamheter stöd att identifiera och bedöma behov av skydd och stöd i arbetet med personer som utsatts för våld i nära relationer.

⁶² Kvinnofridsakademin, https://kvinnofrid.nu/onewebmedia/FREDA_kortfragor_pa_picto.pdf
[Hämtad: 2025-01-17].

⁶³ Forte (2022).

mycket litet antal artiklar om evidensbaserade metoder inom området. En slutsats var också att en litteratursökning med en mer uttömmande ansats behöver göras i fler databaser.⁶⁴ En sådan ansats kan bidra till att få en bättre bild över omfattningen och karaktären av studier inom området. SBU anser också att mer specifika undersökningar behövs kring generellt utformade bedömningsinstrument som är användbara för barn och unga med funktionsnedsättning med tillägg av kommunikationsstödjande insatser. SBU ser även behov av bedömningsformulär som är anpassade specifikt för barn och unga med olika funktionsnedsättningar.

Material för att utreda våld

Socialtjänst och rättsväsende kartlägger och utreder ofta våld parallellt. Socialtjänsten kartlägger risker, utreder behov av och erbjuder skydd och stöd till utsatta. Det utredande arbetet genomförs av aktörer som även kan samverka genom Barnahusmodellen, där bland annat socialtjänst och polis ingår.⁶⁵ Socialstyrelsens handbok *Våld i nära relationer: Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*⁶⁶ finns till som stöd i användningen av föreskrifter och allmänna råd⁶⁷ och andra regelverk som gäller socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens samt tandvårdens arbete kring våld i nära relationer. Handboken har inte ett tydligt funktionshinderperspektiv, men kunskap om bemötandet av personer med funktionsnedsättning som utsatts för våld inkluderas bitvis.

I MFD:s kartläggning av stödmaterial beskriver yrkesverksamma som arbetar med att utreda våld i socialtjänsten att de i mångt och mycket har fungerande arbetssätt för barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning. De menar dock samtidigt att de inte kan säga att de använder en publicerad eller specifik metod. Arbetet beskrivs istället som en form av hantverk som förfinats över tid. Metoderna som används varierar, till exempel att använda dockor, visa bilder och rita eller leka tillsammans.

De yrkesverksamma beskriver att arbetssätten alltid kräver anpassning utifrån barnets unika och specifika behov och förutsättningar. Metoder för att utreda utsatthet samt stöd- och skyddsbehov hos barn och unga med funktionsnedsättning är lokala produkter som arbetats fram över tid och som sällan sprids utanför det lokala sammanhanget. Det försvårar till exempel utvärdering och spridning av fungerande arbetssätt.

---

⁶⁴ Forte (2022).

⁶⁴ Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2024).

⁶⁵ Barnahus är en modell där polis, åklagare, socialtjänst och hälso- och sjukvård samverkar när ett barn misstänks ha varit utsatt för vålds- eller sexualbrott.

⁶⁶ Socialstyrelsen (2023b).

⁶⁷ Socialstyrelsen (2022).

Yrkesverksamma inom rättsväsendet uppger att de saknar utvärderade kommunikationsstöd för utredande samtal om våld. De menar också att det finns vissa föreställningar hos utredare om barn som har en funktionsnedsättning som påverkar kommunikationsförmågan. Till exempel att en intellektuell funktionsnedsättning gör att barnet inte kan vara ett tillförlitligt vittne och barnen kan ta skada av att medverka i förhör. Det finns yrkesverksamma i MFD:s kartläggning som avstår från att anmäla våldsutsatthet eftersom de tror att en utredning inte kommer att leda till ett resultat. Det kan i värsta fall riskera att förvärra barnets utsatthet. Trots att barn med funktionsnedsättning är mer våldsutsatta än andra är de underrepresenterade i brottsutredningar.⁶⁸ Pågående forskningsstudier inom området ger förhoppningar om ökad kunskap om hur bildstöd ska kunna användas utan att påverka vittnets tillförlitlighet.⁶⁹

Material för stöd och behandling

Att kartlägga behandling och stöd vid våldsutsatthet har inte ingått i MFD:s uppdrag. I kartläggningarna har MFD ändå kunnat identifierat stödmaterial som används i behandlande och stödjande syfte. Dessa material finns med i de sammanställningar som MFD tagit fram. Trots det har både yrkesverksamma och forskare genom uppdraget framhållit att det finns stora behov av att se över de stöd- och behandlingsmetoder som finns. Detta för att se om de behöver utvecklas och anpassas för att bättre passa barn och unga med funktionsnedsättning.⁷⁰

---

⁶⁸ Landström (2024).

⁶⁹ Nyberg (2024).

⁷⁰ Isakovic, Hellfeldt & Källström (2024).

Kapitel 4

Hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning, resultat från MFD:s kartläggning

I det här kapitlet redovisar MFD resultat från det deluppdrag som handlar om en fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Uppdraget har i huvudsak gått ut på att identifiera utsattheten hos målgruppen och att kartlägga befintliga arbetssätt och metoder samt förbättringsbehov i arbetet.

Kapitlet består av två delar:

- Sårbarhet och utsatthet i en hederskontext
- Förutsättningar och behov för att kunna förebygga, upptäcka och motverka utsattheten

Redogörelsen i båda delarna bygger på resultat från sex olika kvalitativa studier som inkluderar intervjuer med såväl yrkesverksamma som personer med egen erfarenhet av utsatthet (se sidan 14 för en presentation av studierna samt kapitel 7 för en närmare beskrivning av respektive studie).

Sårbarhet och utsatthet i en hederskontext

I denna första del beskrivs hur utsattheten hos personer med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext kan se ut och vilka särskilda sårbarhetsfaktorer som är utmärkande.

Den huvudsakliga frågeställningen som ligger till grund för genomförandet i denna del är:

- Hur ser målgruppens särskilda sårbarhet och utsatthet, samt förutsättningar och behov ut?

Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?

Hedersrelaterat våld och förtryck bygger på starka patriarkala och heteronormativa värderingar som syftar till att upprätthålla familjens eller släktens heder. Hedern anses vara avhängig flickors och kvinnors kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal. Hedersrelaterat våld och förtryck är kollektivt utövat eller sanktionerat.⁷¹

Några utmärkande uttryck på hedersrelaterat våld och förtryck är barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor. Andra uttrycksformer är omvändelseförsök mot hbtqi-personer och bortföranden av barn och unga i syfte att utsätta dem för hedersrelaterat våld och förtryck i utlandet. Barn- och tvångsäktenskap, kan också förekomma i samband med att en individ utnyttjas i prostitution och/eller utsätts för människohandel. Det kan exempelvis handla om att en kvinna som utsätts för tvångsäktenskap också är utsatt för människohandel. Därtill kan kvinnan utsättas för sexuell exploatering.

Vad utmärker hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning?

Ett genomgående tema i samtliga kvalitativa studier som ingått i den fördjupade kartläggningen har varit att låta de yrkesverksamma beskriva sina bilder av hur sårbarheten och utsattheten hos målgruppen ser ut. Eftersom tidigare forskning har visat hur personer med intellektuell funktionsnedsättning kan vara extra sårbara för att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck⁷², har studierna haft ett brett fokus för att rama in och förstå även hur andra funktionsnedsättningar kan påverka sårbarheten.

Kontroll eller omsorg? En svår gränsdragning i en hederskontext

Barn, unga och vuxna som lever med en funktionsnedsättning kan ha omfattande och specifika behov av omsorg och stöd från familj och andra aktörer i samhället. Det kan handla om allt från planering och genomförande av aktiviteter eller transporter, till översyn av ekonomi och hjälp med att använda digitala verktyg. Anhöriga kan dessutom agera som god man och/eller personlig assistent.

När en person behöver hjälp med till exempel grundläggande behov eller kommunikation, uppstår ofta ett beroende till anhöriga och andra runt omkring. På grund av beroendet uppstår ett maktförhållande mellan personen och hans omgivning. Särskilt för barn och unga kan ett sådant beroende påverka förutsättningar till självbestämmande och utvecklingen av integritet och

---

⁷¹ Prop. 2021/22:138.

⁷² Myndighet för delaktighet (2023a; 2023b).

självkänsla. När möjligheten att bli självständig begränsas finns det en risk att begränsningarna normaliseras och internaliseras. Det leder i sin tur till svårigheter att ta sig ur en beroendeställning. I samband med ett långvarigt behov av stöd och omsorg kan också en oro för att bli ensam förstärka beroendet i relation till anhöriga.

Den sammanfattande bilden av MFD:s kartläggningar visar att det kan vara svårt för yrkesverksamma att avgöra när stöd och omsorg begränsar en individs förmåga att uttrycka sin egen vilja. Detta dilemma är särskilt framträdande i ärenden där personer med funktionsnedsättning lever i en hederskontext. Yrkesverksamma i anpassade skolformer och habilitering berättar om svårigheter att skilja obefogad kontroll och förtryck i en hederskontext från en rimlig nivå av omvårdnad från vårdnadshavare eller andra närstående. Skolpersonal pekar på att elever kan vara sårbara och riskutsatta på flera sätt. Det handlar till exempel om elever som har ett risktagande beteende på internet eller som riskerar att manipuleras och rekryteras av kriminella gäng. Sårbarheten och riskutsattheten skulle kunna motivera vårdnadshavare att utöva en viss kontroll och skydda eleven från omvärlden. Var gränsen går mellan familjens eller vårdnadshavares kontroll och omsorg blir särskilt svår att identifiera när misstanke finns om att ett barn eller ungdom också lever i en hederskontext.

Sårbarhets- och riskfaktorer

Olika typer av funktionsnedsättningar kan utgöra sårbarhets- och riskfaktorer i en hederskontext. Det kan till exempel handla om sämre förutsättningar att förstå sin egen utsatthet och de risker som förekommer i en hederskontext. Personer med intellektuell funktionsnedsättning eller annan kognitiv funktionsnedsättning kan befinna sig i en stark beroendeställning till sin omgivning och ha en lägre riskmedvetenhet. Det gör att de har en ökad risk att bli utnyttjade, manipulerade och vilseledda. Funktionsnedsättningen kan också göra det svårare att tolka varningssignaler och att förstå när man inte ska lita på familj och omgivning. Det kan också vara svårt att leva ett ”dubbelliv” och förhålla sig till den tystnadskultur som finns i hederskontexter. Yrkesverksamma beskriver hur barn och unga med intellektuella funktionsnedsättningar inte kan navigera i parallella normsystem. Deras öppenhet gör det svårt för dem att hemlighålla ett eventuellt normbrytande beteende för sina familjer.

Personer som möter hinder i sin kommunikation⁷³ riskerar att bli isolerade från samhället i en familj där det finns hedersnormer. Det kan handla om att familjen inte förmår att ge eller medvetet undanhåller personen adekvat stöd. Det kan även handla om att begränsa personens kontakter utanför familjen. Att ha svårt att göra

---

⁷³ Hinder i kommunikation uppstår när exempelvis personer med intellektuell funktionsnedsättning inte har tillgång till alternativ och kompletterande kommunikation som de behöver. Det kan även handla om personer som är döva, hörselskadade och personer med dövblindhet som inte har tillgång till olika former av tolkning (teckenspråkstolkning, dövblindstolkning eller skrivtolkning).

sig förstådd och ha en bristande tillgång till relevant information, kan leda till försämrade möjligheter att berätta för utomstående om sin utsatthet. Har man dessutom inte tillräckliga kunskaper om sina rättigheter kan det vara svårt att förstå att man blir utsatt för våld och förtryck och att man har rätt att få hjälp.

Personer med funktionsnedsättningar som innebär en stark beroendeställning till omgivningen har svårt att söka sig till andra sociala sammanhang utanför familjen och släkten. Det ökar risken för fördjupad utsatthet.

Det är en grupp som har svårt att själva ta sig ur det och bygga upp ett nytt nätverk. Det innebär ju att de går emot hela sin släkt. Och det finns inget annat att gå till. De blir på något sätt fångna i det här. Det finns inga riktiga alternativ.

— Kurator, habilitering

Skam och funktionsnedsättning i en hederskontext

Ett tema som ständigt återkommer i den fördjupade kartläggningen är den skam som kan förknippas med funktionsnedsättning i en hederskontext. Det är dock viktigt att inledningsvis påpeka att känslor av skam och avvikelse kring funktionsförmågor inte är unikt för hederskontexter. Det förekommer på olika håll i världen, och personer med funktionsnedsättning har stigmatiserats även genom den svenska historien. MFD har beskrivit denna stigmatisering bland annat i utställningen *Inlåst och utanför: Om funktionsnedsättning och institutionsvård*.⁷⁴ Synen på funktionsnedsättning som något skamfyllt i en hederskontext behöver förstås utifrån att en funktionsnedsättning kan ses som en föreställd avvikelse som hotar familjens heder.

I en hederskontext är individens handlingar starkt kopplade till familjens och kollektivets rykte och heder. När en person bryter mot hedersnormerna, exempelvis normer som förbjuder föräktenskapliga kärleks- eller sexuella relationer, kan det dra skam över hela familjen, släkten eller ett större kollektiv. Skam är således ett centralt begrepp i en hederskontext. I detta sammanhang kan skambeläggande av andra användas som ett medel för att kontrollera individers beteende för att säkerställa att hedersnormerna följs. Sådana kontrollmekanismer kan ta sig uttryck genom bland annat hot, sanktioner eller fysiskt våld.

---

⁷⁴ En utställning som är producerad av MFD i samarbete med Östergötlands museum i Linköping. Utställningen beskriver hur samhällsstrukturer, ideologier och politiska beslut kan påverka möjligheten för personer med funktionsnedsättning att leva ett liv som alla andra.

Skamkänslorna kan driva familjer att agera på ett visst sätt som innebär allvarliga konsekvenser för den drabbade individen.

En funktionsnedsättning kan innebära en särskilt stor utmaning i förhållande till hedersnormerna om att avstå kärleks- och sexuella relationer innan äktenskapet. Idealet är att gifta sig i ett heterosexuellt äktenskap. Det kan innebära att en familj, där det finns en funktionsnedsättning, strävar efter att bli betraktad som ”normal” i en hederskontext genom att göra avkall på individens rättigheter i olika avseenden. Det kan innebära att individen med funktionsnedsättning utsätts för olika former av förtryck och våld för att familjen ska upprätthålla hedern. Detta kan till exempel ske genom att en person utsätts för barnäktenskap, tvångsäktenskap eller vilseledande till äktenskap. Det kan också finnas uppfattningar om att ett giftermål kan vara ett sätt att ”bota” en funktionsnedsättning. Ytterligare föreställningar handlar om att barn med funktionsnedsättning kan betraktas som ”guds straff” och det kan leda till ett skam- och skuldbeläggande av kvinnan.

Många kulturer betraktar personer med en funktionsnedsättning som misslyckade. Det kan vara Guds straff. Är man då döv är det oftast ännu värre, för man menar att när man inte hör då hör man inte vad Gud säger och vad Gud vill. Då är det bättre att vara hörande men ha ett rörelsehinder. Eller vara hörande och ha en synnedsättning skulle i alla fall vara bättre än att vara döv. Många tycker att det är den värsta formen utav straff att man inte kan höra Guds röst.

— Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk, NKJT

MFD:s kartläggning visar att det finns familjer som lever enligt hedersnormer och som visar ovilja att acceptera sitt barns funktionsnedsättning. Yrkesverksamma från alla verksamheter i kartläggningen berättar om hur skammen hos anhöriga till personer med funktionsnedsättning kan ta sig olika uttryck. De beskriver också vilka negativa och allvarliga konsekvenser det kan få för den utsatta individen. Det kan handla om att personens funktionsnedsättning inte erkänns och att personen nekas stöd från samhället. Andra konsekvenser kan vara att personen inte tillåts delta i sociala sammanhang och hålls undan från omgivningen, för att på så sätt ”skydda” familjens heder. I en starkt kollektivistisk hederskontext är individens och därmed också familjens värde, status, rykte och anseende avhängig hur omgivningen ser på och bedömer individens handlingar. En person med exempelvis en intellektuell funktionsnedsättning som har svårt med konsekvenstänkandet kan därför anses utgöra en risk i en sådan kontext, eftersom personen kan bryta mot normer utan att själv vara medveten om det och hur det kan påverka familjens heder.

Föreställningen om en funktionsnedsättning som något skamfyllt speglas också i berättelserna från personer med egen erfarenhet av att leva med en funktionsnedsättning och hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa vittnar om hur handlingar och omständigheter har påverkat deras handlingsutrymme, deras självuppfattning och hela deras livsutrymme.

Normbrytande könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning är särskilt förknippat med skam i en hederskontext. Det gör att hbtqi-personer har en särskilt stor risk att bli ”korrigerade” genom till exempel tvångsäktenskap. I MFD:s fördjupade kartläggning finns erfarenheter från homosexuella personer som är döva och som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. En intervjuperson berättar om hur föräldrarna tagit avstånd på grund av hans sexuella läggning och hur de skäms över honom. Relationen med familjen har präglats av isolering och osynlighet på grund av att föräldrarna inte lärt sig teckenspråk. Pappan har brutit kontakten helt:

Han [pappan] skäms extremt mycket. För att jag inte blev så som han förväntade sig att jag skulle bli.

— Döv man i trettioårsåldern

En annan intervjuperson med liknande erfarenheter beskriver att hans mamma har sagt: ”Jag vill inte ha dig längre i mitt liv”. Båda föräldrarna har brutit med honom. Intervjupersonen säger att han betraktas som ”helt död i hans (pappans) ögon”.

Brist på kärlek och omsorg från familjen

Personer med funktionsnedsättning som vuxit upp i en hederskontext berättar om likgiltighet, distanstagande och brist på empati och kärlek från familjen. Intervjupersoner som är döva berättar om hur det är att bli behandlad annorlunda på ett negativt sätt av sina föräldrar jämfört med hörande syskon. Hörande syskon kan få en högre status än döva, vilket kan ta sig uttryck på olika sätt inom familjen.

”

(Pappan lärde sig aldrig teckenspråk) Det är svårt. Om jag säger hej eller tecknar nånting till honom så struntar han bara i mig. Ja, det har varit så hela min uppväxt. Jag har aldrig känt någon vidare omsorg från honom, skulle jag säga. Inget intresse [...] De hörande syskonen pratar han med och är social med. Så det är en stor statusskillnad inom familjen. Att de hörande som pratar med varandra, än oss som är döva.

— Döv man i trettioårsåldern

En intervjuperson med egen erfarenhet av utsatthet beskriver hur familjens kärlek till honom varit villkorad under hela uppväxten. Så länge normer om heterosexualitet inte utmanats har kärleken från familjen funnits där. När personen inte levde upp till detta, upplevde han att kärleken från familjen försvann.

”

Jag tänker liksom att det finns en ovillkorlig kärlek. Men mina föräldrar har haft en villkorad kärlek. Det är kärlek på deras villkor. Så länge det funkar så som de vill så funkar det. Då får jag kärlek. Men inte när jag inte följer deras villkor.

— Man med funktionsnedsättning

Yrkesverksamma berättar att det finns familjer som lever enligt hedersnormer som aktivt avstår från information och kunskap som skulle kunna bidra till en bättre livssituation för familjemedlemmen som har en funktionsnedsättning. Det finns familjer som på grund av en funktionsnedsättning isolerar en familjemedlem på olika sätt. Isoleringen tar sig exempelvis uttryck i att avstå från att söka stödinsatser eller att familjen tackar nej till den hjälp som samhället erbjuder. Det gäller till exempel stöd och insatser från habiliteringen. Det kan också handla om att vårdnadshavare motsätter sig att ett barn får tillgång till en utredning. Det kan också handla om att inte acceptera barnets behov av att gå i anpassade skolformer eller specialskola.

Samtycke ur ett funktionshindersperspektiv

Ett tema som återkommer i MFD:s arbete är den särskilda sårbarheten för att vilseledas till äktenskap som kan finnas hos vissa personer med funktionsnedsättning. Yrkesverksamma beskriver den problematik som kan uppstå i förhållande till förmågan hos en vuxen person att ge sitt samtycke till att ingå ett äktenskap. Yrkesverksamma inom exempelvis socialtjänst och rättsväsende belyser situationer där det är svårt att avgöra om en person med intellektuell funktionsnedsättning har förutsättningar och förmåga att ge sitt

samtycke till äktenskap i en hederskontext. Ramverket som yrkesverksamma har att förhålla sig till är lagstiftningen som förbjuder äktenskapstvång genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet.⁷⁵ Att vara i utsatt belägenhet innebär att befinna sig i en beroendeställning till en gärningsperson. Det kan bero på en ekonomiskt svår situation, flyktingskap, vanmakt, lydnadsförhållande, sjukdom eller intellektuell funktionsnedsättning.

Samtidigt kan ingen person enligt svensk lagstiftning omyndigförklaras och alla vuxna personer har rätt att ingå i äktenskap om de så önskar. Möjligheten att ifrågasätta en persons förmåga att ge sitt samtycke till ett giftermål finns inte i svensk lagstiftning till skillnad från andra länder.⁷⁶ FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning tydliggör samtidigt att en person som på grund av sin funktionsnedsättning har svårigheter att fatta beslut, har rätt att få den information och det stöd som krävs för att på bästa sätt kunna fatta egna beslut och leva ett så självständigt liv som möjligt.

Yrkesverksamma beskriver att det i ärenden som gäller personer med vissa funktionsnedsättningar som lever i hederskontext kan uppstå dilemman mellan individens rätt att fatta egna beslut och behovet av skydd från manipulation, vilseledning och förtryck.

Olika uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

I MFD:s fördjupade kartläggning framkommer en rad olika uttrycksformer för hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. I många avseenden utsätts personer med funktionsnedsättning för det våld och förtryck som också kan drabba personer utan funktionsnedsättning. Det kan handla om allt från subtilt förtryck i vardagen, till tvångsäktenskap och hot om grovt våld. Genom den beroendeställning och sårbarhets- och riskfaktorer som beskrivits tidigare, kan utsattheten drabba personer med funktionsnedsättning på ett annorlunda sätt. Nedan följer en redogörelse för de vanligaste uttrycksformerna för hedersrelaterat våld och förtryck mot målgruppen, utifrån det som yrkesverksamma och den utsatta målgruppen själv har berättat om.

---

⁷⁵ 4 kap. 4 c § brottsbalken.

⁷⁶ I England och Wales bedöms förmågan att ge sitt samtycke till ett giftermål genom *Mental Capacity Act 2005*. Lagen utgår från att alla vuxna, om inte motsatsen bevisas, har förmåga att fatta beslut. Enskilda personer kan sakna kapacitet om de inte kan:

- förstå information som ges till dem,
- minnas en information tillräcklig länge för att kunna fatta ett beslut,
- väga samman den information som finns tillgänglig för att fatta beslutet,
- kommunicera sitt beslut till andra.

Vardaglig kontroll och begränsningar kan vara svåra att identifiera

Som tidigare beskrivits kan det vara en utmaning för utomstående att förstå kontroll och begränsningar gentemot personer med funktionsnedsättning. När en vardag präglas av schemalagda aktiviteter och stödinsatser kan det vara svårt att avgöra vad som är befogat stöd och vägledning i vardagen. Yrkesverksamma beskriver att otillbörlig kontroll kan handla om ett subtilt förtryck i vardagen ”som man [som yrkesverksam] inte tänker på så mycket”. Det kan också vara ett vardagsintensivt begränsande av flickors handlingsutrymme eller handla om ”stränga föräldrar”. Yrkesverksamma uttrycker att även om det kan vara svårt att identifiera sådana handlingar, är det viktigt för att kunna motverka upptrappning till allvarigare former av våld.

”

Vi har en pappa som är väldigt dominant, styrande. Han ger sig på mamman fysiskt. Han slår inte vår patient, men hotar henne. Hon får inte umgås med vem hon vill. Det är väldigt strikt. Hon får inte träffa män och killar. Hon längtar efter att få leva ett vanligt liv, men är rädd och vågar inte ta steget. [...] Från början var det helt otänkbart att flytta hemifrån. Nu längtar hon efter det.

— Kurator, habilitering

Latent och manifesterat våld

Intervjupersoner med egen erfarenhet av utsatthet i en hederskontext berättar om att både bevittna och själv utsättas för våld under uppväxten. Det kan handla om att bevittna en förälders våld mot syskon och att ständigt vara rädd för att själv drabbas.

”

Man är ju rädd för honom (pappan). Han har ju lugnat ned sig de senaste åren. Men man har ju alltid en baktanke om vad han kan göra. Han var väldigt våldsamt när vi bodde [i ursprungslandet]. Jag har sett mina syskon bli slagna. Jag har alltid haft en rädsla för honom.

— Ung kvinna med funktionsnedsättning

En del intervjupersoner berättar att de, även efter de brutit med sin familj, ofta känner rädsla på grund av hot om våld från familj eller släkt. Särskilt för personer som upplever hinder i sin kommunikation med omgivningen kan det vara svårt att förmedla sådana känslor för utomstående. Risken för fortsatt utsatthet kan därmed vara stor.

Intervjupersoner har också varit med om att någon förstör deras saker, som att slå sönder en mobiltelefon eller riva sönder kläder som anses olämpliga. Även ekonomiskt våld har förekommit.

Min mamma hon beställde saker i mitt namn, hon sa till mig att hon brände mitt namn så jag kunde aldrig flytta ifrån henne. Så hon hade makt över mig. Hon tecknade abonnemang mycket i mitt namn. Jag har fått skuldsanering nu.

— Ung kvinna med funktionsnedsättning

Därutöver förekommer erfarenheter av att utsättas för hot med kniv och pistol och rent fysiskt våld av familjemedlemmar. En ung kvinna med intellektuell funktionsnedsättning som utsatts för våldtäkt av sin pojkvän utsattes för mer våld av sin pappa och sina bröder efter att hon berättat för pappan att hon inte längre var oskuld.

Tvångsäktenskap och vilseledning till äktenskap

I hederskontexter finns en stark förväntan på heterosexuellt äktenskap. Det kan få en särskild konsekvens för personer med funktionsnedsättning. Genom att vara gift minskar stigmat som följer av funktionsnedsättningen. En studie i MFD:s fördjupade kartläggning belyser exempel där döva personer tvingats till äktenskap av sina föräldrar. Det finns också många exempel i kartläggningen där personer med intellektuell funktionsnedsättning tvingats eller vilseletts in i äktenskap. Äktenskap som de mest troligt saknat förmåga att kunna samtycka till. Det framgår också tydligt i erfarenheterna att tvångsäktenskap eller vilseledning till äktenskap drabbar både flickor och pojkar, kvinnor och män, med olika typer av funktionsnedsättningar.

Ett barnäktenskap, tvångsäktenskap eller vilseledande till äktenskap, kan genomföras genom att individen först förs bort från Sverige. Personer med egen erfarenhet berättar om att ha skickats till sin familjs ursprungsland och där tvingats in i ett äktenskap. En man med hörselskada tvingades in i ett äktenskap med en hörande kvinna i familjens ursprungsland:

Jag ville skiljas och då försökte jag säga till mamma och pappa att jag ville skiljas. Vi satt där på flyget och då grät jag. Och mamma såg det och förstod att jag verkligen inte ville vara gift.

— Döv man i trettioårsåldern

En särskilt svår utsatthet som drabbar kvinnor handlar om ofrivillig graviditet inom tvångsäktenskap. Det till följd av sexuella övergrepp och våldtäkt. Intervjupersoner har lyft exempel där kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning blivit bortgifta och pressats till graviditet av make och familj. Kvinnan kan också bli utsatt för upprepade gynekologiska undersökningar för att få till en graviditet. Funktionsnedsättningen gör att kvinnan har svårt att värja sig från familjens press och själv förstå sin egen utsatthet.

Bortföranden i en hederskontext

Barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning kan också bli bortförda utomlands av andra anledningar. Erfarenheter från yrkesverksamma inom rättsväsendet visar hur svårt det är att hantera ärenden som gäller bortförda personer med eller utan funktionsnedsättning. Det krävs ett snabbt agerande för att skydda barn från att bli bortförda, till exempel genom ett utreseförbud. Om ett bortförande ändå sker, är det en stor utmaning för svenska myndigheter att få hem barnet igen, betonar både polis och åklagare.

En ung kvinna med funktionsnedsättning, som idag lever med skyddad identitet på grund av hedersrelaterat våld och förtryck från sin familj, berättar att hon blev bortförd utomlands i syfte att giftas bort där. Föräldrarna hade vilselett henne när hon var under 18 år, att tro att en släkting i familjens ursprungsland var svårt sjuk och att det var därför de skulle åka dit. Intervjupersonen blev kvarhållen utomlands i flera månader tills hon fick hjälp av UD att återvända hem till Sverige. Då hade kvinnan hunnit fylla 18 år.

Tvångsäktenskap och människohandel

Erfarenheter från framför allt rättsväsendet visar på ytterligare en dimension av utsatthet som förekommer i samband med tvångsäktenskap eller vilseledande till äktenskap. Det är ärenden där det förekommer människohandel eller andra former av exploatering av individer som tvingats till ett äktenskap. Yrkesverksamma har beskrivit sådana ärenden som ”att man ska komma hit [till Sverige] och bli hushållerska”. Tvångsäktenskap beskrivs också som att det ibland kan liknas vid en typ av slaveri.

Om det i samband med giftermålet också förekommer ekonomiska transaktioner kan handlingarna klassas som människohandel. I intervjuerna med företrädare för rättsväsendet lyfts ärenden där en av parterna haft en intellektuell funktionsnedsättning. I ärendena har det varit svårt att se att relationen mellan de äkta makarna bygger på annat än ekonomiska incitament, eftersom parterna bedömts vara mycket ojämlika utifrån kognitiv förmåga. Samtidigt visar intervjuerna med socialsekreterare en brist på kunskap kring människohandelslagstiftningen. Enbart två av 23 intervjudeltagare i studien uppgav sig veta att människohandelslagstiftningen kan vara tillämplig i samband med ett barn- eller tvångsäktenskap.

Könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning

I kartläggningsarbetet har MFD särskilt uppmärksammat frågan om könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning. Detta dels mot bakgrund av att MFD i en tidigare kartläggning av våld mot personer med funktionsnedsättning kunde konstatera att det i princip saknas dokumenterad kunskap om målgruppens utsatthet för könsstympning.⁷⁷ Dels mot bakgrund av tilläggsuppdraget till MFD om könsstympning.⁷⁸

Vad är könsstympning av flickor och kvinnor?

Könsstympning av flickor och kvinnor innebär att delar av de yttre könsorganen på flickor tas bort eller skadas. Det är ett allvarligt brott mot mänskliga rättigheter och barns rättigheter. Traditionen, som har funnits i över 2 000 år, drabbar flickor i främst 4 till 14-årsåldern, men kan även utföras på yngre barn. Könsstympning kopplas ofta till uppfattningar om flickor och kvinnors sexualitet och renhet. Ett skäl kan vara att säkerställa flickors oskuld inför äktenskapet, vilket ses som viktigt för familjens och kollektivets heder. I vissa kulturer betraktas könsstympning som en övergångsrit till vuxenlivet. Könsstympning kan leda till allvarliga fysiska och psykiska konsekvenser.⁷⁹

I Sverige är alla former av könsstympning av flickor och kvinnor förbjudna enligt lag (1982:316) som förbjuder könsstympning av kvinnor. Det är också olagligt att utföra ingreppet i andra länder om man är bosatt i Sverige.

Socialstyrelsen uppskattar att cirka 68 000 flickor och kvinnor som är bosatta i Sverige kan ha utsatts för någon form av könsstympning. Socialstyrelsen uppskattar även att mellan 13 000 och 23 000 flickor kan befinna sig i risk att bli könsstypade.⁸⁰ Siffrorna belyser vikten av det förebyggande arbetet för att förhindra att flickor och kvinnor utsätts för könsstympning. Hittills har det inte funnits någon dokumenterad kunskap om hur många flickor och kvinnor med funktionsnedsättning som har blivit utsatta för könsstympning.

MFD:s fördjupade kartläggning visar exempel på att flickor med funktionsnedsättning utsätts för könsstympning. Kartläggningen visar också att många verksamheter upplever utmaningar att upptäcka målgruppens utsatthet.

---

⁷⁷ Myndigheten för delaktighet (2023b).

⁷⁸ Regeringsbeslut III:5, 2023-12-21, dnr S2023/03257 (delvis).

⁷⁹ <https://www.hedersfortryck.se/konsstympning/> [Hämtad: 2025-02-07].

⁸⁰ Socialstyrelsen (2023a).

Bland de intervjupersoner som lever med en funktionsnedsättning och har erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck, finns en ung kvinna som utsattes för könsstympning som barn.

De förstörde mitt liv. De bestämde att de sydde underlivet.

— Ung kvinna med funktionsnedsättning

Bland anpassade skolformer och specialskolor visar det sig att utsatthet för könsstympning kan upptäckas i samtal med elevhälsopersonal. Det kan vara i samtal som handlar om sex och samlevnad eller i samband med att en elev berättar om somatiska problem som sedan visar sig vara en konsekvens av könsstympning. Tio av 18 deltagande skolor i MFD:s undersökning har erfarenheter av att möta flickor som utsatts för könsstympning.

Företrädare för rättsväsendet nämner könsstympning av flickor och kvinnor som komplexa och särskilt svåra ärenden. Ärendena kräver specialiserade utredare med expertkunskaper i sakfrågan, eller tillgång till expertstöd på annat sätt. Dock har ingen intervjuperson inom rättsväsendet erfarenhet av att en flicka eller kvinna med funktionsnedsättning varit utsatt för könsstympning.

Yrkesverksamma som intervjuats inom habilitering och ungdomsmottagning har ingen erfarenheter av att möta flickor eller unga kvinnor med funktionsnedsättning som utsatts för könsstympning. Ytterst få vårdverksamheter i MFD:s fördjupade kartläggning kan ge exempel där en flicka eller kvinna med funktionsnedsättning utsatts för könsstympning. Flera intervjupersoner pekar på svårigheten med att uppfatta eller få kännedom om att patienten exempelvis har en intellektuell eller neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Det skulle till viss del kunna förklara att målgruppen är så pass osynlig i många verksamheter.

Trots många års erfarenhet har jag bara stött på ett fåtal kvinnor med funktionsnedsättning från länder där könsstympning förekommer. Anledningen kan vara att det inte är så många med intellektuell funktionsnedsättning som får barn och NPF-diagnoser inte är så vanliga bland vuxna från länder med könsstympning. Jag kan ha mött personer som skulle ha diagnosticerats – men det kan ju inte jag göra.

— Barnmorska, barn-/kvinnohälsovård

Pojkars dubbla roller

Pojkar, unga män och män har i tidigare kunskapsinhämtningar beskrivits ha dubbla roller i en hederskontext. De förväntas utöva kontroll och begränsningar av kvinnliga familjemedlemmar samtidigt som de själva kan bli utsatta för olika former av hedersrelaterat våld och förtryck. Inom skolan uppmärksammas denna dubbelhet hos pojkar:

Det är jätteviktigt att inte glömma [killarnas] roll. Så hemskt att vara i tioårsåldern och ens vara medveten om att ens syster har jeans på sig. Tänk att gå runt med sådana glasögon.

— Kurator, anpassad grundskola

Yrkesverksamma i anpassade skolformer tar upp att pojkar med intellektuell funktionsnedsättning kan förväntas ta ett ansvar för familjens försörjning. De kan då få svårt att förstå och leva upp till familjens förväntningar och krav på dem som unga män i en hederskontext.

Uppfostringsresor

En specifik form av hedersrelaterat våld och förtryck som särskilt, men inte uteslutande, drabbar pojkar och unga män med framför allt neuropsykiatriska eller intellektuella funktionsnedsättningar, är uppfostringsresor.⁸¹ Yrkesverksamma inom ungdomsmottagningar lyfter hur ungdomar med neuropsykiatriska eller intellektuella funktionsnedsättningar riskerar att föras utomlands för att ”uppfostras” där, exempelvis på grund av ett normbrytande sexuellt beteende.

---

⁸¹ I sin rapport *Bortförda barn och unga* (2022) konstaterar Jämställdhetsmyndigheten att barn och unga varje år förs ut ur Sverige mot sin vilja. Syftet med bortförandena kan vara barn-/tvångsäktenskap eller uppfostringsresa. När pojkar och unga män förs bort utomlands handlar det oftast om en uppfostringsresa på grund av ett kriminellt eller annan form av destruktivt beteende. Bland flickor och unga kvinnor är det vanligare att syftet med bortförandet är barn- eller tvångsäktenskap. I de fall där flickor och kvinnor utsätts för uppfostringsresor handlar det oftare om att förhindra de inte anpassar sig efter hedersnormerna och blir ”försvenskade”.

”

Man kan bli inlåst eller förskjuten eller skickad tillbaka till hemlandet för att man bryter för mycket mot alla hedersnormer som finns. (...) Jag träffade en pojke som skulle skickas till koranskola för att han hade fått klamydia. De tyckte att han behövde uppfostras för att han hade varit för sexuellt aktiv.

— Barnmorska, ungdomsmottagning

Kriminella miljöer

En annan risk som blir synlig i MFD:s kartläggning är rekrytering till kriminella miljöer. Det kan framför allt drabba pojkar och unga män med intellektuella och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i hederskontexter. Pojkarna kan uppfattas som lätta att lockas med påstådd vänskap och utnyttjas som till exempel narkotikakurirer av kriminella gäng. MFD uppfattar att det finns stora kunskapsluckor om kopplingar mellan hedersrelaterad brottslighet, gängkriminalitet och andra former av grov brottslighet. Dessa risker finns förstås även för flickor med funktionsnedsättning, men detta har inte framkommit i MFD:s intervjuer.

”

Vi är inte lika bra på att upptäcka när unga agerar kriminellt. Det är ofta personer med lindriga funktionsnedsättningar, så de kommer inte alltid till habiliteringen. Vår uppgift är att signalera att man kan prata med oss om det som är jobbigt. Jag hade en kille som kom till mig som hade blivit rekryterad till ett gäng. Vi använde samtalsmattan väldigt mycket. Jag upptäckte att han uppfattade det som väldigt skönt med samtalsmattan för han kunde berätta på ett bra sätt. Han berättade att han var rekryterad till ett kriminellt nätverk. Men vi behöver bli bättre på att fånga upp de här unga personerna och den kunskapen och de metoderna saknas idag.

— Yrkesverksam, habilitering

Utsattas erfarenheter av stöd från samhället

Intervjuade personer som har egen erfarenhet av utsatthet och någon form av funktionsnedsättning berättar om olika erfarenheter av stöd från samhället och där samhället har brustit i att möta deras behov.

Fem kvinnor som lever med skyddad identitet

Kvinnorna i MFD:s intervjuer som har intellektuell eller psykisk funktionsnedsättning har haft kontakt med socialtjänsten under uppväxten. Fyra av fem hade blivit omhändertagna som barn och placerats enligt LVU, lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Samtliga hade återvänt

till familjen igen. Kvinnorna upplever att stödet från socialtjänsten varit bristfällig under uppväxten och att det har saknats förståelse för deras situation i hemmet. Det är först i vuxen ålder som ett uppbrott med familjen blivit verklighet för kvinnorna.

Berättelserna vittnar om att hjälpen från samhället ofta har fungerat i det akuta skedet, exempelvis genom att få placering på skyddat boende. Erfarenheterna från rättsväsendet visar däremot att kvinnorna inte fått gehör för sina berättelser om utsatthet för våld, bland annat för att bevisning inte kunnat säkras och inga åtal har väckts.

Kvinnorna som idag lever med skyddad identitet beskriver hur livet i skydd, med en funktionsnedsättning och utan ett tryggt socialt nätverk, innebär stora svårigheter. Det kan handla om allt från utmaningar kring praktiska saker i vardagen till saknaden efter vänner och en ständig rädsla för att bli röjd. En intellektuell funktionsnedsättning kan medföra särskilda utmaningar för att inte riskera att få ens skyddade identitet avslöjad, exempelvis på sociala medier. Flera kvinnor har fått sin identitet avslöjad och sedan blivit uppsökta och hittade av familjemedlemmar. Det har både berott på egen oförsiktighet på sociala medier men också av myndigheter som brutit sekretessen. En kvinna vars identitet blivit röjd berättar att familjen hade hittat hennes gamla arbetsplats.

De [bröder och mamma] hittade mitt gamla jobb. De gick till [med] en pistol. Mitt gamla jobb. De hittade mitt gamla jobb.

— Ung kvinna med funktionsnedsättning

Fem kvinnor och män med dövhet, hörselskada eller dövblindhet

Intervjupersonerna med dövhet, hörselskada eller dövblindhet hade olika förutsättningar att få lära sig teckenspråk⁸² under uppväxten, bland annat i och med att teckenspråket erkändes som dövas första språk i Sverige först 1981.⁸³

⁸² SOU 2006:54 *Teckenspråk och teckenspråkiga. Översyn av teckenspråkets ställning* beskriver teckenspråket i följande termer: svenskt teckenspråk är ett av många tecknade språk som används i världen. Tecknade språk förmedlas gestuellt-manuellt och inte oralt genom att det som sägs tas emot visuellt eller via beröring (vid dövblindhet). Till skillnad från talade språk överförs oftast inte tecknade språk från föräldrar till barn, från generation till generation. Flertalet döva barn föds in i familjer där föräldrarna är hörande och använder talat språk. Det finns många föräldrar som inte har kunskaper om och som därför inte behärskar det enda språk ett dövt barn kan ta till sig – ett tecknat språk.

⁸³ Sveriges riksdag erkände år 1981 det svenska teckenspråket som dövas första språk. Genom detta beslut gavs det svenska teckenspråket officiell status som språk och ställning som undervisningsspråk vid undervisning av döva och hörselskadade. Enligt språklagen (2009:600) ska den som är döv eller hörselskadad och den som av andra skäl har behov av teckenspråk ges

Intervjupersonernas erfarenheter av samhällets stöd i processen att utveckla teckenspråk som första språk varierar därför beroende på deras ålder.⁸⁴ En av intervjupersonerna fick tillgång till teckenspråket först i 25-årsåldern.

”

Jag har vuxit upp med extrem språkträning. Jag har vuxit upp som om jag är hörande. Jag lever fortfarande som om jag är hörande. I en hörande värld och jag är stendöv och jag gissar vad folk tänker.

— Döv kvinna i femtioårsåldern

Flera intervjupersoners familjer har saknat ett gemensamt språk. Det har berott på flera saker. I några familjers ursprungsländer fanns inga möjligheter till utbildning i teckenspråk. I Sverige finns det möjligheter för föräldrar att lära sig teckenspråk, men det är ett frivilligt stöd.⁸⁵ Intervjupersoner berättar att det kan finnas motstånd från familjen att ta emot det stöd som samhället erbjuder. En intervjuperson beskriver att det var familjens kulturella bakgrund som hindrade, eftersom teckenspråket sågs som något som bröt mot normen och som något felaktigt och/eller dåligt.

”

Nej, vi har inte så mycket kommunikation. Pappa sitter oftast ensam. Jag pratar med mamma. Därför att pappa inte har brytt sig om det. Han vill inte lära sig tecken. Han tycker att det är fel, och mamma vill lära sig lite tecken. Det är det där med kulturen. Jag får liksom inte utvecklas socialt. Det är svårt att uttrycka sig. Jag känner att jag går lite bakåt i utvecklingen. Jag blir påverkad av att pappa sitter där själv, och det påverkar mig. Då blir jag också ensam. Då blir jag också lite stängd.

— Döv man i trettioårsåldern

Att inte ha ett gemensamt språk har orsakat språkförbistring och hos någon intervjuperson även språkdeprivation. Det till följd av bristande språklig stimulans under uppväxten. För flera personer var möjligheten att komma till dövskolan en betydande skyddsfaktor. Dels för möjligheten att få använda teckenspråket och befinna sig i en social och kulturell kontext med andra teckenspråkiga. Dels för att

---

möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket. I språklagen jämställs det svenska teckenspråket med de nationella minoritetsspråken.

⁸⁴ Intervjupersonerna var mellan 20 och 60 år vid tillfället för intervjun.

⁸⁵ Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM erbjuder utbildning i teckenspråk för både unga och vuxna som har anhöriga med hörselskada.

få möjlighet att leva mer fritt och självständigt bortom familjens strikta hedersnormer.

Ingen av de tre män som deltagit i studien var i behov av skydd då de inte levde med hot om våld. En intervjuperson har dock en viss oro över släktingars kopplingar till gängkriminalitet och med våldskapital. Trots att skyddsnetet i Sverige upplevs tillfredsställande på ett generellt plan, lyfts bristen på skyddade boenden som även tar emot teckenspråkiga män som utsatts för hot och våld i en hederskontext på grund av en normbrytande sexuell läggning.

Förutsättningar och behov för att kunna förebygga, upptäcka och motverka utsattheten

---

I det följande beskriver MFD den behovskartläggning av arbetssätt och metoder hos verksamheter som kan arbeta förebyggande och/eller reaktivt samt hur kunskapsläget ser ut hos yrkesverksamma i dessa verksamheter. Denna redogörelse utgör den andra delen i kapitlet som handlar om den fördjupade kartläggningen av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Även denna del bygger på resultat från sex olika kvalitativa studier (se sidan 14 för en presentation av studierna samt kapitel 7 för en närmare beskrivning av respektive studie).

Den huvudsakliga frågeställningen som ligger till grund för genomförandet i denna del har varit:

- Vilka kunskaper och erfarenheter samt förutsättningar och behov har yrkesverksamma som möter målgruppen?

Vilka yrkesverksamma möter målgruppen?

Alla yrkesgrupper kan komma i kontakt med personer med funktionsnedsättning som kan ha utsatts för våld. Vissa verksamheter har i sitt uppdrag att arbeta med personer med funktionsnedsättning specifikt. Det gäller till exempel anpassade skolformer, habilitering och LSS-verksamheter. Andra verksamheter som arbetar med våldsfrågor, exempelvis delar av socialtjänsten och rättsväsendet, möter en bred målgrupp där personer med funktionsnedsättning är en del.

MFD:s fördjupade kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning har fokuserat på några verksamhetsområden och yrkesgrupper. De kvalitativa studierna har genomförts i anpassade skolformer och specialskola, komvux som anpassad utbildning, habilitering, rättsväsendet (Polis- och Åklagarmyndigheten samt advokater), ungdomsmottagningar, barnhälsovård och kvinnohälsovård samt socialtjänsten, verksamheter inom LSS och verksamheter som erbjuder skydd.

Kunskap och kompetens

MFD:s tidigare kartläggning av våld⁸⁶ har visat att många statliga, regionala och kommunala verksamheter som arbetar med att förebygga, upptäcka och agera mot våld mot personer med funktionsnedsättning behöver tillgång till förbättrad kunskap och metodutveckling generellt. Kartläggningen visade även att kunskap och metoder behöver utvecklas särskilt för vissa våldstyper som personer med funktionsnedsättning kan utsättas för, såsom hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive könsstympning av flickor och kvinnor, samt prostitution och människohandel.⁸⁷

Det finns verksamheter som, utifrån sina uppdrag om att erbjuda stödinsatser, har goda kunskaper om behov och förutsättningar hos personer med olika funktionsnedsättningar men saknar kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns också verksamheter såsom rättsväsendet och socialtjänsten med vissa funktioner som har expertis kring hedersrelaterat våld och förtryck generellt. Kunskap om båda perspektiven – det vill säga kunskap om hur personer med funktionsnedsättning kan drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck samt kunskap om deras förutsättningar och behov i alla delar av arbetet mot våld – verkar däremot vara otillräcklig inom alla undersökta verksamheter i MFD:s fördjupade kartläggning.

Vilken kunskap som finns beror på roll och verksamhet. Anpassade skolformer och specialskolor, habilitering och verksamheter inom LSS har expertis kring funktionsnedsättningar, men inte alltid om våld generellt och hedersrelaterat våld och förtryck specifikt. För verksamheter inom rättsväsendet och delar av

---

⁸⁶ Myndigheten för delaktighet (2023a).

⁸⁷ Ibid.

socialtjänsten, är det istället kunskap inom funktionshinderområdet som ofta saknas.

Skolan

Lärare och personal som arbetar inom elevhälsa har god grundläggande kunskap och kompetens om elevgruppernas särskilda sårbarhet för våld. De behöver dock ytterligare kunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck. Kartläggningen visar exempelvis att skolpersonal, inklusive rektorer, i flera verksamheter inte vet att hedersrelaterat våld och förtryck benämns i läroplanerna.

Intervjuer med skolpersonal beskriver en kunskapsbrist kring lagstiftningen som förbjuder kvinnlig könsstympning. Det saknas ofta ett systematiskt arbete för att upptäcka könsstympning i skolan. Det finns exempel i kartläggningen på hur det leder till situationer där skolpersonal enbart hänvisar en utsatt flicka till hälso- och sjukvården, och inte till socialtjänsten för utredning. Ingen intervjuad skola nämner att någon polisanmälan gjorts vid upptäckt av könsstympning av en elev.⁸⁸

Jag har träffat en elev som blivit utsatt för könsstympning och vi hjälpte henne [...] Hon hade fått sin mens men den kom inte ut och man fick ta henne till sjukvården där hon fick hjälp.

— Lärare, anpassad gymnasieskola

Hälso- och sjukvården

Habiliteringsverksamheternas beskrivning av sina kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck varierar. Yrkesverksamma menar att habiliteringens breda uppdrag riskerar att leda till perspektivträngsel när många frågor ska prioriteras samtidigt. Hedersrelaterat våld och förtryck får därmed inte tillräckligt stort fokus. Intervjuade beskriver att perspektivet ibland ingår som en mindre del i kompetenshöjande insatser om våld generellt.

Ungdomsmottagningar beskriver istället sin förståelse för hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive könsstympning av flickor och kvinnor, som god. De flesta ungdomsmottagningar som har deltagit i kartläggningen har också genomgått kompetensutveckling inom funktionshinder och vissa har blivit funktionshinderdiplomerade.⁸⁹ Intervjupersonerna beskriver ett behov av att

---

⁸⁸ Yrkesverksamma inom skolan har en skyldighet att anmäla till socialtjänsten vid kännedom eller misstanke om att ett barn far illa [se 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL].

⁸⁹ Ungdomsmottagningar har tagit del av kompetensutveckling med bland annat fokus på olika kognitiva funktionsnedsättningar (intellektuell och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar framför allt). Det innebär även ett samarbete med habilitering och hälsa för att ta fram verktyg för

kompetens hos medarbetare stötts upp genom kollegialt utbyte och tillgång till stödresurser där det finns fördjupad kompetens och skriftligt metodstöd.

”

Vi ska ha ett holistiskt perspektiv, men inte vara experter. [...] Det är min uppgift att säga [till medarbetarna] att du ska kunna lite om mycket. Du ska också kunna höra av dig till lämpliga personer för stöd. Vi har strukturer för det.

— Verksamhetschef, ungdomsmottagning

Barn- och kvinnohälsovården beskriver en god grundkompetens inom verksamheterna, både vad gäller hedersrelaterat våld och förtryck och behov av anpassningar utifrån eventuella funktionsnedsättning. Många pekar ändå på vikten av att fortsatt förstärka kompetensen för att säkerställa att utsatthet upptäcks och fångas upp i tid. Det gäller särskilt kunskap om hur hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig uttryck hos personer med olika funktionsnedsättningar.

Socialtjänsten och verksamheter inom LSS

Intervjuerna med socialsekreterare som utreder våld visar ett allmänt behov av höjd kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck inom verksamheterna. Socialtjänsten uppger en särskilt stor brist på kunskap och kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck i kommunala verksamheter som erbjuder insatser till personer med funktionsnedsättning. Det omvända gäller för verksamheter som arbetar med våldsproblematik enligt socialtjänstlagen, då verksamheter inom individ- och familjeomsorg, IFO, beskrivs ha brister i kunskap om funktionsnedsättningar och behov kopplat till dessa. Utmaningar uppstår då i ärenden som kräver en dubbel kompetens, både om funktionsnedsättningar och våld inklusive hedersrelaterat våld. Det kan exempelvis handla om kunskap kring hur en handläggare ska kommunicera med en hedersvåldsutsatt person som har behov av bildstöd eller teckenspråkstolk.

---

att utveckla ungdomsmottagningarnas arbete med olika målgrupper. En funktionshindersdiplomering kan även innebära rutiner och aktiva åtgärder för att analysera och utveckla verksamheten utifrån ett tillgänglighetsperspektiv.

Vår målgrupp glöms bort lite... de andra [verksamhetsområdena] har lite kunskaper om våra brukare. Vi behöver marknadsföra oss till andra enheter för att få igång samverkan bättre.

— LSS-handläggare

Socialekreterare beskriver hinder kring att ta del av kunskapsutveckling som är relevant för arbetet mot våld mot personer med funktionsnedsättning. De främsta hindren är ansträngda arbetsvillkor och pressade verksamheter, tillsammans med en stor omsättning på personal. I det sammanhanget beskriver socialekreterare inom individ- och familjeomsorg brist på kunskaper om hur särskilda behov hos personer med funktionsnedsättning ska hanteras. Det bristande kunskapsläget får kännbara konsekvenser i utredningsarbetet, menar socialekreterarna.

Rättsväsendet

MFD:s fördjupade kartläggning visar att rättsväsendet i stor utsträckning saknar tillräcklig kunskap, beredskap och systematik kring hedersrelaterat våld och förtryck och kring olika funktionsnedsättningar. Trots tillgång till specialistkunskap om hedersrelaterat våld och förtryck inom Polis- respektive Åklagarmyndigheten hanteras sådana ärenden inte alltid av specialister. Ärenden kan istället skötas av utredare med varierande erfarenhet och kunskap. Det kan leda till osäkerhet hos många utredare, då frågor om hedersrelaterat våld och förtryck betraktas som komplexa att hantera.

Kunskapen om dessa två områden tillsammans bedöms vara ännu lägre. En intervjuperson beskriver korsningen mellan dessa två kunskapsområden som ”smärtpunkten” i deras arbete. Yrkesverksamma i MFD:s intervjuer är eniga om att lägstanivån om hedersrelaterat våld och förtryck och funktionsnedsättning behöver höjas i alla led i rättskedjan. Där ingår även domstolarna. Teoretisk kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och om funktionsnedsättningar behöver kombineras med tillfällen att använda kunskapen i praktiken. ”Mängdträning” är viktigt och många yrkesverksamma framhåller att kvalitativ förståelse och bemötande är viktigare än teoretisk kunskap.

Möjligheter och utmaningar för ett träffsäkert förebyggande arbete

Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck handlar bland annat om att motverka destruktiv maskulinitet och främja flickors och kvinnors rätt till

självbestämmande. Det handlar också om att informera och utbilda kring sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter samt att stärka barn och ungas egenmakt.⁹⁰

Skolans roll

I arbetet att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck har skolan en särskilt viktig roll. Det framför allt genom skrivningar i läroplanerna om att utföra kunskapshöjande insatser om hedersförtryck och sexualitet, samtycke och relationer.⁹¹

MFD:s fördjupade kartläggning visar att det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck ofta ingår i det övergripande arbetet för att stärka elevernas rättigheter och självkänsla. Lärare och professioner inom elevhälsa diskuterar och utmanar normer kopplat till exempelvis kön, könsuttryck och sexualitet. Yrkesverksamma berättar att det är viktigt att eleverna har tillgång till relevant kunskap från böcker, internet och sociala medier. Yrkesverksamma menar att eleverna i anpassade skolformer idag inte alltid har en sådan tillgång.

Intervjuerna visar också att de stödmaterial som finns om hedersrelaterat våld och förtryck inte är utformade för de anpassade skolformerna eller specialskolan. I den anpassade skolformen kan lärare och elevhälsoteam bli hänvisade till att använda material som är framtaget för förskolan. Då uppstår en utmaning eftersom eleverna inte är en homogen grupp och har olika förutsättningar och behov av att ta till sig information och kunskap. Inom specialskolan lyfter yrkesverksamma att det sällan finns material framtaget för elever med grav hörselnedsättning eller elever som är döva.

En kurator med erfarenhet både inom anpassad gymnasieskola och habilitering beskriver utvecklingsmöjligheter vad gäller bildstöd:

Det är så viktigt att personal i skolan, alla, ska ha mer kunskap om hur man pratar med elever och vågar fråga och så. Man upplever inte riktigt att det finns något material att använda. På habiliteringen använder vi bildstöd men i skolan vill man inte använda det med högfungerande elever. Men det skulle behövas material för att kunna ställa frågor. Idag har jag fått en helt annan kunskap kring hur man frågar om våld. I skolan vet man inte hur man ska använda materialet och hur man ska fråga. Vi behöver bli bättre på att fråga.

— Kurator, anpassad gymnasieskola

---

⁹⁰ Skr. 2016/17:10.

⁹¹ Lspec22; Lgra22; SKOLFS 2013:148. Se även informationsmaterial från Skolverket som beskriver skolans ansvar och möjligheter att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

Habiliteringens roll

MFD:s tidigare uppdrag om våld har visat att många habiliteringsverksamheter har behov av mer kunskap och bättre rutiner kring våld generellt. Det gick även att se en viss otydlighet i förhållande till vilket uppdrag habiliteringen ser sig ha om att förebygga och upptäcka våld.⁹²

Habiliteringsverksamheterna i den aktuella kartläggningen menar att deras uppdrag i sig kan innebära ett visst förebyggande arbete. Inte minst genom informationsinsatser till familjer. Det handlar om att höja kunskapen om funktionsnedsättningar och hur stödinsatser från habiliteringen kan förebygga hinder. Syftet är att motivera familjer att satsa på och ta emot habiliteringsinsatser. Arbetet görs ofta i samarbete med andra aktörer såsom kommun, skola, föreningar och intresseorganisationer. Insatserna är viktiga eftersom yrkesverksamma ser att vissa vårdnadshavare av olika anledningar inte tar emot det stöd som erbjuds. Det innebär att en del barn och unga inte får de stödinsatser de behöver och riskerar att hamna i en ökad isolering, osynlighet och utsatthet. Förebyggande arbete kan även förekomma genom habiliteringens uppdrag om att förebygga och minska svårigheter, hinder och utsatthet som kan uppstå i samband med en funktionsnedsättning.

Ungdomsmottagningarnas roll

Ungdomsmottagningarna menar att deras arbete med sexuell och reproduktiv hälsa ger goda möjligheter att arbeta våldsförebyggande. Det till exempel genom att uppmärksamma frågan om hedersrelaterat våld och förtryck för olika målgrupper och i samband med information om våld generellt. Mottagningarna erbjuder också stödjande samtal där de bidrar med referensramar som hjälper ungdomar att reflektera över vad de riskerar att utsättas för samt att påminna om deras rättigheter. Flera intervjupersoner lyfter att många ungdomar får ett visst stöd genom att beskriva sin utsatthet i samtal. Det utan att direkt vilja hitta drastiska lösningar som skulle innebära en brytning med sin familj och kontext.

Ungdomarna säger: "Ni behöver inte prata med föräldrarna, det är ingen fara och vi står ut." De vill ha hjälp med hur de kan stå ut. Även om man berättar om rättigheter de har, så tänker de att det inte gäller mig.

— Kurator, ungdomsmottagning

Ungdomsmottagningarna arbetar också utåtriktat med skolbesök och gruppinformation riktat till elever på anpassade grund- och gymnasieskolor.

---

⁹² Myndigheten för delaktighet (2023b).

Samverkan och erfarenhetsutbyte med habilitering förekommer också. På så sätt kan ungdomsmottagningarnas förebyggande arbete inkorporera andra verksamheters expertis och kunskap kring funktionsnedsättningar och hinder som förekommer.

En svårupptäckt målgrupp

Att upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck hos barn, unga och vuxna med olika funktionsnedsättningar är på många sätt en utmaning. När det finns hinder kring tillgänglighet och kommunikation blir det också svårt för utsatta personer att berätta för utomstående om sin utsatthet.

Ett gränsland mellan otillbörlig kontroll och stöd i vardagen

Rapporten har tidigare beskrivit den utmaning som nästan alla verksamheter upplever kring att skilja obefogad kontroll från en rimlig form av stöd och omsorg i vardagen.

Vi har en elev just nu där man kan känna att det är lite i det gränslandet. Sen tycker jag att det är lite svårt var man drar gränsen för vad räknas som det. Men där det känns som att det finns hederskultur i... för eleven är oerhört påpassad och det är så svårt att dra den här gränsen. Vad är det som gör att de vill att allting ska vara bra för henne och vad är det som gör att de håller koll på henne?

— Specialpedagog, komvux som anpassad utbildning

Yrkesverksamma inom skolan lyfter ytterligare en svårighet i att avgöra om en elev är utsatt eller inte. Det handlar om fall där vårdnadshavare också är en elevs personliga assistent. Skolpersonal kan bedöma att barnet har potential till större självständighet, men att det begränsas i sin frihet av sina vårdnadshavare. Svårigheten handlar om att avgöra motiven bakom detta och att prata med vårdnadshavarna om det.

Många saknar rutiner och systematik för att upptäcka utsatta

En stor majoritet av de undersökta skolverksamheterna (inklusive verksamheter inom komvux som anpassad utbildning) saknar utarbetade rutiner och handlingsplaner för att förebygga och upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck. De rutiner som finns är ofta rutiner för orosanmälan i anpassade skolformer och specialskola.

Inom habiliteringen hanteras arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck som en del av verksamhetens övriga arbete mot våld. Trots habiliteringens långvariga kontakt med patienterna, uppger intervjupersonerna att det är svårt att upptäcka

utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. De flesta är övertygade om att de många gånger missar att fånga upp utsatta patienter. En del pekar på att de missar att uppmärksamma patientens psykosociala mående eftersom fokus ofta hamnar på de fysiska, språkliga och kognitiva förmågorna. Ytterligare förklaring handlar om perspektivträngsel där det finns upplevelser av att många olika frågeområden ska täckas in på kort tid. Yrkesverksamma efterfrågar bland annat systematiska arbetssätt för att förbättra möjligheterna att upptäcka utsatta patienter.

Från ungdomsmottagningarna framkommer att både unga med funktionsnedsättning respektive unga i hederskontext är grupper som kan vara svåra att nå. Undantaget är unga med neuropsykiatriska diagnoser såsom adhd. Flera intervjupersoner berättar att dessa ungdomar i hög grad vänder sig till ungdomsmottagningen och bland dessa kan det finnas unga som lever i en hederskontext. För unga med andra funktionsnedsättningar som lever i en hederskontext framstår risken som stor att de av olika anledningar inte får ta del av det stöd som ungdomsmottagningarna erbjuder.

Även undersökta verksamheter inom barn- och kvinnohälsovården medger att de har begränsade erfarenheter av att möta personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Målgruppen tycks förbli relativt osynlig för många yrkesverksamma även när verksamheten, på grund av sitt uppdrag, når ut till de allra flesta.

Verksamheter inom mödrahälsovården konstaterar att de möter nästan alla kvinnor. Det ger dem en möjlighet att upptäcka utsatthet för våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, hos en bred målgrupp. Ofta har den här delen av vården dessutom långvariga kontakter. Men den möjligheten används ofta inte fullt ut eftersom verksamheterna är tids- och resursmässigt pressade. Det finns inte alltid tid att prata om något annat än anledningen till vårdkontakten.

”

Vi möter kvinnor från 20-40 års ålder. Nästan alla kvinnor passerar oss. Vi har en enorm möjlighet att möta dem om tid ges för något annat än sökorsaken. Jag önskar att kvinnorna alltid skulle prata om andra saker än exempelvis cellprovet.

— Barnmorska, mödrahälsovård

Yrkesverksamma konstaterar också att Socialstyrelsens nya kunskapsstöd rörande könsstympling hos gravida⁹³ är ett systematiserat arbetssätt som har bidragit till bättre och ökad upptäckt av könsstympling generellt inom ramen för mödrahälsovårdens arbete. I intervjuerna framkommer däremot mycket få exempel på möten med kvinnor med funktionsnedsättning som utsatts för könsstympling eller andra former av hedersrelaterat våld och förtryck. Intervjupersoner pekar på att vården har svårare att upptäcka utsatthet hos kvinnor som upplever hinder i kommunikationen. Svårigheten att upptäcka målgruppen kan också bero på odiagnostiserade funktionsnedsättningar.

Att ställa frågor under rätt förutsättningar och på ett systematiskt sätt

Flera verksamheter lyfter fram vikten av att arbeta systematiskt med att ställa frågor om våld. Det är viktigt att ställa rätt frågor och att kunna tyda olika signaler. Det är även viktigt att bygga förtroende och tillit. Att göra det tar tid i anspråk, inte minst hos personer med varierande förutsättningar och förmågor när det gäller kommunikation.

Yrkesverksamma betonar också vikten av att träffa en person utan anhöriga i rummet. Detta är särskilt angeläget inom habiliteringen där patientbesök oftast görs tillsammans med anhöriga. Verksamheter har erfarenheter av att anhöriga insisterar på att vara med i samtalet. De intervjuade berättar om olika sätt att lösa problematiken. Vissa verksamheter har tagit fram särskilda rutiner som möjliggör för professioner såsom läkare och kuratorer att få ensamtid med patienten.

Det som vi nu har i rutinen är att vi ställer vissa frågor enbart till patienten. Det har varit det svåra. Antingen är det en närstående eller personal, som också är en nära relation på något sätt. Vi har olika förslag i rutinen för att komma till den individuella kontakten.

— Chef, habilitering

Ungdomsmottagningar använder materialet *SEXIT* för att ställa frågor om våld generellt och om hedersrelaterat våld och förtryck specifikt. *SEXIT* är ett frågebatteri och samtalsstöd med fokus på sexuell hälsa och erfarenhet av våld. *SEXIT* finns i anpassade format såsom enkel svenska och med bildstöd. Intervjuade konstaterar dock att många unga som lever i en hederskontext har en tendens att svara nej på sådana frågor. Det kan bero på svårigheter att tolka och förstå frågorna. Det kan också vara svårt att identifiera sin egen utsatthet. En

---

⁹³ <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/regler-och-riktlinjer/nationella-riktlinjer/nationella-riktlinjer-graviditet-forlossning-och-tiden-efter/rekommendationer/oversikt-graviditet/fraga-alla-om-konsstympling/> [Hämtad: 2025-01-07].

annan förklaring kan vara en rädsla för de konsekvenser som kan komma av att berätta.

Ungdomsmottagningarna understryker vikten av att kunna erbjuda samtalsstöd och ge råd kring hur ungdomen ska tänka kring risker. Sådana insatser har stor betydelse för ungdomar med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar eller funktionsnedsättningar som kan innebära ett begränsat konsekvenstänkande.

”

Vi kanske kan hjälpa dem också att risktänka. Vi brukar till exempel fråga dem: "Vad skulle hända om dina p-piller hittas? Vad skulle du säga? Skulle de [föräldrarna] tro på den förklaringen? Vad skulle hända om det finns bilder på dig och din partner?" Det kan få dem att risktänka. Den hjälpen får vi ofta av resursteam heder.

— Barnmorska, ungdomsmottagning

Intervjupersonerna betonar dock att sådant samtalsstöd kring risktänkande alltid ska kombineras med att hjälpa den utsatta att förstå att den kontroll ungdomen utsätts för inte är okej. Samtalsstödet kring risktänkade ska inte tolkas som ett rättfärdigande av det hedersförtryck som ungdomen utsätts för.

Många habiliteringsverksamheter ställer idag systematiskt frågor om våld.⁹⁴ I vissa verksamheter ingår även frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. Verksamheterna beskriver rutiner och checklistor som vägleder medarbetare för att lättare upptäcka och hantera situationer där man misstänker hedersrelaterat våld och förtryck. Det ger medarbetare stöd i att identifiera, uppmärksamma, dokumentera och eventuellt anmäla patienters utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. Sådana rutiner beskriver även hur information till vårdnadshavare ska ges.

Liksom mödrahälsovården möter barnhälsovården nyblivna föräldrar och barn, och har därmed unika möjligheter att förebygga, upptäcka och vid behov erbjuda stöd till kvinnor och barn som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Yrkesverksamma inom dessa verksamhetsområden beskriver också ett systematiskt arbete kring upptäckt av våldsutsatthet genom frågebatterier. Barnhälsovården använder screening⁹⁵ för att undersöka och upptäcka olika problem. De menar att metoden är ett bra sätt att ta sig an känsliga frågor som

---

⁹⁴ Se vittnesmål från en habiliteringsverksamhet i MFD:s film *Att upptäcka våld*, <https://www.mfd.se/samhallsomraden/brott-och-utsatthet/vald-och-funktionsnedsattning/upptacka-vald-och-stodja/> [Hämtad: 2025-01-07].

⁹⁵ Screening innebär ett generellt angreppssätt där man frågar och undersöker alla som en verksamhet kommer i kontakt med i syfte att upptäcka olika problem eller riskbeteenden.

våld och frågor om mående. Genom att fråga alla kan det vara lättare att ställa obekväma frågor, resonerar intervjupersonerna.

Inom barnhälsovården ställs också frågor om synen på könsstymning och där yrkesverksamma informerar om lagstiftningen i Sverige. Flera intervjupersoner som jobbar med detta systematiskt beskriver hur de inledningsvis kände sig osäkra att ställa frågan, men att det blev lättare med tydliga rutiner och erfarenhet.

I början var man mer osäker, nu känns det naturligt. Det är som att fråga om alkohol eller tobak. Det tillhör liksom besöket. Vi kan säga: "Vi har en fråga som vi alltid tar upp. Ni kommer från ett land där det förekommer könsstymning. Nu är vi i Sverige och här är det ju förbjudet. Hur känns det för dig?"

— Sjuksköterska, barnhälsovård

Inom mödrahälsovården finns verksamheter som genomför ett pilotprojekt där man vidareutvecklar metoden *BarnSäkert* för att den ska passa gravida kvinnor.⁹⁶ Med hjälp av metoden kan yrkesverksamma ställa mer systematiserade frågor om våld. Erfarenheterna är dock att väldigt få patienter svarar ja på frågor kring våld inledningsvis. Det är lättare att få information om våld när en relation och tillit har hunnit byggas upp. Lyhörddhet och tillit är ännu viktigare om kommunikation försvåras på grund av hinder som uppstår i samband med en funktionsnedsättning.

Komplext och krävande att utreda hedersrelaterat våld och förtryck

För att personer med funktionsnedsättning som utsätts för våld ska få det stöd och den hjälp de har rätt till måste olika samhällsinstanser genomföra olika former av utredningsarbete. Socialtjänsten ska utreda vilka insatser som en individ behöver. Om det finns misstankar om brott genomför rättsväsendet sina utredningar.

Socialtjänstens utmaningar

Socialtjänsten beskriver sitt arbete att utreda hedersrelaterat våld och förtryck som tids- och resurskrävande. Ärenden är ofta komplexa och försvåras ofta av motstridiga berättelser om en familje- eller individsituation. Socialsekreterare

---

⁹⁶ *BarnSäkert* är ett pilotprojekt och beskrivs som en allsidig och praktisk metod för att tidigt identifiera psykosociala riskfaktorer, som är starkt kopplade till att barn far illa och erbjuda familjen hjälp och stöd. Metoden fokuserar på primärprevention och bygger på ett föräldraformulär (*SEEK*) som besvaras vid förutbestämda rutinbesök. Resultatet av dessa formulär genererar vid utfall samtal om lösningar och förmedling av hjälp och stöd. Källa; Region Gävleborg.

ställs också inför svåra överväganden kring akuta omhändertaganden. Det kan finnas risk att dessa åtgärder inte tillgodoser särskilda behov och förutsättningar hos den utsatta. Situationen kan försvåras ytterligare om det inte finns en möjlighet till placering i skyddat boende som är tillgängligt utifrån personens funktionsförmåga. En del av utmaningen i utredningsarbetet bottnar i en upplevd osäkerhet hos socialsekreterare och olika synsätt kring hanteringen av ärenden som omfattar hedersrelaterat våld och förtryck.

En majoritet av socialsekreterarna beskriver också hårt pressade verksamheter samt ett högintensivt arbetstempo. Ärenden som involverar en person med funktionsnedsättning kan ta längre tid, bland annat på grund av den beroendeställning och de hinder kring autonomi som kan finnas. Det gör att dessa ärenden blir särskilt påverkade av en pressad verksamhet. En annan utmaning som lyfts är att avgöra i vilken utsträckning föräldrar ska göras delaktiga i samband med en utredning. Ytterligare en utmaning som framträder handlar om att det sällan förekommer hedersvåldsärenden inom LSS.

Familjer där det förekommer hedersnormer söker inte självmant och vi når inte ut till dem. Det är ju svårt att sortera ut vem som ska göra vad när flera förvaltningar är inblandade... det är gråzonsärenden, där personer ramlar mellan stolarna.

— LSS-handläggare

Rättskedjan

Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten har idag specialistkompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck. Den består främst av ett konsultativt stöd till personal som genomför utredningar. Det finns idag ingen motsvarande funktion i funktionshinderfrågor. Utredande personal har istället tillgång till kortfattade metodstöd och rättsliga vägledningar.

Intervjuer med polis, åklagare och yrkesverksamma inom Barnahus beskriver ärenden med koppling till hedersrelaterat våld och förtryck som resurskrävande och komplicerade. Ärendena som rör barnäktenskapsbrott, äktenskapstvång och könsstympning av flickor och kvinnor kräver särskild kompetens och åtgärder som inte alla behärskar då de inte möter problematiken till vardags. Det kan också handla om att bedöma hot och risk för bortförande. I ärenden som involverar personer med funktionsnedsättning finns det metodologiska utmaningar kring tillgänglig förhörsteknik. Det kan innebära svårigheter i att säkerställa att brottsoffrens berättelser håller i rättsprocessen. Krav på att frågor inte ska vara ledande innebär konkreta hinder i användning av alternativ och kompletterande

kommunikation. En annan utmaning kan vara kunskap om hur personer med olika kognitiva och kommunikativa förutsättningar resonerar och berättar.

Rättssystemet är inte anpassat efter olika sätt att berätta.

— Polis

Intervjuer visar att det ändå finns en viss beredskap för förhörssituationer med vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. Det kan göras genom att använda utbildade barnförhållare och genom en specifik form av samverkan med socialtjänsten. De intervjuade önskar dock mer flexibilitet för att kunna använda andra metoder. Ett önskemål är att kunna använda *PEACE*-modellen⁹⁷ för vuxna med olika typer av kognitiva funktionsnedsättningar. Intervjuade från Polismyndigheten menar också att en utökad samverkan med socialtjänsten skulle kunna vara gynnsamt för alla ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck.

Utmaningar att skyddsplacera personer med funktionsnedsättning utsatta för hedersvåld

Personer med funktionsnedsättning utgör en homogen och särskilt sårbar grupp, inte minst i en hederskontext. För att stöd- och skyddsinsatser ska vara effektiva och träffsäkra utifrån individens behov, krävs det anpassade insatser, såsom tillgängliga och trygga boendelösningar.

MFD:s intervjuer visar att brist på individanpassade och adekvata stöd- och hjälpinsatser är en utmaning för socialtjänsten. Det kan till exempel handla om skyddade boenden till personer med olika behov av tillgänglighet. Ett boende som inte möter en persons behov av skydd och stöd kan leda till att den skyddsplacerade återvänder till sin familj. Flera intervjupersoner beskriver kreativa och ändamålsenliga lösningar på problemet. Trots det uppstår ofta hinder för att personer med vissa funktionsnedsättningar ska kunna ta del av skyddsinsatserna.

---

⁹⁷ *PEACE*-modellen (en förhörmodell utvecklad i England och är en av de modeller för förhör som förespråkas i Sverige idag) och "berättarträning" är en metod där man testar förmågan genom att prata om annat först, för att polisen ska förstå hur barnet berättar och säkerställa att barnet förstår polisens frågor. Se vidare i Åklagarmyndigheten (2019), *Förhör med barn, Förhör med vuxna som har osynliga funktionsnedsättningar – Metoder och studiebesök*.

”

Vi hade ett ärende för inte så länge sen där det var väldigt uppenbart att det var en flicka som var 18 år. Men mentalt 13 kanske. Och hon for jätteilla hemma. Men hon var också myndig på pappret. Så när hon kom hit kunde hon inte förstå och se hur utsatt hon var. Så vårt jobb där i att försöka få henne att förstå blev väldigt svårt. Och hon gick faktiskt hem igen.

— Kvinnojour

Skyddsverksamheter som arbetar med hedersvåldsutsatta är medvetna om att tidsperspektivet spelar en avgörande roll, eftersom återhämtning från en uppväxt med kontroll, begränsningar och våld tar tid. En funktionsnedsättning gör skyddsprocessen ännu mer komplicerad och tidskrävande. Det kan betyda att fler personer behöver arbeta med skyddet. Skyddsverksamheter upplever utmaningar i att få kommuner att förstå vilka behov och förutsättningar till skyddsinsatser som finns och att få kommuner att bevilja en placering som pågår under en längre tidsperiod.

Skyddsplacerade med exempelvis intellektuell funktionsnedsättning eller autism behöver ofta extra stöd i en ny tillvaro under skydd. Behoven handlar om förutsägbarhet och tydliga rutiner för att vardagen ska fungera. Utöver dessa grundläggande behov kan ett uppbrott från familjen och en känd miljö vara särskilt svårt att hantera. Risker finns att den utsattas tidigare beroendeställning och starka känslomässiga band till familjen, kombinerat med en ny vardag i skydd, gör att personen överväger att återvända hem. Saknaden efter det välkända kan då överskugga risken att utsättas för ytterligare hot och våld. Flera intervjupersoner understryker vikten av att skapa en trygg vardag med tydliga rutiner under tiden i skydd.

”

Många personer som fortfarande är sköra [och] inte haft möjlighet att jobba upp sin självkänsla omhändertar heller inte sitt skydd på bästa sätt. Utan att man behöver först värdera sig själv som person för att ha viljan att omhänderta sitt eget skydd. Fysiska skyddet är ju ganska enkelt att åtgärda. Vi har ju byggnader med skalskydd. Men det känslomässiga och psykologiska skyddet är ju det som tar längst tid och det går inte att stressa fram.

— Skyddat boende

Samverkan är avgörande för ett fungerande arbete

En välfungerande samverkan mellan alla aktörer som förebygger, upptäcker och agerar mot hedersrelaterat våld och förtryck är viktig för alla som drabbas av våldet. Den är dock särskilt viktig när det gäller personer med

funktionsnedsättning. Det beror på de komplexa livssituationer och behov som personer med funktionsnedsättning kan ha. Samverkan behövs för att säkerställa tillgång till kunskap och expertis och för att optimera möjligheter till att upptäcka och agera mot våld. Det handlar både om intern samverkan inom stora verksamhetsområden som hälso- och sjukvård eller socialtjänst, och extern samverkan mellan polis, socialtjänst, skola och hälso- och sjukvården.

Flera verksamheter i MFD:s fördjupade kartläggning, till exempel habilitering, skola och socialtjänst, saknar idag systematiserade arbetsätt för att förebygga, upptäcka och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Många yrkesverksamma menar att verksamheterna behöver utveckla sin systematiska användning av handlingsplaner, rutiner och checklistor. Socialsekreterare efterfrågar både en nationell handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck och nationell vägledning. Detta för att bidra till ett mer likvärdigt stöd för målgruppen.

Vårdverksamheternas syn på samverkan

Intervjupersoner från hälso- och sjukvården lyfter fram frågor kring sekretess som en faktor som påverkar möjligheterna till samverkan. Sekretessregler är både en skyddsfaktor och ett hinder för samverkan och efterlevnad av en sammanhållen vårdkedja.

I bästa fall har vi en BVC-sköterska som uppmärksammat något hos ett barn och berättar vidare till elevhälsan. Självklart utifrån samtycke. Vi har en strikt sekretess. Vi tappar jättemånga barn på vägen. Går det att få till stånd en BoU-hälsövård upp till 18 skulle vi vara bättre på det.

Sekretess är ett jättestort hinder för barn. Jag ser bara möjligheter med lättad sekretess.

— Sjuksköterska, barnhälsövård

Habiliteringsverksamheterna belyser olika strukturerade samverkansformer som underlättar kontakter och dialog mellan olika aktörer. En sådan form är ärendegrupper där habilitering tillsammans med rättspsykiatri, psykiatri och socialtjänst diskuterar anonymiserade ärenden i syfte att varje aktör ger och får vägledning. En annan arena för dialog och erfarenhetsutbyte är tvärprofessionella samverkansteam som bland annat fokuserar på föräldrar som behöver extra stöd i sin föräldraroll.

Exempel på systematiserade former av intern samverkan kring frågor om våld generellt och hedersrelaterat våld och förtryck specifikt förekommer i vissa regioner. Yrkesverksamma där har tillgång till dedikerade ombudsfunktioner som finns antingen på verksamhetsövergripande nivå eller på enhetsnivå. Dessa funktioner är ofta kuratorer som får ett särskilt uppdrag att bevaka frågor om

hedersrelaterat våld och förtryck tillsammans med andra perspektiv såsom våld i nära relationer, barnrätt och mänskliga rättigheter.

”

Vi har en roll som handlar om att vara en resursperson för frågor rörande heder, barn som far illa. Vi ska kunna vara den som kollegor kan vända sig till och få stöd och konsultera. Vi ska hålla oss uppdaterade inom området.

— Kurator, habilitering

Inom andra undersökta vårdverksamheter framhålls vikten av en sammanhållen vårdkedja präglad av god samverkan mellan olika verksamheter och professioner. Det lyfts som särskilt viktigt för individer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, och än mer betydelsefullt om den utsatta har en funktionsnedsättning. För att hantera den här typen av komplexa frågor behövs en kombination av kompetenser.

Det finns en tydlig uppfattning bland yrkesverksamma att det är svårt för enskilda verksamheter att ha expertis inom både hedersproblematik och funktionshindersfrågor.

”

Det kräver väldigt goda kunskaper i båda områdena. Jag som har goda kunskaper om heder men inte lika djup kunskap om funktionsnedsättning så kan vi få till något bra. Tänker att det alltid är bättre att samverka, vi kan inte vara experter på allt.

— Kurator, hälso- och sjukvård

Skolans syn på samverkan med socialtjänsten

Yrkesverksamma i undersökta skolor beskriver utmaningar och strukturella hinder i samverkan med socialtjänsten. De upplever socialtjänsten som överbelastad. Skolpersonal lyfter särskilt fram frågan om hur och när socialtjänsten gör föräldrarna delaktiga i ärenden där det finns en hedersproblematik. Det går att se en uppfattning hos skolpersonal att socialtjänsten delar för mycket information till vårdnadshavare i samband med en orosanmälan. Det kan leda till större risker för en elev som lever i en hederskontext om viss information kommer fram till föräldrarna. Skolor upplever att de själva behöver göra en grundlig utredning av sina misstankar för att säkerställa att socialtjänsten kan undanhålla information

från vårdnadshavarna. Sekretessregler som socialtjänsten har att förhålla sig till innebär dessutom att skolpersonalen inte får återkoppling på en orosanmälan.

Det förekommer också andra former av samverkan. Några skolor har till exempel tagit fram en strukturerad samverkansform med habiliteringen och LSS-verksamheter kring hedersrelaterat våld och förtryck. Det i syfte att säkerställa tillgång till olika stödinsatser som kan motverka isolering i en hederskontext. En skola med ett utvecklat systematiskt arbete mot könsstämpning av flickor och kvinnor beskriver samverkan med barnavårdscentral och mödrahälsovård. Det uppges bero bland annat på att regionen arbetar proaktivt med frågan. Flera anpassade skolor nämner också en etablerad samverkan med polisen i arbetet med att förebygga att barn och unga med funktionsnedsättning hamnar i riskfyllda sammanhang som kan leda till kriminalitet.

Socialtjänstens syn på samverkan

MFD:s fördjupade kartläggning visar, i likhet med tidigare kartläggningar,⁹⁸ att den interna samverkan mellan LSS/funktionsstödenheten och individ- och familjeomsorgen ofta är underutvecklad. Yrkesverksamma upplever att samverkan vilar på personbundna initiativ. Intervjupersoner resonerar i termer av ”inkörda roller” och ”separata spår” och om en brist på interna nätverk mellan verksamhetsområdena. Samverkan kan dock förekomma och fungera väl när ärenden behöver hanteras akut.

En försvårande faktor som kan orsaka brister i samverkan mellan LSS-handläggare och socialsekreterare inom individ- och familjeomsorgen handlar om att de två yrkesgrupperna saknar ett helhetsperspektiv på individens behov av stöd och hjälp. Ytterligare faktor kan vara bristen på samsyn kring hur arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck ska bedrivas. Dessa komplexa ärenden beskrivs också som ”gråzonsärenden” där individen riskerar att ”ramla mellan stolarna”. Det eftersom den interna samverkan inte tydliggör vilken förvaltning som har det egentliga ansvaret.

Socialsekreterare konstaterar att den externa samverkan som sker via Barnahus och barnskyddsteamerna är välfungerande arbetsformer. Det verkar främst bero på hur verksamheten är organiserad. Socialtjänsten arbetar också utåtriktat och genomför återkommande punktinsatser med information om socialtjänstens arbete mot våld gentemot fritidsgårdar, förskola, grund- och gymnasieskola i både reguljär och anpassad skola samt organisationer inom civilsamhället.

Samverkan ur rättsväsendets perspektiv

Aktörer från rättsväsendet efterlyser arbetssätt för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning som liknar de som idag finns inom ramen för Barnahusmodellen. Där samlas personal från olika professioner för att samarbeta

---

⁹⁸ Myndigheten för delaktighet (2023a).

kring ett ärende. Intervjupersoner efterfrågar också samrådsformer mellan polis och socialtjänst där information och fakta kan delas aidentifierat. Vid bedömning och planering av risk- och säkerhetsfaktorer i hedersärenden och funktionsnedsättning kan systematisk samverkan mellan olika aktörer vara avgörande för ärendets utfall. Det kan till exempel handla om personer med intellektuell funktionsnedsättning som riskerar att föras utomlands i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet.

Representanter från Åklagarmyndigheten berättar om ärenden med vuxna med intellektuell funktionsnedsättning där åklagare har kunnat involvera andra aktörer genom samråd med socialtjänst och hälso- och sjukvården. Ibland har detta gjorts med hjälp av just Barnahus. Aktörerna från rättsväsendet understryker att samverkan med olika aktörer inom kommun och region generellt är den bästa möjligheten för att få till ett helhetsperspektiv kring en individ i ärendena. Att ta hjälp av expertis från operativa regionala resurscentra mot hedersrelaterat våld och förtryck lyfts också fram som ett gott exempel i samverkan.

Ytterligare gott exempel som lyfts fram är ett särskilt förstärkningsteam för kompetensstöd kring heder i polisregion Stockholm som erbjuder kompetensstöd till handläggare som tilldelats ärenden som misstänks ha kopplingar till hedersrelaterat våld och förtryck.⁹⁹ Arbetsättet med att förstärka utredare med särskild kompetens kring heder upplevs ge trygghet och en avsevärt högre kvalitet i handläggningen. Flera intervjupersoner efterfrågar en spridning av denna samverkansmodell till övriga delar av landet.

---

⁹⁹ Personerna som arbetar i Förstärkningsteam Heder går dagligen igenom inkomna ärenden i polisens system och följer upp de brottskoder som kopplas till heder samt övriga ärenden som taggats med "heder". Detta görs genom att ringa upp utredarna och erbjuda sin hjälp.

Kapitel 5

Slutsatser

De två deluppdrag som presenterats i rapporten är till sin karaktär två olika uppdrag. I det ena handlar det om att kartlägga och utveckla stödmaterial, medan det andra fokuserar på att förbättra kunskapsläget generellt. I arbetet har MFD ändå kunnat identifiera ett antal tematiska slutsatsområden som är gemensamma för båda delarna av uppdraget. Slutsatserna inom varje område är sedan specifika för den del som gäller barn och unga och för den del som gäller hedersrelaterat våld och förtryck. Men det finns ett antal hinder och utmaningar som är gemensamma. Dessa slutsatsområden tjänar också till att ge vägledning inför kommande satsningar och uppdrag.

Slutsatsområdena är:

- Osynlighet, våld och utsatthet skapar hinder för delaktighet och jämlika levnadsvillkor,
- Behov av kunskap och kompetens,
- Utveckling för ett förbättrat förebyggande arbete,
- Förutsättningar för bättre upptäckt och stöd,
- Förbättrad samverkan för att motverka sektoriell uppdelning och stuprör.

Osynlighet, våld och utsatthet skapar hinder för delaktighet och jämlika levnadsvillkor

MFD:s sammantagna bild från kartläggningar i båda deluppdragen är att våld mot barn och unga med funktionsnedsättning och hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning i alla åldrar, är ett allvarligt samhällsproblem. Utsattheten och våldet påverkar enskilda individer och orsakar ohälsa och otrygghet. Den utgör också ett hinder för delaktighet i samhället och för bästa möjliga utveckling hos alla, oavsett funktionsförmåga.

Beroende, osynlighet och sårbarhet påverkar barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning i olika åldrar i hederskontexter, både på liknande och olika sätt. Ett gemensamt sätt kan vara svårigheter i att bedöma och förstå olika risker. Det kan också handla om att ha nedsatt förmåga att värja sig från våld och förtryck. Beroende till familjen skapar både en ökad utsatthet och ökade svårigheter att på egen hand söka stöd och hjälp.

Familjers okunskap och skam kring funktionsnedsättningar bidrar till en större utsatthet, osynlighet och sårbarhet i en hederskontext. Genom att bli starkt begränsad i sitt handlingsutrymme och kontrollerad av sin familj förstärks individens beroende av sin familj på ett obefogat sätt.

MFD:s fördjupade kartläggning visar att personer med funktionsnedsättning som riskerar att utsättas eller utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck många gånger förblir särskilt osynliga i olika typer av verksamheter som ingår i hälso- och sjukvården.

Behov av kunskap och kompetens

MFD:s sammantagna bild från kartläggningar i båda deluppdragen är att en majoritet av verksamheterna fortfarande saknar tillräcklig kunskap om alla typer av våld mot personer med funktionsnedsättning i alla åldrar. Både när det gäller våld mot barn och unga med funktionsnedsättning och vid hedersrelaterat våld mot personer med funktionsnedsättning kan utsatthet för olika former av våld vara relativt osynlig och råda stor okunskap kring bland yrkesverksamma. Detta trots att forskning och statistik visar att barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning är mer utsatta för våld i jämförelse med befolkningen i övrigt. Det gör att verksamheterna har svårt att bygga upp kompetens i att bemöta och hjälpa personer med funktionsnedsättning. Det krävs grundkunskap om både olika former av våld och förtryck och om de förutsättningar och behov som olika funktionsnedsättningar bär med sig. Detta för att verksamheter – utifrån sina respektive ansvarsområden och uppdrag – ska kunna förebygga, upptäcka och stödja vid allt våld mot barn och unga med funktionsnedsättning samt vid hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning i alla åldrar. Genom behovet av kunskap om både funktionsnedsättningar och våld, inklusive hedersrelaterat våld, tillsammans med målgruppernas beroende, sårbarhet och osynlighet, blir utsattheten komplex. Utan tillräckliga kunskaper ökar risken för att målgrupperna förblir osynliga.

Barn och unga

I deluppdraget om barn och unga beskriver yrkesverksamma som möter barn och unga med funktionsnedsättning ett omfattande behov av både grundläggande och specialiserad kunskap. Bland annat finns behov av en generell kunskapshöjning om hedersrelaterat våld och förtryck hos alla yrkesverksamma som på något sätt möter barn och unga med funktionsnedsättning. Det gäller alla verksamhetsområden som har kartlagts. Det gäller alltså både reguljär och anpassade skolformer och specialskola, individ- och familjeomsorg såväl som verksamheter utifrån behovsbedömning av stöd på grund av funktionsnedsättning enligt SoL och LSS, hälso- och sjukvården generellt såväl som habiliteringen, med fler.

- Det finns behov hos yrkesverksamma av specialiserad kunskap för att skapa sig en bild av ett barns eller ung persons uppfattning om sin möjlighet till självbestämmande och eventuella utsatthet.
- Det finns behov av specialiserad kunskap om tillgänglighetsbehov och kommunikationssätt och hur yrkesverksamma kan använda stöd för att kommunicera med barn och unga som har behov av anpassad kommunikation. Kompetens om hur samtal om våld kan anpassas med hjälp av kommunikationsstöd behövs främst hos aktörer som ska ha specialistfunktioner med särskilt ansvar för att upptäcka och utreda våld.

- Specialistkunskapen om våld och kommunikation kan se olika ut beroende på vilken verksamhet som den ska användas inom. Kunskap och stödmaterial behöver anpassas till specifika sammanhang beroende på om det är verksamheter med möjlighet att upptäcka våld såsom hälso- och sjukvård eller miljöer där utsatta barn och unga förhörs inom rättsväsendet. Till exempel ska stöd till yrkesverksamma inom rättsväsendet kunna användas i syfte att skapa tillit i samtal och för att skydda tillförlitlighet i vittnesmål. Skol-/elevhälsans personal behöver stöd för att kunna agera vid oro för våld och kunna lämna över ärende till socialtjänst och polis.
- För att säkerställa att till exempel medföljande närstående inte begränsar en persons behov eller vilja att berätta om en eventuell utsatthet, behöver yrkesverksamma inom till exempel hälso- och sjukvården och socialtjänsten få bättre förutsättningar till egen tid med en patient eller brukare med funktionsnedsättning, exempelvis personer som använder kommunikationsstöd.

Hedersrelaterat våld och förtryck

MFD:s fördjupade kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck visar att verksamheter i varierande grad möter personer med funktionsnedsättning som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Den sammantagna bilden är att kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning är bristfällig i en majoritet av de undersökta verksamheterna. Samtliga verksamheter uppger att grundkunskap om heder och funktionshinder är en förutsättning för ett effektivt arbete.

- Det finns behov av att säkerställa en grundkunskap om hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning i alla kartlagda verksamheter. Det finns även behov av att säkerställa integrerad kunskap som förenar frågan om hedersrelaterat våld och förtryck med ett funktionshindersperspektiv. Verksamheter som specifikt arbetar med personer med funktionsnedsättning behöver grundkunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. Exempelvis behöver kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck förstärkas inom anpassad grund- och gymnasieskola, specialskolor samt komvux som anpassad utbildning. Verksamheter som finns till för alla invånare behöver fördjupade kunskaper om hur våldet kan ta sig uttryck mot personer med funktionsnedsättning, samt om de förutsättningar och behov som en funktionsnedsättning kan innebära i sammanhanget. Inom hälso- och sjukvården behövs en kompetenshöjning kring förmågan att identifiera varningstecken och riskfaktorer samt förbättrat bemötande.
- En särskild sårbarhet hos personer med vissa funktionsnedsättningar i samband med utsatthet för tvångsäktenskap eller vilseledande till äktenskap är

människohandel och annan exploatering. Det finns därmed behov hos verksamheter som utreder hedersrelaterat våld och förtryck av att säkerställa bättre kunskap om hur sårbarheten ser ut och de möjligheter som finns för att upptäcka och motverka denna typ av utsatthet hos personer med funktionsnedsättning.

- En identifierad framgångsfaktor är tillgång till sakkunniga och expertfunktioner inom såväl våld som funktionshinder. Sådana funktioner skulle kunna användas i högre utsträckning inom alla arenor och verksamheter som i olika sammanhang möter personer med funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Yrkesverksamma, oavsett nivå av kompetens och typ av expertis, har behov av att få tillgång till extern expertrådgivning som kan ge vägledning i ofta komplicerade ärenden som involverar funktionsnedsättning och hedersrelaterat våld och förtryck.
- Det finns behov av ett nationellt utvecklingsarbete för en sammanhållen kunskapsbank på området samt en jämlik spridning och implementering.

Kunskapen om könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning är fortfarande mycket begränsad

MFD:s fördjupade kartläggning visar att flickor och kvinnor med funktionsnedsättning som utsätts för könsstympning är svårupptäckta och i värsta fall osynliga i de flesta verksamheter. Barn- och kvinnohälsovården har till exempel mycket liten erfarenhet av att möta utsatta patienter med funktionsnedsättning, trots att de når en så bred målgrupp. Ett undantag är utbildningsområdet. En majoritet av skolorna¹⁰⁰ i kartläggningen har erfarenhet av att upptäcka könsstympning.

Det kan finnas olika förklaringar till varför flickor och kvinnor med funktionsnedsättning förblir osynliga och dessa belyses inte fullt ut i MFD:s arbete hittills. Reflektioner utifrån det material MFD har samlat in kan vara att det handlar om odiagnostiserade eller oidentifierade funktionsnedsättningar, eller om flickor och kvinnor som inte vågar eller kan berätta om sin situation, till exempel för vårdpersonal.

MFD bedömer att de behov som identifierats inom ramen för detta uppdrag med fördel kan utgöra en utgångspunkt i myndighetens fortsatta uppdrag om att bidra

---

¹⁰⁰ Det gäller enbart anpassade grund- och gymnasieskolor samt specialskolor. Verksamheter inom komvux som anpassad utbildning som ingick i kartläggningen hade mycket begränsade erfarenheter av att möta elever som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck överlag.

till Jämställdhetsmyndighetens arbete med att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor.¹⁰¹

- Det finns, efter avslutat uppdrag, fortsatt behov av mer kunskap om hur och i vilken omfattning flickor och kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för könsstymning och hur det i högre utsträckning kan upptäckas. Det arbete som MFD har gjort behöver följas upp med fler och fördjupande undersökningar. Det kan också handla om att se vad som finns att lära av det arbete som skolor idag gör när det kommer till könsstymning.
- Det finns behov av att säkerställa att funktionshindersperspektivet utgör en integrerad och löpande del i det nationella arbetet mot könsstymning av flickor och kvinnor.

Utveckling för ett förbättrat förebyggande arbete

MFD:s sammantagna bild från kartläggningar i båda deluppdragen är att samtliga verksamheter har behov av fler och förbättrade arbetssätt och metoder för att mer effektivt kunna förebygga våld mot barn och unga med funktionsnedsättning och hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning i alla åldrar.

Förebygga våld mot barn och unga

Deluppdraget om barn och unga visar att det finns brister i det våldsförebyggande arbetet för barn och unga med funktionsnedsättning. Barn och unga med funktionsnedsättning kan inte alltid ta del av det universella våldspreventiva arbetet. De får inte heller rätt tillgång till anpassat våldsförebyggande arbete.

MFD ser därför att insatser behövs för att säkra tillgång för barn och unga med behov av kommunikationsstöd, till begrepp, ett språk och förståelse för rättigheter, kroppslig integritet och våld. Detta kan till exempel göras genom att anpassa *Stopp min kropp* till elever i anpassade skolformer, anpassa VIP till barn och genom att stärka förutsättningar för implementering och uppföljning av föräldraskapsstöd i familjer där barn eller förälder har en funktionsnedsättning. Eftersom risken är stor att föräldrar som har intellektuell funktionsnedsättning själva har utsatts för våld under sin uppväxt, är det viktigt att dessa föräldrar till exempel får stöd i att utveckla sin lyhördhet till sitt barns behov. Detta för att undvika att ett destruktivt beteendemönster mellan föräldrar och barn upprepas.

---

¹⁰¹ Regeringsbeslut III:2, 2024-12-19, S2024/02156 (Delvis).

Förebygga hedersrelaterat våld och förtryck

I deluppdraget om hedersrelaterat våld och förtryck ser flera verksamhetsområden goda möjligheter att med rätt förutsättningar utöka sitt förebyggande arbete. MFD bedömer att ett sådant arbete behöver innehålla ett förstärkt arbete kring information om olika funktionsnedsättningar riktat till familjer som ett sätt att motverka okunskap, stigma och skam.

- Yrkesverksamma från alla undersökta verksamheter har behov av att få bättre tillgång till befintliga stödmaterial som är framtagna utifrån förutsättningar och behov hos personer med funktionsnedsättning i alla åldrar.
- Det finns behov av att ta fram och utveckla nya stödmaterial som tar hänsyn till utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. I det ingår stöd i att använda olika kommunikationshjälpmedel såsom bildstöd.
- Habiliteringsverksamheterna har behov av – utifrån Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer¹⁰² – nya kunskapsstöd och vägledningar. Det för att förtydliga och konkretisera hur verksamheterna kan arbeta förebyggande mot hedersrelaterat våld och förtryck inom ramen för sina långvariga insatser till personer med funktionsnedsättning.
- Det finns behov av att undersöka hur relevanta yrkesgrupper inom anpassade skolformer och specialskola kan få tillgång till relevanta verktyg för att implementera de nya skrivningarna om hedersrelaterat våld och förtryck i läroplanerna. MFD:s fördjupade kartläggning tyder på att skolhuvudmän inom anpassade skolformer kan behöva stöd i att säkerställa kännedom om skrivningarna i läroplanerna om hedersrelaterat våld och förtryck hos rektorer, lärare och elevhälsan.

Förutsättningar för bättre upptäckt och stöd

MFD:s sammantagna bild från kartläggningar i båda deluppdragen är att våld mot barn och unga med funktionsnedsättning och hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning kan vara svårare att upptäcka i jämförelse med våld mot personer utan funktionsnedsättning. För utomstående/yrkesverksamma kan det vara svårt att avgöra och se gränsdragningar mellan rimligt stöd och omsorg från familjen och otillbörlig kontroll och begränsningar av handlingsutrymmet hos en person med funktionsnedsättning. Att identifiera utsatthet och göra sådana gränsdragningar kan vara särskilt svåra när personer befinner sig en hederskontext.

---

¹⁰² HSLF-FS 2022:39.

Upptäcka våld mot barn och unga

Deluppdraget om barn och unga visar att yrkesverksamma sällan känner till de kunskaps- och stödmaterial som finns tillgängliga. Det gäller både för material som handlar om våld och för olika typer av kommunikationsstöd. De som känner till dem har inte alltid kunskap om hur de ska användas. Därför ser MFD att insatser behövs för att sprida kännedom om befintliga material om att förebygga, upptäcka och utreda våld. Insatser behövs också för att skapa förutsättningar för yrkesverksamma att lära sig att använda och implementera kunskap och arbetssätt.

- Yrkesverksamma inom alla verksamhetsområden har behov av en förbättrad tillgång till befintliga stöd för att upptäcka och utreda våld. Behov av samlat stöd och kunskap efterfrågas och det ska vara enkelt att få tillgång till stöd. MFD ser att aktörer som redan har ansvar för att samla och kommunicera kring kunskap och stödmaterial om våld bör få explicita uppdrag om våld mot barn, unga, vuxna och äldre med funktionsnedsättning.
- Yrkesverksamma har behov av stöd i att använda kommunikationsstöd i upptäckande och utredande samtal om våld. Även organisatoriska förutsättningar påverkar användningen av stödmaterial och kommunikationsstöd. Yrkesverksamma uttrycker behov av att veta vart man kan vända sig för mer information om hur kommunikationsstöd kan användas. Här ser MFD att det skulle finnas fördelar med att en nationell aktör får ansvar för att samla och sprida kommunikationsstöd inom området våld. Aktören behöver också kunna ha en rådgivande roll kring frågor om anpassad kommunikation till aktörer med ansvar för att förebygga, upptäcka och utreda våld.

Upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck

I deluppdraget om hedersrelaterat våld och förtryck visar alla verksamhetsområden att hedersrelaterat våld mot personer med funktionsnedsättning kan vara mer svårupptäckt än i andra målgrupper.

MFD bedömer att det finns behov av tillräcklig grundkunskap och erfarenhet inom både funktionshinder och hedersrelaterat våld och förtryck för att yrkesverksamma ska kunna avgöra skillnader mellan befogad omsorg och otillbörlig kontroll gentemot målgruppen. Samtliga undersökta arenor visar att förutsättningarna för att upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck skulle kunna bli bättre med mer kunskap om hur hedersrelaterat våld och förtryck och funktionshinder interagerar med varandra. Tillgång till extern kompetens och rådgivning, liksom en välfungerande samverkan, är nyckelfaktorer.

- Verksamheter som ofta träffar personer med funktionsnedsättning har behov av att i större utsträckning säkerställa att rutiner och arbetssätt möjliggör enskilda samtal.

- Det finns behov av konkret vägledning vid utredning och handläggning av ärenden där personer med funktionsnedsättning utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Yrkesverksamma inom socialtjänsten efterfrågar en nationell handlingsplan inriktad mot hedersrelaterat våld och förtryck, motsvarande Socialstyrelsens handbok om våld i nära relationer. Ett nationellt stöd och en tydligare vägledning i arbetet skulle förbättra förutsättningarna för ett mer likvärdigt och jämlikt stöd till målgruppen.
- Hälso- och sjukvården har behov av ett samlat och lättillgängligt material- och utbildningsstöd. Det omfattar att sälla ut befintligt material som inkluderar kunskap om personer med funktionsnedsättning samt vid behov utveckla nya material. Materialen behöver innehålla stöd i att uppmärksamma tecken på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck samt material som kan användas i dialog med patienter och deras familjer.
- Yrkesverksamma har behov av stöd i att bedöma förmåga hos unga myndiga personer med intellektuell funktionsnedsättning att kunna ge sitt samtycke, särskilt i situationer med risk för vilseledning till äktenskap.
- Det finns behov av att utveckla det systematiska arbetet mot könsstympling av flickor och kvinnor, bland annat inom anpassade skolformer och habiliteringen. Det finns behov av utarbetade rutiner för att upptäcka, agera vid misstanke om utsatthet, exempelvis att upprätta en polisanmälan, och att ge stöd till elever som utsätts eller riskerar att utsättas. När könsstympling har upptäckts, exempelvis inom skolan, finns det dessutom behov av att ärendena i högre utsträckning kommer omedelbart till socialtjänstens kännedom via orosanmälan.

Förbättrad samverkan för att motverka sektoriell uppdelning och stuprör

MFD:s sammantagna bild från kartläggningar i båda deluppdragen är att alla aktörer upplever samverkan som en nyckelfaktor i alla delar av våldsarbetet. En välfungerande samverkan är central för att säkerställa rätt hjälp, stöd och eventuellt skydd för personer med särskilda behov och förutsättningar utifrån funktionsnedsättning. Samverkan motverkar stuprör och bidrar till ett helhetsperspektiv kring en persons situation och behov som ofta är komplexa. Samverkan mellan socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsende och när det behövs även rättsväsende, beskrivs av alla samhällsaktörer som avgörande för att effektivt kunna arbeta förebyggande, upptäckande och stödjande när personer med funktionsnedsättning riskerar att utsättas eller utsätts för olika typer av våld. Det finns behov på alla samhällsnivåer av fler etablerade rutiner och forum för samverkan, liksom av en förtydligad ansvarsfördelning vad gäller att delta i och hålla ihop samverkan.

Samverkan kring barn och unga

I deluppdraget om barn och unga uttrycker yrkesverksamma att det finns brister både inom verksamheter (inom till exempel en kommun mellan förvaltningar eller avdelningar) och mellan aktörer med olika ansvarsområden (skola, socialtjänst och rättsväsende). Det kan handla om svårigheter i samverkan, ansvarsfördelning och tillgång till rätt kunskap och stöd. Sådana brister kan överbryggas genom initiering av samverkan och utbyten mellan olika verksamheter. Detta kan vara ett sätt att underlätta situationen för målgruppen, men också en möjlighet för yrkesverksamma att utbyta information om användbara metoder, arbetssätt och rutiner. Oavsett om det som behövs är samverkan över organisationsgränserna eller intern samverkan är det viktigt med upparbetade rutiner och tydliga samarbetsytor.

Samverkan för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck

I deluppdraget om hedersrelaterat våld och förtryck pekar samtliga verksamhetsområden på de svårigheter som en enskild aktör har i att tillgodose målgruppens behov av stöd, hjälp och skydd. Flera verksamheter ser stora utmaningar i att kunna omhänderta både funktionshinderperspektivet och det hedersrelaterade perspektivet.

- MFD bedömer att det, utöver att varje verksamhetsområde arbetar med att förbättra sina egna förutsättningar, också finns behov av en förbättrad samverkan. För att samverkan ska fungera väl behöver involverade aktörers roller och skyldigheter vara tydliga, inom såväl den egna verksamheten som hos samverkansparter. Det finns därmed behov av att förtydliga ansvarskedjan i hanteringen av ärenden där barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.
- Intern samverkan med en stödfunktion med särskild expertis har visat sig vara en framgångsfaktor. Det innebär att en enskild yrkesverksam inte behöver vara expert inom ett specifikt kunskapsområde som kan aktualiseras i ärenden som förekommer mer sällan. Grundläggande kunskaper behövs hos alla, men komplexa ärenden som dessutom kanske förekommer sällan i en verksamhet kräver ofta spetskompetens. Verksamheter som primärt har personer med funktionsnedsättning som målgrupp, till exempel anpassade skolformer och habilitering, har behov av dedikerade stödfunktioner med särskild kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck. Det omvända behovet finns inom rättsväsendet och inom vissa delar av socialtjänsten respektive vården. Här finns behov av konsultation kring funktionshinderfrågor.

Kapitel 6

Förslag för att fortsätta motverka våldsutsatthet

Genom den här rapporten har MFD fått möjlighet att bidra till ökad kunskap och bättre tillgång till stödmaterial för yrkesverksamma som möter barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning. MFD bedömer att uppdraget har inneburit konkreta steg framåt för att säkerställa att alla aktörer verksamma inom våldsområdet har rätt förutsättningar att kunna möta våldsutsatthet hos personer med funktionsnedsättning. MFD bedömer dock också att det i praktiken kvarstår ett brett och långsiktigt arbete för att samhällets aktörer på ett likvärdigt sätt ska kunna förebygga, upptäcka, utreda samt ge adekvata stöd-, skydds- och behandlingsinsatser till personer med funktionsnedsättning i alla åldrar som utsätts för våld.

Sedan MFD fick sitt uppdrag har regeringen aviserat en intention om att införa ett nytt jämställdhetspolitiskt delmål för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Efter genomfört uppdrag kan MFD konstatera att stora utmaningar återstår kring att synliggöra den utsatthet som personer med funktionsnedsättning har när det kommer till hedersrelaterat våld och förtryck. Utmaningar kvarstår också vad gäller att höja kunskapen i alla verksamheter som möter målgruppen, att ta fram metoder, arbetssätt och material som är anpassade efter behoven hos de utsatta liksom hos de yrkesverksamma. Det gäller både för att förebygga, upptäcka och inte minst agera vid utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. Detta för att säkerställa att alla utsatta får det stöd och skydd som de har behov av och också rätt till enligt lag, oavsett funktionsförmåga.

MFD bedömer att det finns behov inom följande områden:

- Förbättrad kunskap och spridning,
- Förbättrad metodutveckling.

Utöver ovan ser MFD även behov av en förbättrad samverkan, inklusive en förstärkt och förtydligad ansvarskedja och rollfördelning i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Såväl yrkesverksamma som utsatta behöver veta vem de ska kontakta och yrkesverksamma behöver kunna få tillgång till myndighetsgemensamma forum och vägledningar. Detta är särskilt viktigt för att ingen utsatt person med funktionsnedsättning ska riskera att falla mellan stolarna.

Förbättrad kunskap och spridning

För att alla aktörer som arbetar inom området hedersrelaterat våld och förtryck ska kunna arbeta kunskapsbaserat behöver det vara grundat på bästa tillgängliga kunskap.

MFD bedömer att det innebär ett arbete både med att den kunskap som finns måste föras ut till alla relevanta aktörer, och ett särskilt fokus på de kunskapsluckor som faktiskt återstår. För att kunna uppnå detta är det angeläget med ett kunskapslyft hos yrkesverksamma i myndigheter, regioner och kommuner. MFD vill understryka behovet av att alla kommande kunskapshöjande satsningar på området behöver inkludera kunskap om utsatthet hos personer med olika funktionsnedsättningar, hur utsattheten ser ut och hur den kan upptäckas. Sådana satsningar kan ingå i såväl breda kunskapslyft och informationskampanjer som riktade utbildningar till vissa målgrupper. Det är också viktigt att alla aktörer som möter personer med funktionsnedsättning är målgrupp för kunskapshöjande insatser. Det innebär att kunskap till socialtjänsten måste inkludera LSS-förvaltning, att kunskap till hälso- och sjukvården måste inkludera habilitering, att kunskap till skolan måste inkludera de anpassade skolformerna såväl som specialskolan. Kommande forskningssatsningar inom området behöver också ha ett särskilt fokus på särskilt sårbara grupper, till exempel personer med funktionsnedsättning. Specifika frågor som exempelvis orosanmälningar, akut skydd och långsiktigt stöd, riskbedömningar och gällande sekretesslagstiftning behöver analyseras särskilt ur ett funktionshindersperspektiv.

Förslag

- Utred alternativt föreslå ändring eller tillägg i examensmålet om att visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relation så att målet även inkluderar hedersrelaterat våld och förtryck liksom kunskap om utsatthet bland särskilt sårbara grupper, till exempel personer med funktionsnedsättning.
- Utred möjligheter till att inkludera kunskap om våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive särskilt sårbara grupper, i gymnasieskolans vård- och omsorgsprogram och barn- och fritidsprogram.
- Fortsätt sprida framtaget stödmaterial om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning samt framtagning av utbildnings- och informationsmaterial och genomförande av kunskapshöjande insatser om hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning.

Utred alternativt föreslå ändring eller tillägg i examensmålet om att visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relation så att målet även inkluderar kunskap om utsatthet bland särskilt sårbara grupper, till exempel personer med funktionsnedsättning

MFD:s kartläggningar visar att en bred kunskapshöjning bland yrkesverksamma i de flesta verksamheter fortfarande är en av de viktigaste åtgärderna för att förbättra det förebyggande, upptäckande och stödjande arbetet vid alla sorters våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning. Utöver löpande kompetenshöjning riktat till olika verksamheter bedömer MFD att det finns behov av åtgärder som ger grundläggande förutsättningar för fler att inkludera kunskap om förutsättningar och behov hos personer med funktionsnedsättning som utsätts för våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. MFD bedömer därför att det finns behov av att se över de examensmål om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relation som infördes 2018 för ett antal olika examina.¹⁰³ Även om målet i utvärderingar har visat sig vara effektivt,¹⁰⁴ är det till sin nuvarande utformning brett formulerat och lämnar således möjlighet till tolkning i vad som förväntas ingå i undervisningen. MFD ser behov av att särskilt sårbara grupper, exempelvis personer med funktionsnedsättning, skrivs in i examensmålet för att säkerställa att kunskap om särskilt sårbara gruppers utsatthet för alla sorters våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, inkluderas i ovan nämnda examina. I ett sådant uppdrag kan det även med fördel ingå att, i likhet med förslag från Jämställdhetsmyndigheten, se över en utökning till bland annat förskollärare, grundskollärare, gymnasielärare och barnmorskor.

Utred möjligheter till att inkludera kunskap om våld i nära relationer, inklusive särskilt sårbara grupper, i gymnasieskolans vård- och omsorgsprogram och barn- och fritidsprogram

För att åstadkomma en bred kunskapshöjning bland alla yrkesverksamma som kan komma i kontakt med barn, unga och vuxna som utsätts för våld är MFD:s bedömning att det finns behov av att inkludera ytterligare yrkesgrupper i arbetet. Det arbete som hittills genomförts har haft fokus på högskoleförordningen och examensmål för ett begränsat antal högskoleutbildningar. Detta fokus gör att viktiga yrkesgrupper med kortare utbildning som kommer i kontakt med våldsutsatta och våldsutövare inte täcks in. Det handlar om personal inom insatser enligt LSS och SoL och vissa yrkesgrupper i skolan, till exempel elevassistenter.

---

¹⁰³ Den 1 juli infördes examensmålet i Högskoleförordningen för fysioterapeutexamen, juristexamen, läkarexamen, psykologexamen, socionomexamen, sjuksköterskeexamen och tandläkarexamen. Den 1 januari 2019 infördes examensmålet även för tandhygienistexamen.

¹⁰⁴ Jämställdhetsmyndigheten (2024).

MFD bedömer därför att det finns behov av att ge en lämplig aktör i uppdrag att undersöka vilken kunskap om våld i nära relationer generellt och våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning i synnerhet bör inkluderas i gymnasieutbildningarna såsom vård- och omsorgsprogrammet och barn- och fritidsprogrammet.

Fortsätt sprida framtaget stödmaterial om våld mot barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning, ta fram utbildnings- och informationsmaterial och genomför kunskapshöjande insatser om hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

MFD har inom det genomförda uppdraget utvecklat stödmaterial, bland annat utbildningsinsatser tillsammans med Barnafrid. MFD har också tagit fram ny och fördjupad kunskap om hur hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig uttryck när den som utsätts har en funktionsnedsättning. MFD bedömer att det finns stora behov av en bred spridning av de framtagna materialen och kunskapen till relevanta verksamhetsområden. För att säkerställa en systematisk och bred spridning bedömer MFD att det behövs ett riktat uppdrag till myndigheten. Uppdraget bör genomföras i samverkan med relevanta myndigheter, till exempel Barnafrid, Socialstyrelsen, Jämställdhetsmyndigheten, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), länsstyrelserna, regioner och kommuner. Uppdraget bör omfatta två delar. Dels att nå yrkesverksamma med framtagen kunskap och stödmaterial i generella frågor kring våld mot barn och unga med funktionsnedsättning, kommunikationsstöd och AKK. Dels att ta fram, samla, paketera och sprida stöd- och utbildningsmaterial med ett särskilt fokus på hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive könsstymning av flickor och kvinnor. Insatserna ska vara kunskapshöjande samt stödja verksamheter i att tydliggöra och konkretisera sina uppdrag när det gäller att förebygga, upptäcka och agera vid våld generellt och hedersrelaterat våld och förtryck specifikt. Ett sådant uppdrag skulle med fördel även kunna omfatta sektorsspecifika delaktiviteter där MFD och samverkande aktörer utvecklar stödmaterial och utbildningskoncept för olika verksamhetsområden såsom rättsväsende, skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård.

MFD bedömer att det inom ramen för ett sådant uppdrag även kan finnas behov av att bedöma och bidra till utveckling av internationell kunskap inom området hedersrelaterat våld och förtryck.

Förbättrad metodutveckling

Utöver en ökad kunskap behöver välfungerande verktyg och metoder finnas tillgängliga inom relevanta verksamheter inom myndigheter på såväl nationell, regional som på lokal nivå. Det både för att förebygga, upptäcka och agera vid hedersrelaterat våld och förtryck samt för att säkerställa att utsatta får det stöd och skydd som de har behov av och också rätt till enligt lag.

MFD bedömer att det idag saknas två saker: Det saknas kunskap om vilka befintliga metoder och verktyg som fungerar för målgruppen personer med funktionsnedsättning. Det saknas också metoder och material som är utarbetade efter förutsättningarna hos personer med funktionsnedsättning och efter behoven hos de yrkesverksamma som möter dem. MFD bedömer att allt kommande arbete inom området behöver utgå från det arbete som MFD har påbörjat, som bland annat handlar om att identifiera utvecklingsbehov. Detta för att säkerställa att de verktyg och material som finns framtaget fungerar för alla målgrupper och allas behov och förutsättningar. Stöd och skydd till våldsutsatta vuxna och barn behöver stärkas. Särskilt sårbara grupper inom gruppen behöver synliggöras och adresseras särskilt. Det kan inkludera, men inte avgränsas till, forskning och utvärdering kring befintliga metoder och insatser utifrån behoven hos särskilt utsatta personer, framtagning av nya material och metoder för särskilda behov, med mer.

Förslag

- Utred kommuner och regioners organisatoriska förutsättningar för tillgång till sällankompetens, såsom kompetens om stöd till hörselskadade, döva och dövblinda kvinnor och män som är utsatta för våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, liksom annan sällankompetens om andra funktionsnedsättningar samt hur denna kan stärkas och organiseras nationellt.
- Anpassa universella våldspreventiva metoder, bland annat om hedersrelaterat våld och behov, till behov hos barn och unga med funktionsnedsättning som har behov av stöd i sin kommunikation.
- Utveckla förutsättningar att öva på samtal med barn med funktionsnedsättning i virtuell miljö.
- Kartlägg tillgängliga skydds- och stödinsatser för barn och unga med funktionsnedsättning.

Utred kommuner och regioners organisatoriska förutsättningar för tillgång till sällankompetens, såsom kompetens om stöd till hörselskadade, döva och dövblinda kvinnor och män som är utsatta för våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, liksom annan sällankompetens om andra funktionsnedsättningar samt hur denna kan stärkas och organiseras nationellt

MFD:s våldskartläggningar från 2023 visade att personer som är döva, hörselskadade eller har dövblindhet, men även personer med till exempel intellektuell funktionsnedsättning som befinner sig i en hederskontext, har en särskild risk att inte kunna få rätt stöd och insatser vid våldsutsatthet. MFD bedömde då, i likhet med 2020 års tolktjänstutredning, att det fanns ett behov av att stärka kunskapen om hur ett effektivt stöd kan ges samt hur stödet kan ges i en fungerande kommunikativ miljö. MFD bedömde också att en nationellt samordnad resurs skulle kunna vara ett komplement för att säkerställa detta, samt att en lämplig aktör borde få i uppdrag att utreda om och i så fall hur kompetensen och stödet till bland annat våldsutsatta döva och hörselskadade kvinnor och kvinnor med dövblindhet kan stärkas och organiseras nationellt.

Efter att ha genomfört det uppdrag som presenteras i den här rapporten bedömer MFD att målgruppens behov kvarstår, liksom behovet av det uppdrag som MFD föreslog år 2023. MFD ser efter genomfört uppdrag ett särskilt behov av att i ett kommande arbete inkludera både flickor och pojkar, kvinnor och män, liksom samtliga frågor om hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive könsstympning av flickor och kvinnor. MFD bedömer vidare att det inom ramen för ett kommande sätt att tillmötesgå behoven av sällankompetens, även bör erbjudas stöd till yrkesverksamma för att anpassa kommunikation kring våld. MFD lägger därför ett särskilt förslag om detta:

Erbjud stöd om anpassad kommunikation om våld

MFD:s kartläggningar visar att yrkesverksamma har stora behov av extern rådgivning och stöd kring hur alternativa kommunikationssätt och stödmaterial kan användas i samtal om våld med barn och unga med behov av stöd i sin kommunikation. Det gäller bland annat aktörer inom rättsväsendet och socialtjänsten. MFD bedömer därför att det finns behov av att ge en aktör i uppdrag att, under en period eller permanent, utgöra en nationell resurs och kompetenscenter för stöd till yrkesverksamma i anpassning av kommunikation kring våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Ett sådant uppdrag skulle med fördel även kunna inkludera ett ansvar för att samla och sprida kommunikationsstöd om våld, liksom en rådgivande roll kring frågor om anpassad kommunikation till aktörer med ansvar för att förebygga, upptäcka och utreda våld. En möjlighet är att kompetens och stöd kring alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) och våld skulle kunna organiseras som ett

nationellt programområde inom SKR:s kunskapsstyrning, där en region har värdskap och ansvar för att stödja implementering av kunskap och stöd.

Anpassa universella våldspreventiva metoder, bland annat om hedersrelaterat våld och behov, till behov hos barn och unga med funktionsnedsättning som har behov av stöd i sin kommunikation

MFD bedömer att det finns behov av ett arbete med att identifiera och anpassa lämpliga universella våldspreventiva metoder utifrån behoven hos barn och unga med funktionsnedsättning. MFD:s kartläggning har visat att yrkesverksamma inom flera verksamhetsområden, till exempel skola och omsorg, saknar våldsförebyggande metoder som är anpassade för samtal med barn som behöver kommunikationsstöd. Våldspreventiva metoder fyller en mycket viktig funktion i att stärka skyddsfaktorer hos vissa barn och unga genom att göra dem medvetna om sina rättigheter och sin fysiska och psykiska integritet. För att metoderna ska få förväntad effekt behöver de dock vara utformade eller anpassade efter särskilda förutsättningar och behov hos personer med funktionsnedsättning. Ett sådant uppdrag bör både omfatta en fördjupad kartläggning av tillgängliga stöd och en bedömning av vilka stöd som är lämpliga. Det bör även inkludera en del om det praktiska arbetet med att anpassa och implementera stöden i samtal med barn och unga med behov av kommunikationsstöd.

Utveckla förutsättningar att öva på samtal med barn med funktionsnedsättning i virtuell miljö

MFD bedömer att det finns fortsatta behov av att utveckla förutsättningarna för yrkesverksammas samtal med barn och unga med funktionsnedsättning genom att tillgodose behovet av mängdträning. Det här uppdraget har visat att yrkesverksamma har svårt att få tillräcklig mängdträning i att möta vissa barn och unga med funktionsnedsättning för sådana samtal, då de upplever att de sällan kommer i kontakt med målgruppen. MFD bedömer därför att en lämplig aktör bör få i uppdrag att kartlägga och undersöka förutsättningarna för, och därefter utveckla digitala former för, att öva på samtal om våld med barn och unga som har behov av anpassad kommunikation. Uppdraget kan med fördel ges till en aktör med hög trovärdighet inom kunskapsområdet våld mot barn och innovationstakt inom området. MFD bedömer att ett sådant uppdrag på sikt kan göra stor skillnad i förhållande till yrkesverksammas behov av mängdträning i situationer som de upplever inträffar sällan.

Kartlägg tillgängliga skydds- och stödinsatser för barn och unga med funktionsnedsättning

MFD har inom ramen för detta uppdrag kartlagt insatser för att förbättra det förebyggande arbetet och upptäckt av våld. Dessa steg är avgörande för att utreda

våldet men också för att säkerställa att utsatta barn och unga får adekvata insatser för skydd, stöd och behandling. Det finns fynd i MFD:s kartläggning som tyder på att det är en utmaning för samtliga involverade aktörer att tillhandahålla adekvata insatser till barn och unga med funktionsnedsättning. Kartläggningen visar på att barn med funktionsnedsättning som utsatts för våld skickas runt mellan olika instanser. Även inom detta område finns brist på kunskap om hur utsatthet, risker och skyddsbehov ska bedömas samt hur skydd, stöd och behandling ska bli adekvat utifrån barnets behov av stöd på grund av sin funktionsnedsättning och tillgänglighetsbehov. MFD bedömer att detta behöver utredas vidare i ett särskilt uppdrag som fokuserar på tillgängliga skydds-, stöd och behandlingsinsatser för barn och unga med funktionsnedsättning.

Kapitel 7

Kunskap och stödmaterial som MFD tagit fram och utvecklat inom uppdraget

Kunskapsunderlag och stödmaterial för att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning

---

För att möta yrkesverksammas behov av kunskap har MFD tagit fram kunskapsunderlag och utbildningsinsatser. MFD har också tagit initiativ till ytterligare utvecklingsprocesser inom området, till exempel genom att komplettera befintliga kunskapsmaterial och utbildningar för yrkesverksamma. MFD har initierat kontakt med aktörer som utvecklar nya verktyg för att öva med virtuellt stöd på att genomföra svåra samtal i möten med barn.

Nya kunskapsunderlag om att motverka våld mot barn och unga

I MFD:s tidigare uppdrag inom våldsområdet har yrkesverksamma som möter både barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning uttryckt behov av och efterfrågat en fördjupad och samlad kunskap om hur våldsutsattheten ser ut bland barn och unga med funktionsnedsättning. Behoven har också omfattat att få kännedom om kommunikationsstöd och andra stödmaterial som finns tillgängliga för yrkesverksamma inom olika verksamheter.¹⁰⁵ Inom detta regeringsuppdrag har MFD tagit fram och publicerat två rapporter för att möta dessa behov.

Rapporterna är anpassade för en bred målgrupp, både personer som möter barn och unga i sin yrkesroll och tjänstepersoner med mer strategisk roll, till exempel på myndigheter som har ansvar inom ramen för den nationella strategin om att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Fråga, lyssna och förstå – Forskning om utsatthet och yrkesverksammas förutsättningar

Genom ett samarbete med några av Sveriges främsta forskare inom området våld och utsatthet bland barn, med och utan funktionsnedsättning, har MFD tagit fram kunskapssammanställningen *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn med funktionsnedsättning*. Kunskapssammanställningen samlar den nu bästa tillgängliga kunskapen inom området och består av 11 artiklar till vilka 21 forskare har medverkat.¹⁰⁶ Artiklarna handlar om olika aspekter på våldsutsatthet bland barn med funktionsnedsättning och hur utsattheten kan förebyggas, upptäckas och utredas.

Kartläggning av kunskapsunderlag, stödmaterial och kommunikationsstöd

För att tillgängliggöra kunskap om befintliga stödmaterial som framkommit i kartläggningar som genomförts inom uppdraget, har MFD publicerat publikationen *Motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning – En kartläggning av stödmaterial för att förebygga, upptäcka och utreda våld mot barn och unga med funktionsnedsättning*. Kartläggningen innehåller en sammanställning över vilka stödmaterial för att förebygga, upptäcka och utreda våld mot barn och unga med funktionsnedsättning som finns tillgänglig och hur dessa används av yrkesverksamma. I de fall där MFD har kunnat hitta evidens för stödmaterial i fråga så framgår det i beskrivningen av materialet.

---

¹⁰⁵ Myndigheten för delaktighet (2023a).

¹⁰⁶ Myndigheten för delaktighet (2024b).

Stödmaterial för att höja kunskapsnivån hos yrkesverksamma om våld mot barn och unga

Del två av uppdraget har bestått av att ta fram stödmaterial för att yrkesverksamma ska kunna ta till sig kunskap på ett sätt som är anpassat utifrån de behov som uttryckts genom MFD:s kartläggning och som beskrivs i kapitel 3 i denna rapport. I det här arbetet har MFD använt kunskap som tagits fram under kartläggningen av stödmaterial och omarbetat den till två webbutbildningar om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning. Utbildningarna inkluderar även aspekter som rör hedersrelaterat våld och förtyck mot barn och unga med funktionsnedsättning. Arbetet har genomförts i samarbete med Barnafrid och i nära dialog med yrkesverksamma, företrädare för barn och unga med funktionsnedsättning och i dialog med myndigheter med uppdrag inom strategin om att motverka och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Utöver de två webbutbildningarna har MFD bidragit med kunskap om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning till en uppdatering av Barnafrids basprogram om våld mot barn och till en ny utbildning som särskilt riktar sig till samordnare för Barnahus.

Utbildning för arbetsgrupper som möter barn och unga

Den första utbildningen består av en arbetsplatsutbildning inom Barnafrids basprogram om våld med fokus på våld mot barn och unga med funktionsnedsättning. Barnafrids basprogram riktar sig till yrkesverksamma som möter barn och unga och har hittills haft 32 500 användare.¹⁰⁷ Basprogrammet uppdaterades 2024 och MFD bedömer att en fördjupningskurs, ett så kallat gruppspår, i basprogrammet är ett sätt att nå ut med kunskap till yrkesverksamma genom en strategiskt viktig plattform som Barnafrid utgör.

Gruppspåret om våld mot barn med funktionsnedsättning riktar sig till personalgrupper som i sitt yrke möter barn och unga med funktionsnedsättning. Det kan både vara i verksamheter som riktar sig till alla barn och unga eller verksamheter som riktar sig specifikt till barn och unga med funktionsnedsättning.

Utbildningen omfattar sju teman och innehåller fakta, diskussionsfrågor, fallstudier och andra interaktiva moment. Varje tematisk del tar 45–60 min att gå igenom. Materialet innehåller även en handledning och Power Point-bilder för utbildningsledare.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ Webb sida om Barnafrids kunskapsportal: <https://liu.se/forskning/barnafrid> [Hämtad: 2025-01-17].

¹⁰⁸ Länk till gruppspåret om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning på Barnafrids webbplats: <https://barnafrid.se/kunskapsportal/basprogram-om-vald-mot-barn-och-unga-gruppsspar-barn-och-unga-med-funktionsnedsattning/> [Hämtad: 2025-01-31].

Utbildning för enskilda som möter barn och unga med funktionsnedsättning

Den andra utbildningen består av en e-kurs som publiceras i MFD:s egna webbaserade metodstöd om våld mot personer med funktionsnedsättning. E-kursen har ett liknande innehåll som gruppspåret men är mindre omfattande. Den kan genomföras individuellt av yrkesverksamma som möter barn och unga med funktionsnedsättning.

Kursen omfattar fem teman, innehåller fakta, reflektionsfrågor, interaktiva moment och fallbeskrivningar och tar totalt ca 30–45 minuter att genomföra. Formatet är anpassat till yrkesverksamma som många gånger har små tidsmarginaler. E-kursen erbjuder fördjupning genom länkar till gruppspåret hos Barnafrid. Utbildningarna kan även användas tillsammans genom att en arbetsgrupp först genomgår e-kursen och sedan genomför delar av gruppspåret.¹⁰⁹

Värt att veta om våld mot barn med funktionsnedsättning

MFD och Barnafrid har tagit fram kortfattad information riktad till yrkesverksamma enligt Barnafrids format ”Värt att veta om”.¹¹⁰

Uppdatering av befintliga kurser om våld

Inom ramen för regeringsuppdraget har MFD bidragit med inspel och kunskap om våld mot barn med funktionsnedsättning och hedersrelaterat våld och förtryck i flera av Barnafrids utbildningar. Ett exempel är Barnafrids basprogram om våld mot barn och unga. Ett annat exempel är en utbildning om ett barns process genom Barnahus, riktad till Barnahusens samordnare.

Implementering och spridning av de framtagna stödmaterialen om våld mot barn och unga

Båda publikationerna finns tillgängliga på mfd.se, kunskapsguiden.se och i Barnafrids kunskapsportal. I samband med publicering av kunskapssammanställningen *Fråga, lyssna och förstå* organiserade MFD ett webinarium där några av forskarna presenterade innehållet i sina artiklar och frågorna diskuterades. Presentationerna spelades in och har använts i kommunikationsinsatser under arbetets gång.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Länk till MFD:s kurser om våld i nära relationer: <https://www.mfd.se/samhallsomraden/brott-och-utsatthet/vald-och-funktionsnedsattning/kurser-om-vald-i-nara-relationer/> [Hämtad: 2025-01-31].

¹¹⁰ Länk till informationsmaterialet ”Värt att veta om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning” i Barnafrids kunskapsportal: <https://barnafrid.se/kunskapsportal/kunskapsbibliotek/vart-att-veta-om-vald-mot-barn-och-unga-med-funktionsnedsattning/> [Hämtad: 2025-02-11].

¹¹¹ Länk till MFD:s informationsmaterial från ett webinarium om förutsättningar för att förebygga, upptäcka och utreda våld bland barn och unga med funktionsnedsättning. Webbsidan innehåller inspelade föreläsningar från olika forskare. <https://www.mfd.se/material/evenemang/vald-mot-barn-och-unga-med-funktionsnedsattning/> [Hämtad: 2025-01-08].

MFD och Barnafrid har utformat en gemensam plan för spridning av båda utbildningsinsatserna. Ett sammanhang där yrkesverksamma kommer att få kännedom om utbildningarna är till exempel Barnafrids nätverk som organiseras på sex olika områden: barnskyddsteam, barnahus, barn- och ungdomspsykiatri och första linjen, socialtjänst, högskolepedagogiskt nätverk för undervisning om barn, unga och våld, Nätverk för yrkesverksamma inom förskolan och skolan samt ideell sektor. MFD planerar även att kunna presentera utbildningarna för nätverk som organiseras inom Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) och på viktiga arenor som konferenserna Barnrättsdagarna, Funktionshinder i tiden, med mer.

Initiativ till utveckling av möjlighet att öva på samtal med barn i virtuell miljö

MFD har utöver framtagande av kunskapsunderlag och stödmaterial tagit initiativ till dialog med relevanta aktörer för att undersöka förutsättningarna att utveckla digitala former för att öva på samtal om våld med barn och unga som har behov av anpassad kommunikation. Att utveckla denna typ av verktyg för yrkesverksamma kan göra stor skillnad i förhållande till yrkesverksammas behov av mängdträning i situationer som de upplever inträffar sällan.

Nya kunskapsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

---

MFD:s fördjupade kartläggning belyser målgruppens sårbarhet och utsatthet såväl som yrkesverksammas förutsättningar och behov i arbetet med att förebygga, upptäcka och ge stöd och skydd vid utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck hos personer med funktionsnedsättning. Det framtagna kunskapsmaterialet bygger på erfarenheter och kunskaper hos yrkesverksamma inom bland annat skolväsendet, hälso- och sjukvården, socialtjänsten och rättsväsendet. MFD har även intervjuat personer med funktionsnedsättning som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Inledning

MFD har genomfört sex kvalitativa studier genom att inhämta kunskap och erfarenheter från särskilt relevanta och angelägna verksamheter och arenor. Inom ramen för en av dessa studier har även personer med funktionsnedsättning och egen erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck intervjuats.

Studierna rör följande verksamhetsområden:

1. Anpassad grund- och gymnasieskola samt specialskola,
2. Komvux som anpassad utbildning,
3. Habilitering, inom ramen för hälso- och sjukvård,
4. Rättsväsendet,
5. Ungdomsmottagning, barnhälsovård och kvinnohälsovård,
6. Socialtjänst, daglig verksamhet och bostad som särskild service, hem för vård eller boende, familjehem och skyddade boenden.

Studierna undersöker följande teman:

- yrkesverksammas kunskaper och erfarenheter om hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning,
- målgruppens utsatthet, behov och förutsättningar,
- befintliga arbetsätt och samverkan med relevanta aktörer,
- utvecklingsbehov inom området.

Syftet med de kvalitativa studierna är att undersöka och identifiera på vilket sätt målgruppen kan utsättas och hur yrkesverksamma arbetar med frågorna.

Gemensamt för samtliga studier är att de ska bidra till uppdragets övergripande målsättning genom att belysa hinder, utvecklingsbehov, förbättringsmöjligheter, framgångsfaktorer och goda exempel av arbetsätt för att förebygga och upptäcka samt stödja och skydda personer med funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

Ovannämnda studier mäter inte omfattningen av förekomst av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Studierna ger inte heller en generaliserbar bild av hur verksamheter inom undersökta områden arbetar med frågan och målgruppen.

Studierna kommer att publiceras separat under år 2025.

Hedersrelaterat våld och förtryck mot elever i anpassade skolformer och specialskola

MFD har gett konsultbolaget Sweco i uppdrag att genomföra en studie med fokus på anpassade grund- och gymnasieskolor samt specialskolor.¹¹²

Studien grundar sig på intervjuer med 45 skolpersonal vid 18 skolor. Undersökningen omfattar intervjuer med representanter från lärarkollegiet, elevhälsan och skolledningen.

Undersökningen visar att 17 av 18 skolor har erfarenhet av elever som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. I flera skolor uppfattas hedersrelaterat våld och förtryck som vanligt förekommande. I tio skolor hade personal upptäckt flickor som utsatts för könsstympling.

Medvetenhet och kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck hos skolpersonal är låg men varierar mellan olika skolor och professioner. Flera skolor vittnar om brist på kunskap om de nya läroplanernas skrivningar om hedersrelaterat våld och förtryck.

Ett fåtal skolor har utvecklat rutiner för att förebygga, upptäcka och motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Många skolor beskriver en bristande systematik i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck generellt och mot könsstympling av flickor och kvinnor specifikt. Det finns en efterfrågan på anpassat stödmaterial om att motverka hedersrelaterat våld och förtryck som är framtaget för att användas i dialog med aktuella elevgrupper utifrån deras förutsättningar och behov. Elevgruppens särskilda sårbarhet förstärks av deras beroendeställning till närstående och ibland begränsade möjligheter att söka hjälp och få tillgång till stöd- och hjälpinsatser.

Arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inom komvux som anpassad utbildning

MFD har gett konsultbolaget Begripsam i uppdrag att genomföra en kvalitativ studie med fokus på komvux som anpassad utbildning.¹¹³ Uppdraget omfattar

---

¹¹² Sweco (2024) *Hedersrelaterat våld och förtryck mot elever i anpassad skola och specialskola – En kvalitativ undersökning av skolors kunskap, erfarenheter och arbete med att förebygga, upptäcka och motverka hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga med funktionsnedsättning*, dnr 2023/0425.

¹¹³ Begripsam (2024) *Komvux som anpassad utbildning och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck*, dnr 2023/0425.

intervjuer med 37 personer som representerar olika professioner¹¹⁴ inom komvux som anpassad utbildning fördelade på 20 kommuner.¹¹⁵

Resultaten från studien visar att yrkesverksamma inom komvux som anpassad utbildning inte arbetar aktivt med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. Rutiner för att upptäcka eller följa upp en misstänkt eller konstaterad utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck mot en elev finns inte hos deltagande verksamheter. Skolpersonalen konstaterar att vuxna med intellektuell funktionsnedsättning som lever i en hederskontext sällan söker sig till komvux som anpassad utbildning. Därför är erfarenheterna av att möta denna elevgrupp mycket begränsade. En del av personalen resonerar att det kan bero på att personer med intellektuell funktionsnedsättning som lever i en hederskontext inte ges stöd eller uppmuntras av sin familj att vidareutbilda sig.

Ett behov som lärarna lyfter är stöd i att kunna diskutera frågor relaterade till hedersrelaterat våld och förtryck med elevgruppen utifrån deras förutsättningar. Detta för att öka elevernas förståelse för sina egna rättigheter. Studien visar också på behovet av kompetenshöjning kring frågan hos personal och framtagna rutiner i arbetet samt förbättrade samverkansytor med andra kommunala verksamheter.

En intervjustudie om habiliteringens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck

MFD har gett konsultbolaget Spira utvärdering i uppdrag att genomföra en studie med fokus på habiliteringsverksamheter.¹¹⁶ Studien innebär intervjuer med 23 personer i åtta habiliteringsverksamheter i sju regioner. En majoritet av intervjupersonerna är enhetschefer och kuratorer.¹¹⁷

Den samlade bilden är att deltagande verksamheter saknar ett systematiskt arbetssätt för att förebygga, upptäcka och motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns dock undantag. Enstaka verksamheter har påbörjat ett sådant systematiskt arbete. Det handlar om rutiner, arbetssätt och kompetensutvecklingsinsatser. Det förekommer också särskilda funktioner på verksamhetsövergripande nivå och enhetsnivå med ansvar för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

---

¹¹⁴ De intervjuade representerar följande yrkesgrupper: rektorer, lärare, kuratorer, elevstödjare, specialpedagoger och studie- och yrkesvägledare.

¹¹⁵ Denna studie har genomförts parallellt med en annan studie om elevernas hälsa och välbefinnande och som presenteras i en separat rapport (dnr 2023/0315).

¹¹⁶ Spira utvärdering (2024) *Utmanande väg till självständigt liv fritt från hedersrelaterat våld och förtryck – Intervjustudie om habiliteringens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck samt målgruppens utsatthet*, dnr 2023/0425.

¹¹⁷ Andra professioner som har intervjuats är verksamhetsutvecklare, psykolog och sjuksköterska. De undersökta verksamheterna representerar barnhabilitering, vuxenhabilitering samt en habiliteringsverksamhet för döva.

Studien visar att främjande arbete såsom informationsinsatser om funktionsnedsättning och habiliteringens uppdrag är viktiga för att öka benägenheten hos familjer som annars inte söker sig dit att faktiskt ta emot stödet. Intervjuerna pekar mot att familjer som lever i en hederskontext avstår från att låta ett barn ta del av habiliteringens insatser med hänvisning till att det är förenat med skam över barnets funktionsnedsättning.

Att stärka patientens självständighet och kapacitet är en del av habiliteringens kärnuppdrag. Detta lyfts som avgörande för att kunna bryta med en hederskontext. I arbetet krävs fungerande samverkan med andra aktörer som patienten kommer i kontakt med utanför habiliteringen.

En undersökning av rättsväsendets arbete med att förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

MFD har gett konsultbolaget Hanna Cinthio AB i uppdrag att genomföra en studie som riktar sig till olika aktörer inom rättsväsendet.¹¹⁸ Undersökningen innebär individuella djupintervjuer med 14 företrädare för olika delar av rättsväsendets verksamhetsområden samt analys av relevanta rättsfall.¹¹⁹

Studien fokuserar på att belysa två komplexa former av utsatthet och sårbarhet som var för sig och ännu mer när de möts kräver stora samverkansinsatser och expertis i respektive kunskapsområde. Hedersvåldsutsatta som har intellektuella eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar lyfts återkommande som en särskilt utsatt målgrupp. Ärendetyper som lyfts särskilt i studien där utsatta med funktionsnedsättning förekommer är äktenskapstvång, bortförande, människohandel, sexualbrott och annat utnyttjande, som exempelvis rekrytering av unga med intellektuell/neuropsykiatrisk funktionsnedsättning till kriminella gäng.

En av de största utmaningarna som lyfts är en utbredd okunskap kring funktionshinderfrågor inom rättsväsendet och att rättskedjans olika steg inte tar hänsyn till förutsättningar och behov som en funktionsnedsättning kan medföra hos individer som förekommer i ärenden. Ett förslag är att inrätta sakkunnigfunktioner i funktionshinderfrågor inom berörda myndigheter. Ett annat

---

¹¹⁸ Cinthio, H. (2024) *Smärtpunkten – En undersökning av rättsväsendets arbete med att förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning*, dnr 2023/0425.

¹¹⁹ Intervjupersoner som inkluderas i studien är i första hand poliser med expertis i barnförhör och poliser som är särskilt utbildade i hedersrelaterat våld och förtryck, åklagare samt advokater. Framför allt advokater i rollen som målsägandebiträde, särskild företrädare eller ombud. Andra intervjupersoner är yrkesverksamma inom Barnahus, civilsamhällesorganisationer samt lokala resursteam mot hedersrelaterat våld och förtryck.

är förbättrad förhörsmetodik med personer med kognitiv funktionsnedsättning och specialiserad handläggning av hedersärenden.

Intervjustudie om ungdomsmottagningars och andra vårdverksamheters arbete med att upptäcka, förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

MFD har gett konsultbolaget Spira utvärdering i uppdrag att genomföra en studie med fokus på ungdomsmottagningar och vissa vårdverksamheter där tonvikten ligger på flickors och kvinnors hälsa.¹²⁰ I en del av studien finns ett särskilt fokus på könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning.

Studien omfattar intervjuer med olika professioner inom följande verksamheter:

- Nio ungdomsmottagningar
- Sex barnmorskemottagningar
- Två mottagningar för specialistmödravård
- Fyra barnvårdscentraler
- Tre kvinnokliniker/specialistmottagningar mot könsstympning
- En vårdcentral
- En familjecentralsliknande verksamhet (här ingår en barnvårdscentral, en öppen förskola samt socialtjänstens råd och stöd)
- Ett regionalt resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck

I sin helhet visar studien att personer med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext är en relativt osynlig målgrupp. För ungdomsmottagningarna kan det vara svårt att nå ut till unga med funktionsnedsättning respektive unga som lever i en hederskontext. Undantaget är unga med neuropsykiatriska diagnoser såsom adhd. Inom barn- och kvinnohälsovården är erfarenheterna av målgruppen begränsade. Detta trots att vårdverksamheterna når ut till de allra flesta. En del av mörkertalet kan förklaras av odiagnostiserade funktionsnedsättningar hos patienter. En konsekvens av detta blir att utsatta inte får tillgång till lämpliga stödinsatser och utsattheten förblir osynlig för samhället.

Studien visar att verksamheter i viss utsträckning arbetar medvetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive könsstympning, samt med tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning. Det som saknas är ett medvetet arbete utifrån båda arbetssätten i kombination med varandra, det vill säga att arbeta riktat mot hedersrelaterat våld och förtryck som personer med funktionsnedsättning kan utsättas för.

---

¹²⁰ Spira utvärdering (2024) *Lyhördhet och lindring – men fler lösningar behövs*, dnr 2023/0425.

Studien pekar på några framgångsfaktorer i arbetet att förebygga och motverka våld och förtryck. Det handlar om grundläggande kompetens inom såväl funktionshinderområdet som hedersvåld. Likaså är tillgång till och implementering av metodstöd och rutiner viktiga. Möjlighet till kollegial dialog samt tillgång till expertstöd vid behov är också centrala.

Studien visar sammantaget att vårdverksamheternas stöd till personer med funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck främst handlar om att stärka individerna i deras utsatta situation samt hänvisa vidare till andra aktörer. Givet verksamheternas mandat och resurser framstår deras möjligheter att påtagligt förändra individernas levnadsvillkor däremot som begränsade. I intervjuerna blir det tydligt att arbetet mot könsstympling upplevs skilja sig väsentligt från övrigt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck. Frågan om könsstympling uppfattas som mer konkret och mindre komplex än hedersrelaterat våld och förtryck generellt.

Ett forskningsprojekt med fokus på verksamheter inom socialtjänsten med flera

MFD har gett forskarna Helén Olsson, Mittuniversitetet, och Siv-Britt Björktomta, Uppsala universitet, i uppdrag att genomföra ett forskningsprojekt¹²¹ som syftar till att undersöka yrkesverksammas erfarenheter av arbetet med personer med funktionsnedsättning som har erfarenheter av att leva i en hederskontext. Ett delsyfte är att undersöka hur vuxna med funktionsnedsättning med erfarenheter av att leva i en hederskontext redogör för sin utsatthet samt deras erfarenheter av stöd- och hjälpinsatser från samhället.

Forskningsprojektet består av fem delstudier:

- **Delstudie 1** omfattar intervjuer med 23 yrkesverksamma inom socialtjänsten fördelade på tio kommuner.¹²²
- **Delstudie 2** omfattar intervjuer med 14 yrkesverksamma inom kvinnojourer, skyddat boende, HVB-hem, daglig verksamhet, LSS-boende med särskild service, öppenvård, samt ett privat familjehemsföretag.¹²³

---

¹²¹ Olsson, H. & Björktomta, S.B. (2025) *Hedersrelaterat våld och förtryck – om funktionsnedsättning, oskuldskrav och heteronormativitet*, dnr 2023/0425.

¹²² De intervjuade omfattas av: nio handläggare på barn- och ungdomsenheter (IFO); fyra handläggare/enhetschefer inom LSS; två konsulter inom området barn- och unga (IFO); en familjerättssekreterare (IFO); fyra handläggare inom vuxnenheter (IFO); två verksamhetsutvecklare/metodstödare inom socialtjänsten och en gruppleddare på skyddat boende.

¹²³ De intervjuade omfattas av: en person från kvinnojour; tre personer från skyddat boende; två personer från öppenvården; en person från HVB-hem; en person från familjehem; tre personer från LSS-boende med särskild service och tre personer från daglig verksamhet.

- **Delstudie 3** omfattar intervjuer med två yrkesverksamma på Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk, NKJT.¹²⁴
- **Delstudie 4** som inkluderar intervjuer med två kvinnor och tre män, 20–60 år, med hörselskada, dövhet eller dövblindhet.
- **Delstudie 5** omfattar intervjuer med fem unga kvinnor, 20–30 år, som har någon form av funktionsnedsättning samt erfarenheter av att växa upp i en hederskontext.

Sammantaget visar de fem delstudierna att arbetet för att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck utgör ett komplext samspel mellan aktörer inom kommunal, civil och privat sektor. Studien visar att kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck är grundläggande för samtliga yrkesverksamma och att den behöver implementeras i det ordinarie arbetet utifrån uppdrag och mandat hos respektive verksamhet. Det förebyggande arbetet behöver sträcka sig från verksamheter som riktar sig till små barn, såsom barnhälsovård och öppna förskolor, till arenor där ungdomar kan söka sig till. Det handlar exempelvis om ungdomsmottagningar som kan stötta och bidra till att öka ungas kännedom om sina rättigheter kring sexualitet, hälsa och relationer. Arenor som riktar sig särskilt till personer med funktionsnedsättning, exempelvis daglig verksamhet och LSS-boenden, har en viktig funktion för att utveckla ett förebyggande arbete genom att samtala med brukare om rätten till ett liv fritt från våld och förtryck, rätten till kärleks- och sexuella relationer samt om riskbeteende i olika sammanhang. Detta utifrån de förutsättningar och behov som kan finnas hos varje enskild individ.

Nedan följer en närmare beskrivning av de fem delstudierna.

Delstudie 1 – Yrkesverksamma inom socialtjänsten

Denna studie är baserad på intervjuer med 23 yrkesverksamma inom socialtjänst från både individ- och familjeomsorg (IFO) och funktionsstöd (LSS).

Yrkesverksammas berättelser synliggör tre teman som i sin tur innehåller olika underteman:

1. Erfarenheter av möten med målgruppen och arbete i en motsägelsefull kontext,
2. Organisatoriska gränser och samverkan samt verksamhetsutveckling,
3. Resursmässiga förutsättningar.

En majoritet av intervjudeltagarna (16 stycken) har erfarenhet av ärenden där en person med funktionsnedsättning lever eller misstänks leva i en hederskontext. Handläggning av ärenden som berör personer med funktionsnedsättning beskrivs som komplicerat på grund av svåra överväganden där specialistkunskap i funktionshindersområdet oftast behövs men sällan finns tillgängligt.

---

¹²⁴ NKJT:s målgrupp är döva, hörselskadade och dövblinda kvinnor, icke-binära samt unga tjejer från 15 år och uppåt. I detta arbete möter de även personer som lever i en hederskontext.

Utmaningarna med att arbeta med ärenden där personer med funktionsnedsättning misstänks eller konstateras vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck är många. Arbetet med dessa ärenden präglas många gånger av dilemman och motsägelser. Yrkesverksamma pekar bland annat på osäkerhet, rädsla och obehag i att handlägga hedersvåldsärenden. Det kan handla om bemötande av familjer och om att ställa obekväma frågor. Har personen i ärendet särskilda förutsättningar och behov, exempelvis utifrån en intellektuell funktionsnedsättning, behöver bemötandet anpassas därefter, vilket kan upplevas svårt. Hög arbetsbelastning och personalomsättning lyfts också som bidragande orsaker till ansträngda arbetssituationer.

Intern samverkan i ärenden som gäller personer med funktionsnedsättning mellan funktionsstödenheterna och LSS å ena sidan och verksamheter inom socialtjänsten som specialiserar sig på att utreda våldsärenden å andra sidan beskrivs ofta vara bristfällig och sällan upparbetad eller uppmuntrad från ledningshåll. Arbetet sker snarare i separata spår. En samverkansform som lyfts fram som gott exempel är samverkan som sker via Barnahus och barnskyddsteam.

De intervjuade lyfter flera utvecklingsförslag i arbetet med den aktuella målgruppen. Framför allt finns ett behov av en nationell handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck, vilket ska ge konkret vägledning i ärenden samt bidra till ett mer likvärdigt stöd. Det finns även önskemål om vetenskapligt beprövade metoder att luta sig mot. Det behövs specialistkunskaper för att hantera ärenden där personer med funktionsnedsättning utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Utbildningar om våld saknar ofta ett perspektiv om behov och förutsättningar hos personer med funktionsnedsättning, vilket skapar utmaningar i det praktiska arbetet med målgruppen.

I mer än hälften av intervjuerna framkommer en oklar bild av ledningens roll när det gäller verksamhetsutveckling och upprättande av implementeringsstrategier. Vid otydlig ansvarsfördelning i verksamheten är det svårt att implementera nya kunskapsbidrag och arbetssätt som studien visat betydande utvecklingsbehov kring.

Delstudie 2 och 3 – Yrkesverksamma inom olika stöd- och boendeformer samt ett särskilt skyddat boende för teckenspråkiga

Dessa två delstudier bygger på intervjuer med yrkesverksamma inom kvinnojourer, skyddat boende, öppenvård, HVB-hem, familjehem, daglig verksamhet samt LSS-boende med särskild service. I dessa verksamheter med varierande uppdrag, inriktningar och förutsättningar fanns erfarenheter av att möta personer med funktionsnedsättning och som hade erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck.

Delstudie 2 består av intervjuer med 14 representanter från ovannämnda verksamheter, medan delstudie 3 bygger på intervjuer med yrkesverksamma från Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (NKJT) och har därmed fokus på personer som är döva, har hörselskada eller dövblindhet.

Yrkesverksammas berättelser synliggör tre teman som i sin tur innehåller olika underteman:

1. Erfarenheter av en särskild sårbarhet i en hederskontext,
2. Samverkan på flera fronter för att synliggöra en hedersproblematik och säkerställa stöd och säkerhet,
3. Resursmässiga förutsättningar.

I båda studier beskriver yrkesverksamma personer med funktionsnedsättning i en hederskontext som osynliga eftersom de ofta hålls isolerade inom familjen. Att inte kunna sätta ord på sin egen utsatthet, att inte förstå hedersnormer och innebörden av kontroll och begränsningar är ytterligare konsekvenser av målgruppens isolering. Personer som är döva, har hörselskada eller dövblindhet kan osynliggöras inom familjen då de kan tillskrivas en lägre status än andra hörande familjemedlemmar. En konsekvens av att det saknas ett gemensamt språk för alla inom familjen är språkdeprivation hos personen som inte får möjlighet att utvecklas kognitivt.

Delstudierna sätter ljus på hur en funktionsnedsättning kombinerat med kyskhets- och oskuldsnormer samt familjens krav på lydnad innebär ett stort beroende av anhöriga hos den utsatta med funktionsnedsättning. Följden blir ett mycket begränsat handlingsutrymme och en sårbarhet och risk att utsättas för olika former av våld och förtryck, såsom tvångsäktenskap, bortförande mot sin vilja och hot om grovt våld. I delstudierna framträder en viss osäkerhet hos yrkesverksamma kring hur utsatt situation ska definieras. Det är inte ovanligt att det finns olika tolkningar av vad som klassas som hedersrelaterat våld och förtryck, i förhållande till den utsatta personens behov utifrån sin funktionsförmåga.

I delstudie 2 framträder en samstämmig bild av att verksamheterna saknar kunskapsbaserade metoder för att arbeta med exempelvis utredningar, samtalsstöd och behandlingar där personer med funktionsnedsättning har erfarenhet av en hederskontext. Behov av särskilt utformade och anpassade metoder finns även i samband med arbetsträning, kommunikation, säkerhet och sociala aktiviteter. Delstudie 3 pekar på behovet av både kunskap och verktyg i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck som är anpassat för personer som är döva, har hörselskada eller dövblindhet. Det gemensamma budskapet är att det saknas stödmaterial och adekvata metoder som är anpassade för att arbeta med personer med funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Verksamheter inom LSS-området saknar material om hedersrelaterat våld och förtryck, medan verksamheter som arbetar med våldsfrågor saknar pedagogiska verktyg samt kunskap i alternativ och kompletterande kommunikation, AKK.

Delstudie 4 och 5 – Personer med funktionsnedsättning som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck

Dessa två delstudier är baserade på intervjuer med tio kvinnor och män mellan 20 och 60 år med olika former av funktionsnedsättningar och erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. I delstudie 4 intervjuades kvinnor och män som är hörselskadade, döva eller har dövblindhet, medan delstudie 5 bygger på intervjuer med fem kvinnor med någon form av funktionsnedsättning eller psykisk ohälsa. Dessa fem kvinnor hade utsatts för olika former av våld av familjemedlemmar och hade skyddad identitet vid tiden för intervjun.

Samtliga intervjuer behandlar ämnen som barndomsupplevelser, nuvarande situation, behov av stöd och erfarenheter av stödinsatser som myndigheter eller aktörer från civilsamhället erbjuder. Intervjupersonerna har erfarenheter av hederskontexter som präglas av normer kring oskuldkrav, kyskhetsnormer, lydnad och heteronormativitet. Normer kring kön och grad av religiositet hade också en tydlig inverkan på intervjupersonernas erfarenheter. För kvinnorna var oskulds- och kyskhetsnormer centrala, medan männens berättelser präglades av en stark heteronorm. Män som är homosexuella vittnar om utsatthet för tvångsäktenskap med en kvinna som familjen valt ut. I samtliga berättelser utgjorde funktionsnedsättningen och de hinder som uppstår i vardagen en sårbarhet för att utsättas för kontroll, begränsningar och olika former av våld inom familjerna. För personer med grav hörselskada eller dövhet framkommer en särskild form av utsatthet i form av språkdeprivation som berodde på begränsad språklig stimulans och stora hinder i en persons språkutveckling under barndomen.

En majoritet av de kvinnliga intervjudeltagarna hade haft kontakt med socialtjänsten under uppväxten och varit placerad enligt LVU. En manlig intervjudeltagare hade skickats till föräldrarnas ursprungsland efter en oroanmälan till socialtjänsten. Från intervjuerna framkommer att kontakt med socialtjänsten inte ledde till en förbättrad situation för det utsatta barnet eller familjen. De intervjuade kvinnorna berättar att det var först när de blev myndiga som ett permanent uppbrott med familjen kunde genomföras.

Överlag beskrivs samhällets akuta insatser för myndiga fungera bra, exempelvis hjälp att få skyddsplacering. Däremot upplever flera att svårigheterna uppstod väl på plats på skyddade boendet. Vad gäller erfarenheter av stöd från rättsväsendet visar intervjuerna med kvinnorna att dessa är bristfälliga och att polisanmälningar om exempelvis hot och övergrepp lagts ner. Kvinnorna har uttryckt att de haft svårt att få gehör för sina upplevelser hos rättsväsendet. Att kvinnorna hamnade i underläge i det här sammanhanget beskrivs bero på ålder, beroendeställning, kön och funktionsnedsättning.

Referenser

- Bahner, J. (2025) *Funktionshinder och sexualitet*. Malmö: Gleerups.
- Barnafrid, <https://liu.se/forskning/barnafrid> (Hämtad 2025-02-05).
- Barnrättsbyrån (2021) *Och jag kunde inte andas – En granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen*.
- Botkyrka kommun, <https://www.botkyrka.se/stod-trygghet-och-familj/trygghet-och-sakerhet/trygghetsskapande-arbete/sa-jobbar-vi-for-ett-tryggare-botkyrka/sa-jobbar-vi-i-skolan/taget---valdsforebyggande-arbete-i-skolan-for-yngre-arskurser>. (hämtad: 2025-01-27).
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Våld mot personer med funktionsnedsättning*.
- Bylund, C. (2024) Påverkansfaktorer för ökad sårbarhet för våld. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning*.
- FN (2006) CRPD. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD).
- FN (2023) CRC/C/SWE/CO/6-7. Convention on the Rights of the Child.
- Forslund, T., Granqvist, P., & Hammarlund, M. (2024) Långsiktiga konsekvenser av utsatthet för våld. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning*.
- Forte – Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (2022) *Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – En systematisk kartläggning*.
- Inspektionen för vård och omsorg (2023) *Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022. Redovisning av regeringsuppdrag S2021/03345*.
- Inspektionen för vård och omsorg (2024) *Tillsyn av socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete mot mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Slutredovisning av regeringsuppdrag A2021/01714*.
- Isakovic, B., Hellfeldt, K., & Källström, Å. (2024) Utsatthet för olika typer av våld och multipel utsatthet under uppväxten. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning*.
- Jernbro, C. & Nyberg, A. (2024) Studie om förekomst av våld mot barn med intellektuell funktionsnedsättning. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning*.
- Jämställdhetsmyndigheten (2022) *Bortförda barn och unga – Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse*.

Jämställdhetsmyndigheten (2024) *Utbildning leder till ökad upptäckt av våld – Slutrapport av uppdraget att stödja lärosäten kring mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.*

Karolinska Institutet, <https://ki.se/kind/forskning-pa-kind/gammal-startsida-pagaende-forskningsprojekt-pa-kind/navigators-act> (Hämtad 2025-01-17).

Källström, Å., Klint, F., Adaszak, S., Gustafsson, J., Farias, L., & Holmefur, M. (2024) Utveckling av socialtjänstens arbete vid våld i nära relationer. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.*

Landström, S. (2024) Kommunikationsstöd i utredande samtal och förhör. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.*

Larsson, A.S., & Sjöberg, R.L. (2024) Förhör och utredande samtal. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.*

Marie Cederschiöld högskola, <https://www.mchs.se/arkiv/projekt/socialt-arbete/utvardering-av-v.i.p---viktig-intressant-person.html> (Hämtad 2025-01-17).

Myndigheten för delaktighet (2017) *Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.*

Myndigheten för delaktighet (2023a) *Att förebygga och bekämpa våld mot personer med funktionsnedsättning.*

Myndigheten för delaktighet (2023b) *Våld mot personer med funktionsnedsättning – Om utsatthet och förekomst av våld.*

Myndigheten för delaktighet (2024a) *Delrapportering om metodstöd om våld mot barn och fördjupad kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck.*

Myndigheten för delaktighet (2024b) *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.*

Myndigheten för delaktighet (2024c) *Motverka våld bland personer med funktionsnedsättning – En kartläggning av stödmaterial.*

Myndigheten för delaktighet, <https://www.mfd.se/samhallsomraden/brott-och-utsatthet/vald-och-funktionsnedsattning/upptacka-vald-och-stodja/> (Hämtad 2025-02-05).

Myndigheten för delaktighet, <https://www.mfd.se/samhallsomraden/brott-och-utsatthet/vald-och-funktionsnedsattning/kurser-om-vald-i-nara-relationer/> (Hämtad 2025-02-05).

Myndigheten för delaktighet (2024), <https://www.mfd.se/material/evenemang/vald-mot-barn-och-unga-med-funktionsnedsattning/> (Hämtad 2025-02-05).

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor,
<https://www.mucof.se/verktyg/ratt-att-veta> (Hämtad 2025-02-05).

Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2023) *Bära eller brista – Erfarenheter av socialtjänstens stöd vid hedersrelaterat våld och förtryck*, Rapport 2023:8.

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck,
<https://www.hedersfortryck.se/konststymning/> (Hämtad 2025-02-07).

Nyberg, A. (2024) Kommunikationsstöd för att tala om våld. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning*.

Prop. 2016/17:188, *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken*.

Prop. 2021/22:138, *Ett särskilt brott för hedersförtryck*.

Regeringsbeslut III:2, 2023-06-29, Uppdrag att kartlägga och utveckla stödmaterial om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning samt fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning, dnr S2023/02178 (delvis).

Regeringsbeslut III:5, 2023-12-21, dnr S2023/03257 (delvis).

Regeringsbeslut III:2, 2024-12-19, S2024/02156 (delvis).

Rädda barnen, <https://www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/foralder/stopp-min-kropp/> (Hämtad 2025-02-05).

Rädda barnen, <https://www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/vald-mot-barn/snacka-tryggt-om-vald-mot-barn/> (Hämtad 2025-02-05).

Skolverket, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/kurser-och-utbildningar/sexualitet-samtycke-och-relationer-i-anpassade-grundskolan--webbkurs> (Hämtad 2025-02-05).

Skr. 2016/17:10, *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*.

Socialstyrelsen (2019) *Ett liv utan våld och förtryck – Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck*.

Socialstyrelsen (2022) *HSLF-FS 2022:39 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer*.

Socialstyrelsen (2023a) *Uppskattning av antalet kvinnor och flickor i Sverige 2021 som kan ha varit utsatta eller riskerar att utsättas för könsstymning*.

Socialstyrelsen (2023b) *Våld i nära relationer Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*

Socialstyrelsen, <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/regler-och-riktlinjer/nationella-riktlinjer/nationella-riktlinjer-graviditet-forlossning-och->

tiden-efter/rekommendationer/oversikt-graviditet/fraga-alla-om-konsstympling/
(Hämtad 2025-02-05).

SOU 2024:21 *Ett inkluderande jämställdhetspolitiskt delmål mot våld.*

SOU 2006:54 *Teckenspråk och teckenspråkiga. Översyn av teckenspråkets ställning*

Statens beredning av medicinsk och social utvärdering, SBU, (2024) *Förstudie - Bedömningsinstrument för att upptäcka eller utreda våldsutsatthet bland barn och ungdomar med funktionsnedsättning (SBU 2024/11).*

Starke. M. (2024a) Vad kännetecknar våldet och hur det kan förebyggas. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.*

Starke. M. (2024b) Behov av kunskapsutveckling bland yrkesverksamma. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.*

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2024) *Förstudie: Bedömningsinstrument för att upptäcka eller utreda våldsutsatthet bland barn och ungdomar med funktionsnedsättning.*

Svedin, C.G., Landberg, Å., & Jonsson, L. (2021) *Unga, sex och internet efter #metoo.* Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Svedin, C.G., Landberg, Å., & Jonsson, L. (2022) *Mer utsatta än andra - om våld och övergrepp mot barn med funktionsnedsättningar.* Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Svedin, C.G., Landberg, Å., & Jonsson, L. (2024) Erfarenheter av våld och övergrepp bland barn och unga med funktionsnedsättning. I MFD (Red.), *Fråga, lyssna och förstå – Om att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning.*

Treskabinoll, <https://treskabinoll.nu/om-treskabinoll/> (Hämtad 2025-02-05).

TRIS – Tjejers rätt i samhället (2012) *Trippelt utsatt – Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning.*

TRIS – Tjejers rätt i samhället (2014). *Trippelt utsatt – Att utveckla en handlingsplan för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck på gymnasiesärskolan.*

TRIS – Tjejers rätt i samhället (2020) *Gömd och glömd – Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning.*

Västra Götalandsregionen, <https://www.vgregion.se/ov/dart/lar-om-kommunikationsstod/metoder/> (Hämtad 2025-01-27).

Västra Götalandsregionen, <https://www.vgregion.se/ov/dart/lar-om-kommunikationsstod/uttrycka-asikter-med-samtalsmatta/> (hämtad 2025-01-27).

Västra Götalandsregionen, <https://www.vgregion.se/ov/dart/fardigt-material/samtal-om-vald/> (Hämtad 2025-02-05).

Västra Götalandsregionen, <https://www.vgregion.se/ov/dart/fardigt-material/samtal-om-vald/material/undervisa-om-vald/> (Hämtad 2025-02-05).

Åklagarmyndigheten (2019). *Förhör med barn, förhör med vuxna som har osynliga funktionsnedsättningar – Metoder och studiebesök.*